

STENOGRAFSKE BELEŠKE
NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 6

BEOGRAD 1937 GODINE

KNJIGA 2

XXIV REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 23 FEBRUARA 1937 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

PRETSEDNIK
STEVAN ĆIRIĆ

i

POTPRETSEDNICI:

FRANJO MARKIĆ, VOJKO ČVRKIĆ, RADISAV VUČETIĆ

SEKRETAR

DRAGOMIR STOJADINOVIĆ.

Prisutni g. g. Ministri: Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. **Milan M. Stojadinović**; Ministar unutrašnjih poslova dr. **Anton Korošec**; Ministar poljoprivrede **Svetozar Stanković**; Ministar pravde dr. **Nikola Subotić**; Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja **Dragiša Cvetković**; Ministar trgovine i industrije dr. **Milan Vrbanić**; Ministar građevina dr. **Marko Kožul**; Ministar šuma i rudnika **Đura Janković**; Ministar prosvete **Dobrivoje Stošović**; Ministar finansija **Dušan Letica**; Ministar bez portfelja dr. **Miho Krek**; Ministar pošta, telegrafa i telefona dr. **Branko Kaluderčić**; Ministar bez portfelja **Vojislav V. Dorđević**; Ministar fizičkog vaspitanja naroda dr. **Josip Rogić**.

POČETAK U 8,45 ČASOVA

SADRŽAJ:

Pre dnevnog reda: 1 — Čitanje i usvajanje zapisnika XXIII redovnog sastanka;

2 — Saopštenje interpelacije Milana Mravlje i drugova, narodnih poslanika, na Ministra unutrašnjih poslova o upravniku Ljubljanske policije dr. Hacinu Josipu, koji je izdao službenu tajnu i zloupotrebio svoj službeni položaj, i usvajanje prvenstva;

3 — Odgovor Pretsednika Narodne skupštine Stevana Ćirića na kratko pitanje Nikole Kabalina, narodnog poslanika.

Govornici: Vojislav Lazić (primedba na zapisnik), sekretar Narodne skupštine Dragomir Stojadinović, Života Milanović (o povredi Poslovnika), dr. Janko Baričević (radi ličnog objašnjenja), Ministar bez portfelja dr. Miho Krek, Nikola Kabalin, Pretsednik Narodne skupštine Stevan Ćirić (tri puta).

Dnevni red: Nastavak pretresa u načelu izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za 1937/38 godinu.

Govornici: Petar Kosović, dr. Aleksandar Mijović, Miloš Rašović, Žarko Tomašević, Stamenko Stošić, Jeremija Protić, Karel Doberšek, Pretsednik Narodne skupštine Stevan Ćirić (tri puta), Potpretsednik Narodne skupštine Franjo Markić (dva puta), Milan Božić, Milivoje Đ. Perić, Dušan Ivančević, Potpretsednik Narodne skupštine Vojko Čvrkić (tri puta).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, imam čast da otvorim XXIV redovni sastanak Narodne skupštine. Molim g. Dragomira Stojadinovića da izvoli pročitati zapisnik prošle sednice.

Sekretar Dragomir Stojadinović pročita zapisnik XXIII redovnog sastanka.

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima li ko od gospode narodnih poslanika kakvu primedbu na pročitani zapisnik? (**Vojislav Lazić:** Molim za reč.) Reč ima g. Vojislav Lazić.

Vojislav Lazić: Gospodo narodni poslanici, zapisnik nije tačan u tome, što kaže, da sam ja govorio u svoje ime. Međutim, ja sam se prijavio gospodinu Pretsedniku u ime grupe, odnosno u ime Kluba nezavisnih poslanika. Prijavio sam se istim pi-

smom kojega je g. Predsjednik uputio tome Klubu i zahtevao da Klub odredi govornike. Prema tome zapisnik nije u tome tačan. To je jedno.

Drugo, hoću ovom prilikom da konstatujem pristrasnost našega g. Predsjednika prema trajanju govora po dužini vremena narodnih poslanika. Dok je g. Predsjednik meni na prošloj sednici oduzeo reč, i ako nisam govorio jedan čitav sat, dotle druge tolerira da govore mnogo više preko vremena, a to se je baš desilo istoga onoga dana kada je meni oduzeo reč. Onda je naš poštovani drug, koga ja mnogo cenim i poštujem, gospodin Janko Baričević govorio tri i po sata. Nemam ja ništa protiv toga što je g. Baričević govorio tri i po sata, smatram da je to na svome mestu, protiv toga ne protestvujem i ne bunim se, ali se samo bunim protiv toga nejednakog postupka g. Predsjednika. Jer kad g. Predsjednik može i druge tolerirati, trebao bi tolerirati i mene, baš da sam govorio i u svoje ime, ali ja sam govorio u ime Kluba. On mi nije dozvolio, presekao me, i to konstatujući izjavljujem, da tako nije trebao postupiti, sa mnom naročito u ovoj načelnoj budžetskoj debati i naročito u onome o čemu sam ja govorio. Hoću i ovom prilikom da konstatujem da se seljaci svuda i na svakom mestu smatraju kao ljudi nižega reda, pa tako i g. Predsjednik smatra poslanike seljake kao poslanike drugoga reda, i prema njima meri jednim merilom a prema intelektualcima drugim merilom. (Povici sa desnice: To nije istina!) Takvo sam ja ubedenje stvorio i o tome ubedenju niko me ne može razuveriti.

Predsjednik Stevan Ćirić: Reč ima sekretar g. Stojadinović da se izjasni da li prima primedbu na zapisnik.

Sekretar Dragomir Stojadinović: Primedbu narodnog poslanika g. Vojislava Lazića ne mogu primiti, pošto je u zapisnik tačno ušlo što ima da ude prema § 32 Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini. Što nije ušlo da je govorio u ime grupe, razlog je taj, što nije bio ni prijavljen kao govornik u ime grupe, o čemu je Predsjednik g. Ćirić dao potpuno objašnjenje. Njegove primedbe ne odnose se uopšte na zapisnik već na povrede Poslovnika.

Predsjednik Stevan Ćirić: Reč ima narodni poslanik g. Života Milanović o povredi Poslovnika.

Života Milanović: Gospodo narodni poslanici, po Zakonu o poslovnom redu u Narodnoj skupštini predviđeno je da govornik u svoje ime može da govori jedan sat, a govornik u ime grupe može da govori sat i po. To je zakon normirao i mi toga treba da se pridržavamo. Narodna skupština može da zaključiti i drukčije, da se to vreme produži, ali, gospodo, što važi za jednoga, to važi i za drugoga. Ja ovde moram da se saglasim sa g. Vojom Lazićem, da je faktički njemu oduzeta reč po takvoj primeni Poslovnika. On je govorio jedan sat, i Gospodin Predsjednik je kazao: po Poslovniku više ne možeš govoriti.

Dotle je, gospodo, sve u redu. Ali šta biva posle? Dolaze drugi govornici koji govore po dva sata, dva i po sata pa i tri sata. Ja, gospodo, nemam ništa protivu toga što su gospoda govornici toliko govorili. To su bili vrlo lepi govori i ja predlažem da se neki od tih govora i štampaju o trošku Narodne skupštine kao na primer govor g. Baričevića i g. Kosića i da se ti govori rasture u narod, da narod vidi šta se ovde radi, te da ima jedno merilo i mišljenje

o važnim državno-pravnim pitanjima koja se raspravljaju u Narodnoj skupštini. Ali, gospodo, pored ovih pitanja koja su sa ovoga mesta izneta, ima i drugih tako isto važnih pitanja, i ja mislim kad jedan narodni poslanik govori ovde o jednom seljačkom pitanju, da je to isto tako važno kao i srpsko, hrvatsko i jugoslovensko pitanje, i ja držim, da se i ti takvi govori mogu ovde govoriti i čuti, i da i takvi govornici treba da imaju ista prava kao i druga gospoda govornici.

Predsjednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, smatram za dužnost da odgovorim gospodi narodnim poslanicima i Vojislavu Laziću i g. Životi Milanoviću.

Pre svega još jedanput konstatujem da je tvrdnja g. Lazića, da je govorio manje od jednog sata, apsolutno netačna. Čim se pojavi koji od gospode govornika na govornici Predsjedništvo zabeleži tačno sat i minut kad je počeo da govori, i mogu konstatovati da je čak i nehotična tvrdnja g. Živote Milanovića, da sam pravilno primenio Poslovnik, i pustio g. Lazića da govori koliko ima prava, netačna. I g. Lazić je govorio više nego što Poslovnik dopušta.

Drugo, gospodo, opet moram da konstatujem da g. Lazić nije govorio u ime grupe. Ja sam napisao pismo svima grupama, svima šefovima grupa, u kome sam ih zamolio da mi dostave svoje govornike i da mi naročito naznače one koji će imati čast da govore u ime njihovih grupa. Evo, gospodo, ovde je dopis od Nezavisnog kluba, kome pripada g. Vojislav Lazić, kojim je odgovorio na moje pitanje. Tu su naznačeni govornici svi i ja ću ih pročitati po redu, da vidite da ni jedan nije naznačen da govori u ime grupe, nego su naznačeni ovako: Na prvom mestu g. Radoje Jovičić, na drugom g. Vojislav Lazić, na trećem g. Aleksandar Mijović itd. Iz ovoga dopisa apsolutno proizilazi da ni jedan govornik od ove gospode nema prava da govori u ime grupe. (Vojislav Lazić: Imamo i mi to pravo!) Imate, ali treba Klub da odredi ko će govoriti u ime Kluba, a ne može sam govornik da sebe odredi da će govoriti u ime Kluba. Vas, Gospodine Laziću, Klub nije odredio, i ja sam se držao strogo Poslovnika i Vi ste imali da govorite samo u svoje ime.

A što se tiče izjave o toleriranju, tu g.g. Lazić i Milanović imaju pravo — vidite po tome da želim biti objektivni — što nekoj gospodi narodnim poslanicima doista Predsjedništvo dopušta da duže govore, dok se prema nekim g. poslanicima strože primenjuje Poslovnik. Ali, gospodo, da znate nije ni to po samovolji Predsjedništva, nego prosto po raspoloženju Narodne skupštine. Ako Narodna skupština pažljivo sluša, i ako Predsjedništvo primeti da bi bila psihološka pogreška oduzeti reč govorniku, onda sa dopuštenjem Narodne skupštine, sa tim prećutnim pristankom Narodne skupštine, govornik govori duže nego što je to po Poslovniku određeno. Prekjučerašnji slučaj je najbolji dokaz za to. G. Vojislav Lazić možda baš zbog toga nije imao za sebe raspoloženje Narodne skupštine, u onom trenutku kad mu je isteklo vreme, baš zbog toga što je Narodna skupština znala da je tada dolazio na red g. dr. Janko Baričević. (Vojislav Lazić: Niko nije protestvovao!) Većina jeste, i čak, šta više, većina je tražila mnogo pre nego što sam ja intervenisao, da postupim strogo po Poslovniku. Ja upotrebljavam ovu priliku da i sa ovoga mesta onaj apel, koji je uputio narodni poslanik g. Milanović na svoje kolege, potkrepim, i zamolim svu gospodu govornike da se zaista po mogućnosti

strogo drže Poslovnika, da na taj način debata teče onako kao što treba da teče; to molim tim pre, što se dosta vremena izgubilo, i ako želimo da država dobije na vreme budžet, potrebno je da se strogo držimo Poslovnika.

Što se tiče, gospodo, primedbe na zapisnik, ja bih trebao sada da stavim na glasanje Narodnoj skupštini, da li Narodna skupština prima primedbu na zapisnik, da je g. Vojislav Lazić govorio u ime grupe. Ja vas molim da me te dužnosti razrešite, jer ćemo doći do jednoga nemogućeg položaja. Klub sam nije prijavio g. Vojislava Lazića da govori u ime grupe, i pre nego što je on došao na govornicu, Predsedništvo je bilo uverenja da iz toga Kluba nije imao niko da govori u ime grupe. Naknadno to pravo vindicirao je sebi g. Vojislav Lazić i sada Narodna skupština ima o tome da rešava, da li je Klub g. Vojislava Lazića prijavio da govori u ime grupe. Prema tome ja molim Narodnu skupštinu da primi zapisnik onako kako je pročitano. (Glasovi: Primamo.)

Objavljujem da je zapisnik primljen bez primedbe. (Dr. Janko Baričević: Molim za reč). Ima reč radi ličnog objašnjenja g. dr. Janko Baričević.

Dr. Janko Baričević: Gospodo narodni poslanici, meni je lično neprijatna ova upadica, o kojoj se sada raspravlja, a pogotovu ona, koja se desila neki dan. Ja smatram da se imade prema svima narodnim poslanicima postupati jednako i ravnopravno. Smatram, da je važnost predmeta, o kome je govorio g. Vojislav Lazić na istoj visini kao i predmet o kome sam govorio i ja. Lično, ja sam zahvalan g. Predsedniku Narodne skupštine, što je on meni diskrecionalnom svojom vlašću dopustio, da govorim preko ređa, ali, gospodo, dopustite da ustvrdim i to, da je čitava Narodna skupština — ja sam slučajno sam opazio i na desnici — tražila od g. Predsednika, da ja nastavim i dovršim svoj govor. Ja ne bih želeo, da bi tu g. Vojislav Lazić imao loše i krivo mišljenje o meni, kao da sam može biti ja neki »ekstra vurst«, ili da sam ja možda prisvojio neko naročito pravo; ja bih želeo da i g. Vojislav Lazić, kao i ostala gospoda narodni poslanici, govore onoliko koliko smatraju za potrebno. Što se tiče, gospodo, samoga Poslovnika, mi znamo u kojoj su intenciji odredbe Poslovnika: da budu koercitivne sile i snage onda, kad jedan deo Narodne skupštine hoće da vodi opstrukciju i da ometa redovan rad u Skupštini. Inače, kad je više nego jasno, da će budžet biti pravovremeno primljen i prihvaćen, onda ne škodi niti govor Baričevića, a još manje govor našeg druga g. Vojislava Lazića.

Predsednik Stevan Ćirić: Gospodin narodni poslanik Baričević ima u tom pogledu pravo. I ja želim, gospodo narodni poslanici, da još jedanput sa ovoga mesta izjavim, da Predsedništvo ne pravi nikakvu drugu razliku među gospodom govornicima, nego se ravna u tome, da li može ko govoriti duže nego što je Poslovníkom dato, samo prema tome da li Narodna skupština želi da ih čuje ili ne, i ništa više.

Izvolite čuti jednu interpelaciju za koju se traži prvenstvo.

Sekretar Dragomir Stojadinović (saopštava): G. Mravlje Milan i drugovi, narodni poslanici, upućuju interpelaciju na g. Ministra unutrašnjih poslova — o upravniku ljubljanske policije g. dr. Hacinu Josi-

pu, koji je izdao službenu tajnu i zloupotrebio svoj službeni položaj i traže da joj se prizna prvenstvo. (Vidi prilog).

Predsednik Stevan Ćirić: Ima reč Gospodin Ministar Krek da se izjasni u ime Kraljevske vlade da li priznaje prvenstvo ove interpelacije.

Ministar bez portfelja dr. Miho Krek: Gospodo narodni poslanici, izjavljujem da primam prvenstvo za ovu interpelaciju.

Predsednik Stevan Ćirić: Prima li Narodna skupština traženo prvenstvo? (Prima.) Objavljujem da je prvenstvo ove interpelacije primljeno.

Gospodo, pre prelaza na dnevni red imam čast da odgovorim na jedno kratko pitanje, koje mi je uputio narodni poslanik g. Nikola Kabalin.

Pitanje glasi:

»Gospodine Predsedniče,

U smislu § 49 Zakona o poslovnom redu, čast mi je saopštiti Vam da se pred stanom dr. Janka Baričevića, narodnog poslanika, od subote, 20 o. m., nalaze organi Uprave grada i nadziru svakoga, tko ulazi u stan dr. Baričevića. Stoga mi je čast postaviti na Vas ovaj upit:

1 — Zašto je pod policijskom paskom narodni poslanik dr. Janko Baričević?

2 — Je li to određeno u vezi sa njegovim govorom, održanim istoga dana u Narodnoj skupštini?

3 — Po kojem zakonskom propisu je određena ova mera policije proti narodnog poslanika dr. Janka Baričevića?

4 — Što kanite preduzeti, da bude osigurano slobodno kretanje narodnog poslanika i da bude zaštićena Ustavom i zakonom zagarantovana neprikošnovenost narodnih poslanika za govore izrečene u Narodnoj skupštini?

Primite, Gospodine Predsedniče, izraze moga osobitog poštovanja.

Beograd, 23 februara 1937

Ing. **Nikola Kabalin**, s. r.
narodni poslanik

Na ovo pitanje imam čast odgovoriti ovo: Pre svega moram se uveriti o stanju stvari. Prema tome, pre svega, moram ovaj upit dostaviti g. Ministru unutrašnjih poslova, pa, kad od njega dobijem meritoran odgovor, ili ako sam g. Ministar želi, da on neposredno na ovo pitanje odgovori, onda će narodni poslanik kolega g. Kabalin moći dobiti tačan odgovor na sve četiri tačke svoga pitanja.

Reč ima narodni poslanik g. Kabalin.

Nikola Kabalin: Gospodo narodni poslanici, vi ste maločas čuli, da je prigovoreno, što je g. Janko Baričević dugo govorio. Konstatovano je u ovoj Skupštini, da je on govorio i sa blagovoljenjem Narodne skupštine čak i njezine većine. Ali, kako vidite, to blagovoljenje i g. Predsednika Skupštine i cele Skupštine, jer je tu i skupštinska većina, odmah je bilo paralizovano po organima Kraljevske vlade. Vi vidite da je protivnik raspoloženju ove Skupštine rad Kraljevske vlade. I organi Uprave grada povodom govora g. Baričevića, našega druga, dolaze pred njegov stan i upisuju svakoga, ko k njemu zalazi, koliko se ko kod njega zadržava, a možda i to, šta se kod njega govori.

Gospodo, ovakvo postupanje sigurno je najmanje zaslužio g. dr. Janko Baričević. Kakav je

zločin on načinio s tim govorom, kakav je prestup on načinio s tim govorom, čime je on ugrozio javni mir i poredak tim govorom, da bi se pred njegov stan morali da postave organi policije Uprave grada Beograda. Ja, naravna stvar, moram da priznam da g. Pretsednik Stevan Ćirić nije ni mogao odgovoriti odmah na ovo pitanje, i to radi toga, jer sam tek danas mogao da mu predam taj upit, pošto sam istom sinoć saznao za tu stvar; pa zato molim Gospodina Pretsednika da što pre dobije podatke, te da saznamo jednom zašto ti organi policije stoje pred stanom g. dr. Janka Baričevića, ili je tome možda jedini razlog da se nade uposlenje tim agentima, pošto nemaju druga posla nego da stoje pred stanovima narodnih poslanika, koji u Skupštini vrše svoju dužnost, za koju su vezani svojom zakletvom.

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, ja moram da učinim jednu ispravku. G. Kabalin je govorio o blagovoljenju Narodne skupštine i Pretsedništva. To blagovoljenje može se odnositi na ličnost g. Janka Baričevića, a svaki od gospode narodnih poslanika ima pravo da o sadržini govora i o tezama g. Janka Baričevića formira svoje mišljenje. Ja, kao Pretsednik, nemam ni to pravo. I prema tome želim da naglasim da se to blagovoljenje sa ove strane ne može odnositi na sadržinu ni jednog govora, nego da ja sa ovoga mesta mogu odlikovati izvesnu gospodu govornike onom počašću da duže govore, nego što Poslovnik određuje, samo onda ako osetim da Narodna skupština to želi.

Prelazimo, gospodo, na dnevni red: Nastavak pretresa u načelu izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za 1937/38 godinu.

Reč ima narodni poslanik g. Petar Kosović.

Петар Косовић: Господо народни посланици, не излазим на ову говорницу да браним буџет који је на претресу. Сматрам да је то и непотребно; сматрам да је г. Летица саставио такав буџет, да му се нема шта да приговори; сматрам и верујем у савесност господина Летице, у његову вредност и његову честитост, и према томе нећу о буџету да говорим.

Хоћу да говорим о нечем другом. Са стране левице падале су честе критике, чести приговори и честе замерке на владину спољну политику. Мислим да те замерке нису оправдане. Владина спољна политика ја мислим да у души треба да се одобри од свију нас, а држим да ту нема шта да се приговори.

Прејимо редом преко главних питања и главних мерака. Замера се помало Влади да није искрена и да није очувала оне савезе које је наследила. Тако на пример помало се замера да наш савез са Француском није довољно чврст. Господо, ја не знам да ли би могло бити политичара у нашој земљи који би могли да доведу у питање наш савез са Француском. Наш савез са Француском записан је крвљу, запечаћен је крвљу. Сетимо се само оних страшних дана кад је наш народ, тако рећи, био разапет на крсту. Француска нас је оживела, Француска је била та која нам је дала духа, моралне снаге, која је примила нашу децу, која је примила наше избеглице, која је оспособила нашу војску за рат и која је послала велики број својих синова нама у помоћ. На нашој територији, уз наше војнике борили су се и француски војници и гомиле костију оставили су на нашем тлу. Код Битоља постоји француско гробље од неколико

хиљада тих витезова који дођоше да нам помогну, и да спасу нас и нашу Отаџбину. Те услуге не могу да се забораве. Оне су записане у срцима свију нас и ја мислим да се то не може никад заборавити и да то не може нико избрисати. Наша Влада не само да није равнодушна према савезу са Француском, него га свим могућим начином појачава. Имамо скорашњих случајева који то показују. Скорашњи Трговински уговор са Француском је појачање тих политичких и савезничких односа према тој земљи.

Браћо, није друкчије ни са савезом који се зове Мала антанта. Она је никла одмах после ослобођења, и ја верујем да је она поникла из великих потреба трију држава, које су је саставиле. Циљ и задатак Мале антанта био је да се очувају границе оне три државе, задобивене уговорима о миру. Све што је радила Влада др. Стојадиновића, показује да се ради само на томе, да се тај савез појача, нарочито да се ојачају економске везе између три савезничке државе. Истина, после наше конвенције са Бугарима, после т. зв. пакта о вечном пријатељству, нашао се један угледни државник Румуније, чувени и познати професор и државник Јорга, који је у Румунској скупштини осумњичио наше односе према Румунији. Румунска Влада одмах је то демантовала и потврдила да је наш пакт са Бугарима њој добро био познат, још пре свршењег чина, и да га је она одобрила. Интересантно је забележити да је г. Јорга, кад је после тога ишао на предавање на универзитет, нашао салу празну. Није у њој било студената, јер су га студенти због тога бојкотовали, тако да је професор Јорга после тога сматрао за потребно да затражи пензију.

Даље, шта да кажем о Балканском споразуму? Оно што се радило ових дана у Атини и што се тамо израдило, најбоље потврђује да су односи између држава Балканског споразума све тешњи и тешњи, а девиза Балканског споразума је: Балкан балканским народима. И, браћо, они који познају прошлост нашу знају добро колика је вредност овог споразума. Ми смо патили, ми смо страдали, ми смо трпели петвековно ропство само због тога што није било споразума; што је било само свађа међу балканским народима. Позната је ствар да је инвазија турска дошла на Балкан утицајем те несрећне неслоге и свађа међу балканским народима. Сетимо се борбе Кантакузена против законитог наследника у Византији, сетимо се онога доба за које је Његош казао: „Византија није ништа друго до рђија младе Теодоре“; сетимо се нарочито онога доба, које је настало у нашој држави после смрти Душанове, сетимо се оне борбе, оног цепања међусобног, што је све олакшало инвазију турску на Балкан. Овај споразум дошао је као велика потреба да се очувају интереси свих балканских држава.

А шта да кажем о Пакту вечитог пријатељства између нас и Бугарске! Тешка је прошлост међусобна наша била. Од ослобођења наомамо ми смо стално били са Бугарима у затегнутим односима, па смо чак по несрећи и три братоубилачка рата водили. У једном напали смо ми Бугаре, а у друга два напали су Бугари нас. Да споменем ону страшну борбу, која је вођена у ономе крају, где сам ја посланик, борбу међусобну. И несумњиво с обзиром на те и такве односе, наш Пакт о вечном пријатељству са Бугарима је од огромног значаја. Браћо, вама је познато да је на томе делу радио

и покојни наш Велики Краљ, он је почео, трагична Његова смрт прекинула је тај посао. Он је творац и Балканског споразума. Он је творац и савеза са Француском, Он је творац и савеза између трију држава тако зване Мале Антанте. Није успео да доврши овај споразум са Бугарима, довршио га је, предузео и успешно завршио, г. др. Милан Стојадиновић.

Да овде споменем једну ствар. Ту скоро дошла ми је до руку једна књижица која се протурала од руке до руке, свакако не јавно, у којој се напада г. др. Стојадиновић због оног свог говора у Финансијском одбору. А други један говорник овде у Скупштини, који је био и Министар, истакао је да је његово уверење да је Пакт са Бугарима грађан изван Југославије. Ето, видите, господо, куда то води.

Браћо, дозволите ми једну сасвим искрену напомену. Кад већ спомињемо покојног Великог Краља, чини ми се да би згодно било да се у овој Скупштини не злоупотребљава сувише Његово име. Браћо и другови, Краљ је наш завршио једном трагичном смрћу. Дубоки бол оставио је у срцима свију нас. Са дубоким пијететом ми се сећамо Њега. Ја држим да се о покојном нашем Краљу треба да говори и тамо и овамо са подједнаком љубављу и поштовањем. Наш покојни Краљ заиста је био Велики Краљ, велики војсковођа, велики државних и велики политичар а још већи је постао Својом трагичном смрћу. И ми са дубоким пијететом, и десно и лево, треба да чувамо успомену на Њега. Зато не би требало у нашој полемици да Га овде чешће спомињемо, већ да успомену на Њега очувамо нетакнуту. (Чује се: Не разумете Ви то). Разумем ја то, и оволико сматрао сам за дужност да кажем, и да учиним ову напомену.

Сад браћо и другови, да пређем на ствар. Говорећи о спољној политици, дозволите ми да споменем и закључени центлментски споразум између Енглеске и Италије. И тај је споразум за нас важан, несумњиво важан, јер осигурава од непријатељског напада нашу обалу.

Чија је заслуга за ово? Несумњиво мислим да су заслуга за ово пријатељски односи, који постоје између нашег Двора и енглеског и нашег народа и енглеског.

Даље, Влада др. Милана Стојадиновића, држећи се паметне народне изреке: чувај старе пријатеље, а теци нове, успела је да поправи знатно наше односе према Немачкој и Италији. Ви се сећате да је Хитлер у једном своме говору истакао међу пријатеље Немачке и нашу Југославију, а свакако знате да је поправљен знатно и наш однос према Италији. Ово свакако има велики политички значај, а још више економски значај, јер се зна да су Италија и Немачка највећи наши потрошачи.

Даље, треба истаћи, треба напоменути и рад Краљевске Владе на наоружању и снабдевању наше војске. Тај је рад познат. Наша војска је довољно опремљена да је апсолутно догађаји не могу изненадити. Вредност наших војника истакао је Светски рат. (Јован Ненадовић: О томе је најпаметније да не говорите). Вредност њихова позната је и ми треба стално да се држимо оног од вајкада освештаног начела: „У се и у своју снагу”. И поред пријатељства, и поред савеза, некако је згодно имати и сигурно опремљену вој-

ску. Њој је, рекох поклоњена највећа пажња и нарочито се иде на то да се снабдевање врши у земљи, да што мање зависимо у том погледу од иностранства.

То је, уколико се тиче владине спољне политике. Да кажем сада неку и о владиној унутрашњој политици. На ту политику усредсређене су све стреле опозиције. Министарство др. Стојадиновића састављено је, као што знате, поред њега, још и од два истакнута и позната политичара и од неколико младих људи. Та два истакнута политичара јесу др. Корошец и др. Спахо... (Узвици код већине: Живели!)... већ давно позната имена. Др. Корошец је стари и израђени политичар. Др. Корошец је несумњиво један од највећих Југословена. Позната је његова борба у Бечком парламенту. То се не да ничим загладити. Он је несумњиво заслужио да га сматрамо за највећег Југословена. Он је, поред тога, још и претставник највећег дела наших Словенаца и несумњиво тим самим овлашћен да може да ради и говори у име тога народа. Трећи, др. Спахо, такође је израђени политичар и има за собом несумњиво највећи део босанских Муслимана и било је неопходно потребно да онај вековни антагонизам који постоји између оних што се зову Срби и оних што се зову Турци у Босни, а то су наши југословенски муслимани, — престане, и да се односи поправе. Ти односи готово у сва ранија времена били су тешки. То је била борба на смрт и живот; док су данас, утицајем др. Спахе и његове странке, ти односи далеко бољи и сређенији но што су раније били.

Рекох, да у влади г. Стојадиновића постоје и неколико млађих министара врло агилних људи. Ова Влада дошла је на управу земље у једном тешком моменту, и успела је да за кратко време створи од једног несносног стања једно сасвим сношљиво стање. То се свакако осетило одмах и брзо. Дотле ако би се два човека састала негде на улици, одмах би им пришао жандарм и казао да се не задржавају него да продуже пут, док од доласка ове Владе на управу почиње да се слободније говори и да се издају новине. (Граја на левици). А како је било раније? Није овде мој пријатељ г. Мита Димитријевић. Ја бих га упутио да пита о томе г. Мишу Трифуновића, ранијега Министра да нам он каже што о томе из тога ранијег доба. А у то раније доба, сво шта је било. Миша Трифуновић, познат човек, познат политичар, отишао је у свој изборни срез у Ужички крај, и браћо, отуда је протерао стражарно као скитница, и не само што је протерао него је и осетно кажњен новчано. (Стаменко Стошић: Срамота да тако говориш!) Није срамота, он је то мени лично причао, срамота је што се тако поступало. Даље, господо, кад је тај исти г. Миша Трифуновић — ово ми је такође он причао — када је отишао у Загреб у то време, и покушао једном приликом да дође на састанак са др. Мачеком, на улазу у Мачекову кућу дочекали су га неки људи са батинама и са узвиком: „Натраг, издајниче!” — вратили су га натраг. (Граја и приговори на левици). Ако ово није истина, ја дајем моју главу; то је горка истина.

Дакле, браћо, видите какви су ти страшни моменти били; али данас нема тога, данас се држе говори, данас се слободно зборише, данас се слободно критикује Влада, данас се слободне воде

преговори са Мачеком и никога и не заболе глава за то. (Граја и приговори на левици).

Даље, браћо, поред свега тога и таквога стања чули су се приговори, чуле су се замерке са ове стране (Показује на левицу), зашто Влада др. Стојадиновића не доноси обећане политичке законе. Види се, браћо, да им је стало до тога да буде још слободније. Хоће ли Влада др. Стојадиновића издати скоро те законе, ја то не знам, али је извесно да ће их издати. Међутим ово је интересантно да се тражи са те стране, да се ови закони, који данас важе, униште, а да се нови донесу, и да се то тражи баш са оне стране која је те законе и донела! (Одобравање код већине). Некада су ти закони били zgodни, јер су имали да осигурају власт, јер се мислило да им је власт осигурана на вечита времена. А данас када су ти закони дошли у друге руке, сада су ти закони врло незгодни! (Одобравање код већине — приговори на левици).

Даље, браћо, сада се наши другови са леве стране сећају мало и демократизма и желе да нашом земљом завлада демократски начин управе. Али, браћо, сетимо се мало онога ранијега доба, оне раније прошлости, када је шеф странке ЈНС казао да је демократија преживела, да су партије луксуз. А још нешто, браћо, видите, ми се данас у овој Скупштини сакупљамо. Тражи се од стране опозиције чак да се наши стенографски говори објављују дословно у новинама. Значи да се придаје велика важност овим говорима, који се овде држе. А браћо моја, тај исти шеф странке онда, када су га питали: шта ће бити од нове Скупштине, која још није била саграђена, казао је да је спрема за музеј (Приговори на левици).

Даље, браћо, са ове стране (показује на левицу) чују се приговори да Влада прогања чиновнике, да их премешта и гони. (Граја и протести на левици) А ја, браћо, тврдим, да никада није било мање прогона чиновника него данас. (Пљескање на десници — протести на левици).

Браћо, говори се, то је истакао један бивши Министар просвете, да су нарочито на нишану учитељи, да се они нарочито гоне и прогоне. (Милинко Милутиновић: Да видимо статистику да ли је ко преместио више учитеља од Стошовића! — Жагор на левици).

Potpretsednik Radisav Vučetić: Opominjem gospodu poslanike, da ne kvare red.

Петар Косовић (наставља): Ја тврдим, да је на моју интервенцију премештен леп број учитеља, ето ја признајем, и то само један по потреби службе, а сви остали по молби (Протести на левици). Ти учитељи који су премештени били су или такви случајеви, где су муж и жена били растављени, да би били заједно у једној школи, а растављени су били под ранијим режимом; или где је учитељ требало да добије варош, јер има децу за школовање. (Приговори и граја на левици). Један једини мој случај: учитељ био је по потреби служио премештен и то један учитељ који је сасвим сиромашан и због сиромаштва није могао да се пресели у Скопље где је имао децу на школовању. Ја сам замолио Господина Министра, да му омогући, да се може преселити у Скопље. Ето, такав је тај Господин Министар просвете, и такав се показује према учитељима (Протести на левици).

Даље, господо, познато је колико је наша Влада радила и на привредном подизању земље. Не могу потанко да говорим о свему што је Влада урадила, јер ми то време не дозвољава. Напомињем само важне ствари које је Влада решила, напомињем велике радове које је извела у прошлој години, где је утрошено око милијарду динара и тиме омогућено сиромашном свету, да нађе зараде. Затим напомињем решење питања сељачких дугова, напомињем и то да је Влада смањила порез, и да је учинила да се рудници које имамо у земљи што више експлоатишу и руде овде прерађују и то по могућству, од стране домаћих људи, а не од странаца. Све су то послови које је ова Влада свршила.

Рекох, браћо, да се осећа у унутрашњем животу једно олакшање. Али постоји питање о које се стално спотичемо и данашња Влада, па су се спотичале и раније владе. То је такозвано хрватско питање, о коме је исцрпно говорио г. Косић а још исцрпније г. Баричевић. И један и други говор ванредни су били и онда, ако бих се ја упустио у разлагање тога питања, можда бих покварио онај леп утисак, кога су та два говора оставила на посланике у Народној скупштини. Ипак дозволите ми да се и ја дотакнем тога питања и да кажем нешто. (Гласови са левице: А за коју сте Ви тезу?)

Potpretsednik Radisav Vučetić: Molim vas, gospodo poslanici, za mir, jer ako svi govorite, onda ne možemo čuti govornika.

Петар Косовић (наставља): То питање, господо, познајете. Нама у Скупштини а и целоме нашем народу познато је да годину и по дана Удружена опозиција покушава да дође до споразума са Мачеком али безуспешно то покушава. У најновије време и г. др. Стојадиновић имао је један састанак са г. др. Мачеком. Шта је рађено и урађено на том састанку ми не знамо. Да ли је то само почетак преговора и хоће ли бити даљих преговора ја не знам, али, браћо, дозволите и мени један свој поглед на то питање.

Говори се и истиче се да ми експлоатишемо економски и израбљујемо како Хрвате тако и друге крајеве, који су присаједињени, са којима се формирала ова држава.

Мени је у руке дошла једна књижица марљиво израђена, израдио је неки др. Прица. Господин сенатор тамо се смеје, али нема разлога да се смеје. То је такозвано хрватско питање у бројкама. Ова књижица је, господо, израђена на основу званичних података, и из ње се види, да ми ни у ком погледу не експлоатишемо Хрвате.

Ја сам ову књижицу добро прочитао, па вас молим да ме саслушате да неке ствари истакнем.

Господо, да би знали однос наш према Хрватима истиче се овде једна статистика, која је израђена на основу званичнога пописа од 1921 године, и на основу званичнога пописа од 1931 године. По оном првом напису Срба је било у нашој земљи од целокупног становништва 44.6%, Хрвата 23.5%, Словенаца 8.5% а Муслимана Словена 6.5%.

По другом попису од 1931 године, за 10 година, прираштај у нашој земљи износи 16.3%. По тој статистици, браћо, у Дравској бановини био је прираштај свега 7.9%, у Дунавској 9.5%, у Савској 11.5%, у Приморској 12.1%, у Зетској 17.9%, у

Вардарској 18.9%, у Моравској 19.6%, у Врбаској 22% и у Дринској 27.3%.

Дакле, видите шта нам казују ове бројке. (Др. Мирко Косић: За даљу будућност врло важно!) Јесте. На основу овога изводи се, да Срба има 46%, Хрвата 23%, Словенаца 8%, Словена Муслимана 6%, а народних мањина 17%.

Е, сад, браћо дуго бих вас замарао ако бих вам све ово изнео. (Гласови на левици: Изнесите!). Хоћете ли? (Гласови на левици: Хоћемо!). Е, врло добро. Дакле, браћо, ево како стоји ствар. Прво је питање како стоји питање школа у целој нашој земљи. Из ове статистике јасно се види да Приморска и Савска бановина, где су углавном Хрвати, има највећи број школа. (Гласови на левици: Па културни су људи!) Може неко помислити да је тако било и пре ослобођења. Али није тако. То није тачно. Овде је изведено да је од нових гимназија, које су отворене, у Дравској бановини отворено 3.1%, у Савској и Приморској 29.7%, а за сву осталу земљу 67.2%. Као што видите, несумњиво нисмо експлоатисали Хрвате.

Даље, узмемо школе у Београду и Загребу. Пре рата од прилике био је подједнак број школа у Загребу и Београду. Једино што су они имали фармацеутски факултет и шумарски факултет, што Београдски универзитет није имао, али је имао Технички факултет. Браћо, данас је промењено стање на штету Београда. (Мирко Урошевић: Ето били су у апсу 10 Срба, ниједан Словенац, а свега један Хrvat! — показује на народног посланика Николу Кабалина.) Међутим иако је тамо било више школа, у Београду је било више ђака. По статистици од 1932/33 било је студената на Београдском универзитету 7.197, а на Загребачком универзитету 5.189. Београдски универзитет имао је свега 327 наставника, од којих 87 редовних професора. На Загребачком универзитету било је свега 323 наставника, од којих 111 редовних професора. (Један глас на левици: Брже унапређују!) У тој години, из које имамо ове податке, Државу је коштао један студент: у Загребу 7.000 динара, а један студент у Београду само 4.100 динара. Према објављеним службеним подацима, Хрвати учитељи и наставници у основним и нижим средњим школама заузимају процентуално више места, него што им по броју припада, те их има: у основним школама 26.1%; у грађанским школама 41.4%; у гимназијама 27.1%; и у учитељским школама 28.1%. А треба сразмерно да их има само 23%. (Др. Српко Вукановић: Поема томе ми Срби треба да тражимо федерацију!)

Ово ја, браћо, не истичем зато, што бих био противан што се Хрвати у толиком броју примају, него због тога што се предбацује, да Београд експлоатише Хрвате. (Никола Кабалин: То није важно!) Важно је, господине! (Никола Кабалин: Ама није!)

Даље, браћо, ни у правосуђу није друкчије. Тако у правосуђу, у судској струци, укупно има Хрвата 28.48% — (према 23%). Од тога на судије среских и окружних судова отпада 28%; на касационе судије 40%; на судије управних судова 34%. (Један глас на левици: Ви би хтели и њих протерати!) На државне саветнике 24%. Дакле преко норме. (Манфред Паштровић: А која је норма?) Међу правницима код Државног право-

браништва и финансијских дирекција има 46.58%. И у полицијској служби, изузев Министарства унутрашњих дела, Хрвати премашују проценат, који им припада, те их има 27%. (Живота Милановић: Колико је нормално?) Норма је 23%. Међу порезницима и архивским пореским чиновницима има Хрвата 26.3%. Међу поштанско-телеграфским чиновницима имамо статистику само по вери, те има: православних 46.6%; католика 50.7%; муслимана 1.9%. Осталих 0.8%. (Никола Кабалин: А саобраћај?) Па ја сам рекао! (Манфред Паштровић: А вањски послови?) Даље за Министарство војске и морнарице зна се, да виши официрски кор састављају сами Србијанци, а виши кор морнарице састављају пречани. Што се тиче наших нижих официра, који су свршили ниже школе, они су распоређени правилно. (Мирко Урошевић: Тако је! — Један глас на левици: Откуда знате?) Знам, али нећу да вам кажем одкуда.

Обично се прича, како србијански крајеви плаћају мање порезе, него крајеви који су били под Аустро-Угарском. Међутим то није тачно. (Др. Мирко Косић: Шта каже статистика?) Према статистичким подацима нема експлоатисања. . . . (Манфред Паштровић: Је ли то база за преговоре др. Стојадиновића са Хрватима?) Не, него је ово само да се одбије једна незгодна ствар, једно незгодно оптуживање, да Србија и Србијанци, који су патили и страдали, који су били мученици, да не експлоатишу никога! То је мени био једини циљ, да покажем, да је Србијанац био увек само брат и ништа више! (Један глас на левици: А шта каже г. Мишкулин на то?) И Мишкулин то каже.

Pretsednik Stevan Ćirić: Moliv vas, gospodo, da ne upadate u reč gospodinu govorniku, a gospodina govornika opominjem, da ima svega još 10 minuta vremena da govori i molim ga, da ne odgovara na upadice gospode narodnih poslanika, nego da svoj govor završi na vreme.

Петар Косовић (наставља): Ја имам још много интересантнијих података, које бих требао да изнесем, али ме Господин Претседник пресири да завршим.

Унапред сам изјавио, браћо, да је од мене далеко свака помисао, да треба нешто у том погледу сужавати Хрвате. Ја сматрам, да су Срби и Хрвати један народ. Ја сам то од свога детињства посетио са мајчиним млеком, то сам учио у основној школи и у свима школама, а и данас то мислим.

Ми смо раздвојени стицајем прилика, раздвојени смо историском прошлошћу, која је дуга и тешка, седели смо на једном несретном терену, где се био бој између Истока и Запада, па су нас поцепали и верски и у другом погледу. (Одобравање и плескање на левици.)

Браћо, ја све то знам, а једна ствар која нас по несрећи дели од Хрвата, то је и вера. А вера је имала свагда, и имаће — ко зна докле — још великог утицаја.

Ви знате, браћо, да је у прошлости наш народ тешке дане проживео због верских борби. Ви знате, да смо се ми најдуже кржавили у новијој Србији баш са нашим браћом Муслиманима. (Одобравање на левици). А најжешће смо се кржавили зато што смо браћа, јер брат брату најдубље око ископа. Па онда, браћо, у тој нашој прошлости

имамо једну врло интересантну појаву, једну реакцију и против Истока и против Запада, а то су тзв. Богумили у Босни. Браћо, сва та тешка прошлост оставила је трага код нас, и нека ми не замери г. Мулалић, кога ја сматрам за напредног Муслимана, ја сам имао прилике да разговарам са Муслиманима у Плевљу, где сам био четири године директор гимназије, и могу вам рећи да код њих нема никакве свести о народности. Нека ми не замери г. Мулалић. Ја дубоко ценим напредне и нове Муслимане, напредне и нове Босанце, и рачунам да ће они извршити једну историску мисију у нашем народу: да осветле онај вером замрачени разум код муслиманских маса. Казаћу вам један мој доживљај. Био сам директор гимназије у Плевљу. То је било у турско време, браћо. Изгорела је била српска гимназија у Скопљу. Ја образујем одбор у Плевљу да купим прилоге за подизање гимназије. Један Муслиман у Плевљу, који је био просвећен, који је био свестан да је Србин, дакле, био је свестан своје нације, дошао је мени и дао ми у четири ока сто наполеона за подизање гимназије у Скопљу. А поред тих сто наполеона дао је још 12 дуката у злату. Он ми је рекао: „Господине директоре, објавите ову суму од 12 дуката, а ону од 100 наполеона немојте, јер би ме убили ови моји.” Дакле, браћо, никакве националне свести није било код њих. И, што је интересантно, они себе називају правим Турцима, они су Турци, а оне из Азије зову Туркушима. Тако је у Плевљима. Да ли је тако у Босни — ја не знам. Е, браћо, ми имамо код наше браће Хрвата католичку веру. (Глас са левице: А шта је са Спахом и Бехменом?!) То их ти питај! Нас раздваја од браће Хрвата још и католичка вера, а ви знате да је и код браће Хрвата у раније доба постојала тешка борба за словенски језик и словенску службу. Свакако, они који знају прошлост, знају за чувеног Гргура Нинског из доба краља Томислава и сећају се и његове борбе за словенски језик у цркви. Али, Рим је надвладао и тамо је остала католичка вера са латинским језиком у цркви. Немојте ми замерити браћо, што ја мислим и што сам убеђен да вера утиче на ове наше односе између нас и Хрвата. (Пљескање на левици). Браћо, још нешто нас дели од Хрвата, а то је писменост — азбука. И то није безначајно. Није то без малог значаја. Не могу, браћо, да пропустим а да не истакнем, да смо, чини ми се, у овом зближавању са Хрватима, ми што се зовемо Срби били преступачници. Ми што се зовемо Срби ишли смо, чини ми се, до абнегације свега нашег. Ја сам био овде у Београду професор једне гимназије у доба после ослобођења, и знам да су моји ђаци били напустили ћирилицу и усвојили латиницу, само с обзиром на ту љубав према Хрватима, и они су створили једно удружење, браћо моја, да не пишу ћирилицом, него да сви пишу латиницом. (На левици пљескање. — Глас из центра: То је још Скерлић писао и препоручивао!) Дакле, видите, колико се ишло у томе погледу. (Један глас са деснице: То је још пре рата пок. Скерлић предлагао). Јесте. Ви знате, ви се сећате, да имамо поруке из Загреба да нисмо један народ, — то и г. Косић тврди, — али мене не може нико у то убедити да нисмо један народ. Теорија г. Косића била је дивна, излагања дивна, — све бих то потписао, само оно једно не: да су Хрвати и Срби два народа.

И сада, стојимо пред једним сфинксом, пред једном загонетком, пред једним питањем: шта ћемо да радимо? Када погледамо на недавно доба, када се сетимо великих Хрвата као што су Штросмајер, Рачки, Смичиклас итд., ми се у чуду питамо: откуда сада ово, откуда сада овакво држање, овакво мишљење? А ја се још више чудим, када се сетим, браћо, још оних угледних садашњих Хрвата, између којих се нарочито сећам Трумбића, који је долазио чак и на Солунски фронт, који је обилазио Солунски фронт и разговарао са нама и војницима, тамо на фронту, разговарао као најбољи, да кажем, Србин; говорио о заједници, говорио о јединству, говорио о братству, — данас видимо тога уваженог др. Трумбића да заједнички сарађује са Мачеком.

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine govorniče, molim Vas da završite, Vaše vreme je isteklo.

Петар Косовић (наставља): Ја сам прибележио браћо, овде неколико изрека или неколико мисли највећег Хрвата, по мом мишљењу, највећег Југословена, бискупа Штросмајера. Шта је он мислио, како је он мислио о нашем народу и јединству? Штросмајер каже: „Љубимо искрено браћу са којом живимо не само стога што су са нама један народ, што нам је обојима једна будућност, него и зато што је и њихова црква и њихов обред лијеп и величанствен.” Дакле, видите, није чак ни верски затуцан, што би се могло очекивати од једног владике. Па онда, браћо, даље, — ово је писао када односи између Срба и Хрвата нису били тамо најбољи, негде око херцеговачког устанка, у оно време. Он каже овако: „Што се мене тиче самога, — ту се ограђује од оних који раде против Срба, — ја ћу не само док жив будем, увек и у свакој могућој прилици у народу нашем на слози и јединству радити, него ћу то исто и после смрти своје, ако Бог грехе моје опрости и ако пред лице своје припусти ме, увек у славу Божију наставити у друштву са Светим Апостолима, Петром, Павлом и Светим Методијем и Ћирилом мислити на свој народ и радити за свој народ”.

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine govorniče, molio bih Vas da što pre završite i zbog toga što Vas trebam kao potpredsednika Odbora za molbe i žalbe.

Петар Косовић (наставља): Једном Србину Штросмајер пише: „Ја док жив будем нећу се ничим на свету обратити дати, да не радим на међусобној љубави, слози и јединству нашег народа. Ко неће брата за брата, тај ће туђина за господара.” На другом месту каже: „Зло ради ко крв од крви дели. Једна смо браћа, једног језика, једна нам је срећа, једна будућност.”

Ето, браћо, морам да скратим а имао бих још доста да кажем. Дакле консеквенца је ова, браћо, свакојако мора да се реши хрватско питање. Оно не сме да се одлаже. То је интерес наше земље, јер ми, господине Баричевићу, ми смо исто тако пријатељи ове земље као и Ви. А на који начин то треба решити, дозволите да изречем једну реч која може бити неће се некоме допасти, а некоме хоће. Ја сам историчар по занимању, али не знам који се народ ујединио преговорима. (Одобравање на левици).

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč ima narodni poslanik g. dr. Aleksandar Mijović.

Др. Александар Мијовић: Господо народни посланици, има једна ствар коју не треба крити него је треба рећи овде у Народној скупштини при свем том што она није пријатна ни мени нити вама. Наша Народна скупштина, господо, нема онога ауторитета нити онога угледа, који су Народне скупштине наше у прошлости имале. Међутим у Србији је читав један век вођена огорчена борба, трошена је и расипана снага најбољих наших генерација да се извојује победа демократије и победа парламентаризма. А, када је победа извојевана, ми смо, господо, у Србији имали пун парламентаризам и пуну демократију:

Онда је Народна скупштина, у којој сам и ја био, била највиша власт у земљи, која извире из народа, и у исто време сигуран претставник народног суверенитета. А како је сада, господо? Да се запитам, како је сада са Народном скупштином? Ми, данас, у ванпарламентарном режиму који код нас влада, не можемо се сазвати ако Влада не да свој пристанак. Ако она не донесе одлуку да Народна скупштина буде позвана у седнице, седница неће бити. Па, онда, ми, господо, немамо као народни посланици право стварне иницијативе законодавне. Кажите ми, који је то законодавни посао, који је потекао из Народне скупштине. А ја ћу да вас потсетим на све оно што смо говорили и радили пред изборе 5 маја 1935. Сви смо говорили о многим и важним проблемима који чекају наше решење. Према томе Народна скупштина имала је бити машина, која ће бректати дању и ноћу од свршавања народних послова. А шта је било? По која ствар дође пред Народну скупштину. Дође међународна конвенција, или трговачки законик, ствари дакле које се и у чисто парламентарним земљама, израде у стручним комисијама па их Скупштина само изгласа. То је у реду. Али, је ли дошло и једно друго питање било из области политичке или непотитичке? Није, господо!

Господо, само нису узроци за смањење угледа Народне скупштине формални прописи нашег уставног уређења. Врло често и ми сами смањујемо углед њен:

Господо, овде се води буџетска дебата, па ипак, у главном, клупе посланика су празне, а у Министарским клупама ретко када по који Министар седи. А, код нас у Народној скупштини у Србији, када се водила буџетска дебата, увек је био присутан бар претставник унутрашње и претставник спољне политике Владе као и Министар финансија. Када се претресала макар и најситнија ствар, поједини чланови Владе најсавесније су бележили ствари које су долазиле од народних посланика. Врло често се дешавало и то да поједини Министри позову чак у свој Кабинет опозиционог народног посланика, када је хтео да се преко њега обавести о којем питању народном. Таквих пак питања, као што знате, увек има у народу.

Господо, ја знам за ону борбу, која се води између сваке Владе и Парламента. И ви то знате. Вара се свака она Влада и чланови Владе који мисле, да тиме што ће окрњити углед Народне скупштине, да ће они добити. Нема, господо, јаке и велике Владе без великог и широког наслона на народ.

Господо, кад сам већ на томе месту ја морам да поменем један случај, који се десио у Србијанској Народној скупштини. Опет је било на дневном реду једно питање из унутрашње политике. Реч је био добио г. Јаша Продановић. Претседник Народне скупштине био је г. Аца Станојевић. Г. Продановић је у своме говору критиковао политику Министра унутрашњих дела, а на место Министра унутрашњих дела седео је тада пок. Стојан Протић. Дискусија се развијала врло огорчено. Народна скупштина слушала је пажљиво и једну и другу страну. У једноме моменту, кад је изгледало да ће г. Јаша Продановић победити свога великога противника, устао је Стојан Протић, упао у реч говорнику и скоро хтео да га омете иако је он био уредно добио реч. Онда је г. Аца Станојевић са претседничког места оштро опоменуо пок. Стојана Протића и скоро му наредио у име Пословника да заузме своје место, одузимајући му реч. И пок. Протић сео је на своје место. Мислите ли, господо, да је Стојан Протић због тога изгубио нешто у своме угледу? Не, господо. Када је он после тога добио реч, добио је био буран аплауз на својој страни зато што је већина Народне скупштине била одобравала његов рад.

Ето, господо, како је поступао тадашњи Претседник Народне скупштине. А код нас, у овој краткој дискусији за неколико дана, десило се ово: да се са претседничког места стављала брана између Министара и народних посланика, чим је који од народних посланика хтео оштро да критикује кога од чланова Владе, г. Претседник је сматрао да то треба одмах да пресеке. Таква запрека и таква брана, господо, није потребна и она шкоди не само угледу народних посланика него и угледу Министара. (Одобравање и плескање на левици).

Због тога, господо, ја и кажем: нема јаке владе, нити се може добити правилно решење ма кога питања, док се Народна скупштина не консултује. То је, господо, сасвим и природно, јер нико као народни посланик, нико као он није у тако непосредном контакту са народом. Хтео не хтео народни посланик мора да прати сваку појаву која се у народу дешава, и ако Влада не прими онај дух и тај мотор који оданде долази, онда та Влада мора да скопни и да се сасуши. Због тога ја сматрам као велики грех ове Владе, што није изишла ни са једним питањем пред Народну скупштину, да се у њој то питање решава, него доноси неких 300 уредаба, у којима се решавају врло важна и крупна питања, а да ми и не знамо о чему се у њима ради. Немојте мислити, господо, да народ то не зна, он то зна, он то зна и прати и због таквога рада ми смо изгубили углед у народу. (Одобравање и плескање на левици).

Са тих разлога ја сматрам, ако моја мисао не долази уопште у невреме и доцкан, да могу да рачунам на потпору целе Народне скупштине, да сви као један дамо заједнички отпор кад год се деси, и кад год се појави опасност противу угледа и ауторитета Народне скупштине. Ја мислим, господо, да могу да рачунам баш, на овој страни, где седе људи већине, код којих претпостављам да живи традиција наших предака онако исто као што живи и код мене. 1929 године ми смо у Југо-

славији имали на демократској основи један организован политички живот. Народ је био подељен у политичке странке и он је тако јавно иступао. Истина, међу политичким партијама био је повећи број, безмало све, са карактером верским и племенским. И то је, господо, сасвим разумљиво кад се зна, да смо ми пре ове државе живели одвојено, и да су се тамо у подвојеним државама формирале и странке које су у питању. Можда се нешто од тога издвајала само демократска странка и то до 1925 године. Али, тада као што знате дошло је до расцепа у демократској странци и она задобија карактер српске, да не кажем србијанске партије, оно што је до тада имала радикална странка. Долази 6 јануар 1929 године. Устав земаљски је укинут. Политичке слободе су укинуте, политичке странке су растурене и забрањене, и то све зарад јединства народног и државног. Тако су и гласиле речи у прокламацији са највишег места. Ја не мислим, господо, да се упуштам у дубља испитивања разлога личног режима, који је после тога настао. Још мање хоћу да дајем своју оцену овде о томе, колико је то било згодно и потребно. Нека то остане историчарима. Међутим, мора се рећи једно, да је диктаторски режим током времена успео да разбије све политичке странке у Србији, и то баш оне које су довеле до Југославије, и у исто време да групише и појача редове странака са верским и племенским обележјима. У таквом стању и таквој ситуацији затекли су нас избори 5 маја. Г. Богољуб Јевтић као Претседник Владе у свом програму који је био сасвим јасан, апеловао је на све људе политичке, без обзира којој су до тада политичкој партији припадали, и, господо, ова Народна скупштина на тај начин је постала и доведена. Али, као што знате, г. Јевтић није се честито ни претставио Народној скупштини, а морао је уступити своје место г. др. Милану Стојадиновићу. Долазећи из опозиције, како он тако и други чланови његовог кабинета, народ је инстинктивно и сасвим оправдано очекивао, да ће од њега почети једно ново политичко време. Господо, то су уосталом и потврђивали сви чланови његовог кабинета, јер они од првога момента долажења на власт па све до данас не престају никако говорити о повраћају демократског режима, о повраћају демократије, ограђујући себе врло оштро од свих влада и режима који су пре тога били.

Господо, у Народној скупштини се на мах око г. др. Милана Стојадиновића скупила огромна већина ове Народне скупштине, па се доласком г. др. Милана Стојадиновића на власт таква реперкусија појавила и код опозиције србијанске. Она се умирила. И не само, господо, што г. Милан Стојадиновић није ометан од стране Удружене опозиције, него је чак морално био и помаган. Конкретно говорећи, Влада г. др. Милана Стојадиновића имала је да врати демократију. Међутим, шта се у ствари десило? Влада г. др. Милана Стојадиновића добила је једно диктаторско наслеђе, о томе нема сумње, и она се, господо, снашла врло брзо и врло пријатно у њему. И резултат њиховог рада од године и нешто више, од године и по дана овај је: немате ни једног писаног закона, који би макар и наговештавао повраћање демократије у овој земљи. Господо, зашто се не извршују избори у градским општинама?! Каква је то невоља! Па и ми сви морамо признати овде, да сви људи који

долазе постављањем од стране г. Министра унутрашњих дела у општинске управе, немају потребног ауторитета и угледа. Немају, господо, и ми врло често, због таквог начина постављања, компромитујемо углед и онога човека, који је пре тога био врло угледан и добар.

Господо, ви видите једну другу ствар.

У нашем Уставу има једна врло либерална одредба за нас, једна од ређих либералних одредаба, а то је сталност судијска. Да није аутоматски одредба ступила на снагу, ми бисмо имали у судовима несталне судије. Али, господо, шта смета Влади сада да донесе један судијски закон? Ако Влада не може због тешкоћа које се даду разумети и које се могу уважити, да донесе пуну демократију и да врати тако брзо демократију, за доношење једног судијског закона нема запрека и сметњи. Осим, да се разумемо, ако се неће да судије и даље буду несталне. Али, господо, у присуству и те одредбе, која декларира сталност судијску, без судијског закона, судије фактички нису сталне. Јер, данас је — то ће и господин Министар правде потврдити — судију на место претседника суда или у вишим судовима, кад дође до тога да буде постављен, сам Министар правде поставља. Међутим по закону предвиђа се, као што знате, у интересу доброг судства, друга процедура, да интервенција Министра правде није таква.

Господо, овде је била пала једна реч, коју је изговорио један од г. г. Министара. Говор је о либералном тумачењу недемократских закона. Господо, ја ћу да признам да од доласка г. др. Милана Стојадиновића фактички има једно психолошко олакшање. (Одобравање на десници.) Али, господо, кажем, поред свега тога у пракси није увек тако. Да вам покажем један конкретан, врло интересантан случај, и право да вам кажем, да се ја чудим, да се то десило г. др. Милану Стојадиновићу, једном радикалском детету који то није смео допустити. Истина, ствар је из ресора г. др. Корошца. Он је одобрио збор у Књажевцу г. Драгољубу Јовановићу: На тај збор, — причају ми сви, а ту су и посланици из мога краја и они ће то потврдити, — на тај збор слегао се приличан број сељака, не као припадници његове партије и његовог покрета, не, господо, јер у тим крајевима осим радикала и демократа нема других, него да чују и да виде то чудо од човека. Међутим, власт је, господо, уред збора, управо тек што је он почео да говори, створила вештачки гужву и збор растурила. После тога долази епilog свега: велики број сељака био је кажњен са 3.000—4.000 динара и са 20 дана затвора због тога што је присуствовао томе збору.

Господо, то је могао урадити један неразумни начелник срески на своју руку и ја догле не бих ништа замерио Влади, аки кад сам ја покупио све те пресуде у којима се само кратко каже да се осуђује дотични са 3.000—4.000 динара и 20 дана затвора, због тога што је присуствовао збору... (Милан Лазаревић: Није било тако, него су звали Драгољуба Јовановића; то су људи, који су кажњени, комунисти.)... Нема комуниста у нашем округу.

Председник Stevan Ćirić: Gospodine Lazareviću, ја Vas opominjem da ne upadate g. govorniku u reč.

Др. Александар Мијовић (наставља): Господо, ни за длаку се нећу огрешити о истину. Ја сам,

господо, поднео читаву прегршт тих пресуда и тражио сам да ме прими г. др. Корошец. Није ме могао примити. Прошло је неколико дана и ја сам онда све то, са једном молбом, предао његовом чиновнику и објаснио му усмено и молио га да и сам објасни г. др. Корошцу, да је данас за овакве кривице немогуће да сељак плати тако велику новчану казну. Ако мора да остане казна лишена слободе, онда нека му остане и нека се бар укине новчана казна, јер, рекао сам, 3.000.— 4.000.— динара то је и сувише много. То су два пара волова. И, најзад, зашто да плати сељак то у режиму г. др. Милана Стојадиновића? То је немогућа ствар! И, наравно, ствар је остала онако како је пресуђено. Нека ми не замери г. др. Корошец кад кажем, да сам за његово улажење у Владу, као и уопште за Владу г. др. Стојадиновића, везивао велике наде, неоспорно зато, јер је г. др. Корошец долазио из опозиције, а знао сам што је г. др. Корошец радио и говорио и како је и сам прошао у оним режимима раније. (Милан Лазаревић: Паметан је др. Корошец, полако иде.) Ја сам очекивао да се та ствар исправи, али до сада није исправљена. Зашто, не могу да знам.

Као што видите, господо, демократија није уведена, и ја сам можда читаву годину имао да постављам себи питање: где су те тешкоће. Ја сам сигуран да је г. др. Стојадиновић, кад је формирао свој кабинет, мислио на повратак демократије. Нема сумње да је он с тиме рачунао. Он зна и као радикал, да се не може направити нека трајна ствар без тога, али видео сам да негде ствар запиње, а сам нисам могао да то објасним. Међутим г. др. Корошец био је тај који је дигао завесу. Он је првог јануара ове године преко радија честитао Југословенима, и на крају говора рекао: Влада ће политичке законе донети у друштву са Хрватима. Одмах онога момента кад сам га слушао, јасно ми је било где ствар запиње. Што је г. др. Корошец рекао? Он је рекао: Влада ће донети политичке демократске законе онда кад добије сарадњу Хрвата. Кад је рекао: Хрвата, мислио је ту на г. Мачека, или а contrario: ако Влада не добије сарадњу г. др. Мачека, онда нема политичких закона. Ето, то треба да буде јасно свима нама и народу, кад се пита: зашто се не доносе политички закони. Они у Тимочком округу не разумеју, да Србин треба да чека на демократске законе, док се др. Мачек смиљује да дође и да сарађује. (Милан Лазаревић упада у реч). Обојица смо обећавали и ти и ја. После те изјаве г. др. Корошца нема више никакве разлике између ове Владе и влада које су биле пре њега. Оне су просто напросто хрватско питање из дискусије избациле. (Милан Лазаревић: То није истина.) И да би то осигурале да се о хрватском питању не говори, оне су донеле оне диктаторске законе. Сада се каже то исто, само се каже: не мењамо диктаторске законе дотле, док не свршимо са Хрватима. У суштини ствари нема никакве разлике. (Милан Лазаревић: Има разлике! Влада води рачуна о томе. — Смех).

Pretsednik Stevan Ćirić: Ovoga puta sigurno nije bila reč o Timočkom okrugu, gospodine poslanice, pa niste trebali da upadate u reč govorniku. (Smeh).

Др. Александар Мијовић (наставља): Кад је стварана Југословенска радикална заједница, ја

ћу отворено да признам, да сам то поздравио, иако нисам ушао у ту партију; а нисам ушао због тога, што је сувише било наглашено оно „радикална“. Мени је као бившем декомрату тешко било да то урадим.

Али, господо, човек није могао принципијелно да се бори ни против оснивања Југословенске националне странке. Само, оснивајући своју партију, требало је да да гарантију и за оснивање политичких групација противничких. Иначе, господо, она је приликом свога оснивања, да признамо то, имала у фундаменту своје једну велику идеју националну. И, господо, та велика идеја могла је да повеже читав наш народ. Кад је г. др. Милан Стојадиновић образовао Југословенску радикалну заједницу, он је одмах избацио југословенство. То је могао да учини, али, господо, требало је одмах после тога да унесе једну другу мисао; међутим, он то није урадио, а господо, признати морамо, не може се овим и оваквим народом, као што га ми имамо, владати без једне велике и крупне идеје.

Један мој друг, који је био у прошлим режимима, испричао ми је ову ствар, коју могу да кажем и да саопштим Народној скупштини, јер ћу саопштити само оно што је он говорио Њ. В. Краљу Александру. У разговору Краљ га је питао: Како иде? а овај је казао: Величанство није добро! — Није добро, а због чега? — Па каже: Ваши министри ћуте. Величанство, може се политика водити на стотину разних начина, али има један начин на који се једна политика не може водити а то је ћутање. — Ако се сећате, господо, фактички за све време док је трајала диктатура Министри су ћутали. А у колико су говорили, они су дискретно пребацивали одговорност за оно што су радили на другу страну. Због тога није било успеха. А, господо, кад смо се пре неки дан понова састали и кад сам га питао: Видиш ли ти, да у политици има и нешто горе од ћутања? Он ми је одговорио: Видим, горе је од ћутања кад човек мора да говори једно а да ради друго. И, господо, стицајем прилика г. др. Стојадиновић је дошао у такву једну парадоксалну ситуацију, да брани демократију али да је не уводи, да једно говори а друго да ради. Ја, господо, и ако нисам припадник његове партије, ја сам желео и сад желим да г. др. Стојадиновић успе. Господо, верујте, ако појединци долазе и одлазе без успеха, то ће се светити не нама или њему него земљи. Због тога кажем, ја желим да успе, али г. др. Стојадиновић мора што пре, макар тражио потпоре од стране свих нас, и ми бисмо морали да га помогнемо, ако су већ у питању велики циљеви нашег народа, он мора што пре да излази из ове лажне ситуације.

Господо, кад се већ везују два питања, демократија и хрватско питање, ја хоћу да говорим о хрватском питању, у толико пре, што се из некога опортунитета најмање говори са српске стране. Хрватско питање, као што је већ речено, није од јуче. Оно се први пут манифестовало још првих дана наше заједничке државе. Али, како људи који су боље били упућени у те ствари од мене веле, његова подлога иде ван ове државе. Демократски режим првих десет година нашег државног живота није успео да то питање одстрани из нашег унутрашњег живота, и не само што није успео, то морам да признам, него изгледа, го-

сподо, да је баш због тога хрватског питања и дошло до државног удара 1929 године. Па, господо, је ли успео диктаторски режим — лични режим у решењу тога питања? Не, господо, и не само што није успео, него, по мишљењу неких људи, он га је чак и погоршао. Искључујући сваку јавну реч о политичким питањима у опште, па и о хрватском питању, лични режим имао је као резултат ово. На једној су се страни разбиле све политичке организације српске, а на другој страни збијали су се и појачавали редови Хрвата. И сад, господо, да видимо у новој ситуацији шта се поставља. Поставља се сад наједанпут питање, ко претставља Хрвате, а ко претставља Србе. Ко је претставник већине Хрвата, зна се. То није било никада спорно, јер је још Светозар Прибићевић док је био у највећој борби са покојним Стипаном Радићем, овоме признао, да има већину хрватског народа, Али, сад се поставило и питање, ко претставља Србе. То је питање на које треба дати одговор. (Гласови: Др. Милан Стојадиновић!) Истина, Влада г. др. Милана Стојадиновића после извршених општинских избора објавила је целом свету, скоро свима, да она има легитимацију политичку да претставља већину Срба.

Господо, политички људи у Народној скупштини и ван Народне скупштине, без обзира на име које имају, знају врло добро, како се код нас задобија политичка легитимација за претстављање народа. Политичка легитимација за претстављање народа не задобија се преко општинских избора уопште, а још мање на општинским изборима извршеним преко диктаторских закона. Ако би друкчије било зар не би са исто толико права, па можда и са више права имали ту легитимацију они, који су раније вршили општинске и посланичке изборе, и на њима добијали 100% српских гласова према седамдесет пет г. др. Милана Стојадиновића. Али, ја ћу отворено да изјавим и ово, да као што нема политичку легитимацију за претстављање српског народа г. др. Милан Стојадиновић, исто тако ту легитимацију немају ни они који седе и претстављају удружену опозицију. Ту легитимацију нема ни један српски познати политичар, нико од познатих политичара Србије, јер, господо, никад српски народ није о томе питању ни консултован.

Због тога, господо, за мене је једно од најпречих и најважнијих питања којима би требало приступити: питање политичке организације нашег народа. Политичка организација нашег народа када се буде извршила, наравно преко слободних закона, има да да двојак користи. Прво, она има да измири завађене људе у нашој земљи. А, господо, ми смо у тој мери завађени међу собом, и то не само Хрвати са Србима него и Срби са Србима, Хрвати са Хрватима, у толикој смо мери међусобно завађени, да данас на пример изнети на решавање хрватско питање, значило би решавати једно питање без осећања објективности и без једне паметне мере, и, разуме се, тиме би само то питање било упропаћено. И због тога, господо, ако би се о томе питању решавало изван политичких организација, онда би уместо узајамног убеђивања, и са једне и са друге стране, дошло до узајамног диктирања, а то би, господо, било фатално и за једну и за другу страну. Друга једна корист од политичке организације нашег народа

била би ова: једанпут би наш народ знао у чему се то хрватско питање састоји, у чему је оно. Због тога, господо, грешили су сви они који нису допуштали, да се народ слободно политички организује; грешили су, али су исто тако не мање криви и они, који нису до сада били довољно јасни и довољно отворени, остављајући увек извесну сумњу, мање или више оправдану, у побуде њихове. За последњих 10 година нико код нас у Београду још није изишао отворено да објасни тачно, каква је концепција Хрвата односно др. Мачека, нико то није казао, ни у чему су његови конкретни захтеви. А, господо, без тога не може се тражити од народа да узме одговорност за решење тога питања. Ако је, господо, политички хоризонт код нас замрачен, а он то јесте, мора се признати оно што је потребно тј. атмосфера мора бити чиста и облици ствари морају бити јасни. Докле се то не постигне, не може се тражити од народа да прими одговорност за решење таквог једног крупног питања, које задире у његову будућност.

Видите, господо, слобода за коју се ја ангажујем и за коју пледирам, није само једна душевна храна народу. Она је, по моме мишљењу, и један покушај за паметно и сигурно вођење државног крмила, за обезбеђење споља и уравнотежење унутра. Јер, господо, ми треба да будемо једанпут начисто са тим да хрватско питање, као и свако друго велико народно и државно питање, не зависи ни од једне владе нити од вештине једног политичког човека и вође, него зависи само од стварног расположења и од стварне подлоге коју то питање има у расположењу народном. Али, да се до тога дође, народ треба да буде слободно политички организован, и да му буде јасно питање које се пред њега износи.

На крају, господо, треба да кажем коју реч и о г. Љуби Давидовићу. О њему је овде било говора и с једне и с друге стране, и речено је доста неповољних ствари за њега. Међутим, господо, хоћу да кажем ово: ко хоће да буде искрен и да буде савестан, мора признати да г. Давидовић, као политички човек, претставља можда јединствен пример у аналима наших политичких странака. То је човек, који је, ангажујући се за једно велико питање и да би обезбедио велике циљеве народне, покидао све партијске везе и растурио своју рођену партију, одричући се свих личних амбиција. Заборавља се да ми живимо у времену, кад се не поштују никаква начела, кад се не цени дата реч, кад вас пријатељ изневери за 24 сата и кад политички човек промени своје друштво као што човек мења своју обућу!!! Господо, може се човек слагати или не-слагати са доктрином г. Давидовића — то је одвојено питање, али због става који је он имао као политички човек и који треба новим генерацијама да послужи као пример, јер је мало таквих, ја г. Давидовићу одајем пуно признање и поштовање.

Г. Давидовићу су чињене примедбе баш у погледу решавања хрватског питања. Међутим, ко познаје наше политичке прилике, мораће признати ово: г. Давидовић је пре свега, још 1921 године, кад је био на решавању Устав земаљски, са још не малим бројем људи био за то и тражио и врло много инсистирао на томе, да се данашња наша држава назове Југославијом, па је тај његов предлог пропао. 1924 године, напорима г. Давидовића,

дошао је у Народну скупштину Радић и радићевци. Те је године, господо, била образована једна влада и, као што знате, у тој влади била су остављена места за четири Министра из Радићеве партије. Међутим, од политичких противника који нису много мислили, надата је једна таква ларма, и учињен је један такав напад на Владу г. Давидовића, да она није остала ни 3—4 месеца на управи. Образована је једна друга влада у коју је, као што знате, ушао и сам пок. Стјепан Радић као Министар.

Ондашњи политички људи, који су били у тој комбинацији, хвалили су се вештином и умешношћу својом, што су Стјепана Радића увели у Владу. А ја мислим, господо, да је то била једна наша капитална грешка. Требало је да уђе у Владу Стјепан Радић, али не онако погрбљен и обешћашћен као што је ушао. И ако се, господо, само мало замислите и сетите тога момента, онда ко зна, да ли од таквог уласка у Владу Стјепана Радића не постоји онај отров који се сада излива на све нас и нашу земљу. (Одобравање на левици.)

1928 године долази криза Владе; мандат добија Стјепан Радић. То је саветовао Његовом Величанству г. Љуба Давидовић одричући се сам мандата. И чим је добио мандат, Стјепан Радић, као дете радостан, јавља г. Давидовићу и, поред осталих комплимената Краљу, пита, да ли може рачунати на његову помоћ. А г. Давидовић, очевидно задовољан, одговорио је; „Г. Радићу, имате пуну потпору моју и мојих пријатеља!”

И уместо да се образује влада г. Стјепана Радића, радикали су донели пре тога намештену одлуку да Претседник Владе у будућој комбинацији може бити само радикал. (Жагор — Никола Кабалин: Давидовић је ушао у ту Владу!) Ушао је г. Давидовић да учини земљи услугу.

А шта сада ради г. Давидовић? Ја нисам овлашћен у његово име да говорим. Па ипак зна се, да он чини напор да се његово гледиште и гледиште др. Мачека приближе колико је то год могуће више. Ма како се свршио тај посао са др. Мачеком, можемо, господо, бити сигурни да г. Давидовић никад неће изневерити југословенску мисао и никад неће отићи у мрак. (Одобравање и пљескање на левици.)

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč ima narodni poslanik g. Miloš Rašović.

Милош Рашовић: Господо народни посланици, ако желите да имате сигурне законе, ако желите да вам закони буду сигурна заштита, осврните се и видите какви принципи владају код владе која те законе треба да спроводи, па ако наћете да принцип владе није сталан, да је корумптиван, онда знајте: у тој земљи нема закона.

Ово је, господо посланици, казао велики правни писац и социолог Монтеѕкје у своме делу „*Esprit de loi*”. Ако послушамо, а немамо разлога да не послушамо овај савет великог научника, па ако уђемо да испитамо сталност принципа Владе г. др. Милана Стојадиновића, ми ћемо, господо, видети, да ту не само да принципи нису стални, него да их уопште и нема.

Господо народни посланици, ви знате да је влада г. Милана Стојадиновића дошла да настави рад у духу шестојануарског принципа и на бази Устава од 1931 године како је у својој декларацији изјавила. Господо, принцип шестојануарски

није исто што и режим од 6 јануара. То су два појма, које треба двојити. Принцип шестојануарски је један дан, када је Велики Краљ, да би спасао земљу, учинио крај једноме питању, које се протезало 10 година и које је претило свакога момента да земљу доведе до катастрофе. То је принцип шестојануарски. Велики Краљ поставио је тога дана хрватско питање на једино могућу основу за решење, а то је на бази и у духу југословенства. Узео је југословенство као садржител свих питања у југословенском народу, јер само на тој бази, и само на тој основици могуће је решење хрватског и свих осталих питања. влада г. др. Милана Стојадиновића уместо да настави да решава питање, ако није коначно довршено, на тој основици, напустила је шестојануарски принцип и поставила питање поново на оној бази на којој било пре десет година, на бази народа и бази посебних индивидуалности. влада г. др. Милана Стојадиновића није у овим случајевима погазила само принцип шестојануарски, него је погазила и основни принцип, на коме свака држава почива. Основни принцип сваке државе је да живи и да буде свемоћна. На којој основи поставља г. др. Стојадиновић хрватско питање са г. Мачеком? На враћање на 1918. годину. А шта је 1918 година? То је година испред југословенске државе, то је година кад Југославија као држава није постојала, то је година кад су Србија и Црна Гора биле у аустријском ropству. Зар на тој бази да се реши хрватско питање? Нема нормалног човека који може и помислити да се на тој основи може решити ово питање.

Господо, ја мислим да сам са ово неколико речи јасно показао, да је влада г. др. Стојадиновића срушила основни принцип и државе и шестојануарски. И сад, господо, после овога што сам казао, како можемо говорити о буџету Владе без принципа, кад буџет треба да буде закон. Морате признати да се сваки логичан човек налази у тешкоћи кад мора, господо, да истражује недостатке недостатака или мане мана, а овај буџет је сам по себи један велики недостатак, једна велика мана. Недостатак је зато што није буџет, а није буџет зато што није оно што треба да буде сваки буџет. Државни буџет као закон треба у суштини да буде ограничење Владе у руковању државном имовином. А где би ви, господо, нашли ограничење Владе у овом буџету? О томе сте се могли уверити из опсежних цитата господе Вукићевића, Мохорича и Матице, који су ред по ред установили да овај буџет претставља само један ред цифара зависан од Владе, а не влада од ње. Господо, само два до три примера и одредаба које је влада уне-ла у овај Финансијски закон показале вам, да ова влада нема принципа и да се не може рачунати на примену закона са њене стране. Ви знате, господо, да постоји основни принцип поделе власти. Тај принцип постао је, да би се спречила могућност надмоћности ма које од три гране, било законодавне, било судске или извршне власти. Тај принцип поставио је на равну основу сва три реда, све три гране државне власти. влада г. др. Милана Стојадиновића, не поштује ни овај принцип. Она је кроз Финансијски закон спровела једну одредбу којом ништи пресуду Касационог суда. Споредна је ствар какву пресуду ништи, на кога се односи та пресуда, главно је то, да се тиме не поштује један принцип. Тиме је показала да народ

не може рачунати на сигурност пресуде, да оно што је претстављало максимум његове правне гаранције, није више гаранција, кад се највише пресуда може Финансијским законом обеснажити.

Дозволите, господо, још једну одредбу да наведем, одредбу која руши принцип приватне својине. Данас је цео поредак заснован на приватној својини, сем Русије, али се и тамо долази по мало на тај принцип. Влада др. Милана Стојадиновића унела је у Финансијски закон одредбу, по којој извесна приватна друштва, која су самостална и која са државом немају везе, морају да даду накнаду по неколико милиона динара другом друштву које је пропало. Зар располагање Финансијским законом приватном имовином не доводи грађане до тога да се запитају, да ли можда оваквим путем неће Влада располагати и њиховом имовином, тако да и они своју имовину морају дати другом? Оваквим схватањем ништа не спречава Владу да уради и са другима као што је овде урадила, кад се зна, да је она ово урадила, да би надокнадила штету друштву где су чланови управе били садашњи министри, и то у времену кад је друштво пропало. Да спасе друштво Влада наређује другим друштвима да даду своју имовину, да надокнаде штету пропалом друштву. Шта су криви они грађани који су осигурани код друштава, да снесу штету других. Као што видите, ниједан грађанин у овој земљи данас није у сигурности за оно што има, кад Влада г. др. Стојадиновића може да располаже приватном имовином.

Да би, господо, овај буџет био закон требало би да буде изражај воље Народнога претставништва. Ја мислим господо, да ни једнога међу нама овде нема, који би могао опорези, да има некакве везе са стварањем овога буџетскога предлога.

Она дискусија која се водила у закључаној сали Финансијског одбора, из које није могла да изађе ни једна реч, ја мислим да се то не може сматрати као наша сарадња. Али, и када би се узело да је то била сарадња која се тражи и која је са наше стране искрено пружена, ипак се поставља једно питање, да ли смо ми компетентни да говоримо у име народа.

Ви сте мало пре чули од извесних говорника, да су и они истакли да ми немамо права да решавамо у име народа. Господо, ви знате да се одмах после наших избора поставило питање, да ли смо ми народни посланици и да ли имамо права да у име народа решавамо. Ви знате, господо, да је то питање поставила удружена опозиција, која је на изборима добила милион и сто хиљада гласова. да је она у заједници са два члана данашње Владе тврдила, да ми нисмо народни претставници. То би још, господо, могло да се не узме озбиљно, јер ко губи има права и да се љути. Али, било је и меродавних и меродавнијих који су то потврдили.

Ви знате, господо, да је Влада г. Богољуба Јевтића пала одмах после избора. Знате да је пала, по речима г. др. Милана Стојадиновића, зато што је изборе спровела насилним путем, помоћу терора. Ви знате да је дошао г. др. Милан Стојадиновић са паролом, да репарира оно што је рађено 5 маја, да стиша духове, да ликвидира тај злогласни петوماјски режим, коме је и надмак дат „петوماјски“ због насиља, и да нас ликвидира као плод петوماјских избора.

Ви знате, господо народни посланици, чули сте колико је пута г. др. Стојадиновић на зборовима у народу говорио: да ми нисмо народни претставници, да ми у народу не претстављамо никога и да нас не признаје као опозицију. А не признајући нас, господо, он не признаје ни вас.

Колико су то пута исто поновили по народу г. др. Корошец, г. др. Спахо, и остали Министри, међу њима има чак и таквих, који су ишли толико далеко, да су овај Дом назвали циркусом, а посланике овога Дома клоновима.

После овога, господо народни посланици, зар народ нема права да се запита, кога ми претстављамо и у чије име говоримо? Чули су се приговори са деснице, да је наш углед окрњила удружена опозиција. Није, господо! Наш углед убио је Претседник Владе и његови Министри. Јер, господо, кад народ слуша шта му о нама говори Претседник Владе и његови Министри, онда народ има права да се запита: па ко нас држи.

Господо посланици, народ је разуман, народ је mudar, народ је моралан, народ се пита, како је могуће да једна Влада сарађује са једном таквом Скупштином. Народ не може да разуме и народ не може да има поверење у ту Владу. (Бурно одобравање на левици). Народ, господо, не може да има моралан ослонац у Народну скупштину, која таквој Влади служи. И логичан је закључак, да народ не може да сматра да оно што ова Влада у Скупштини са овом Скупштином донесе, да то може да буде закон. Влада др. Милана Стојадиновића ако је хтела да од нас створи оруђе, да би са њим могла да рукује по својој вољи и ћефу, није требала да нас лиши моралне способности, Јер лишавајући нас моралне способности, лишила је и себе! (Пљескање на левици). — Један глас из већине: Ми нисмо ничије оруђе! Влада нема интереса да ми будемо њезино оруђе! Она нас је тако прогласила! Питајте господу Министре. Јесте ли гласали за њих? (Глас из већине: Ми нисмо ничије оруђе!) Ми смо оруђе, него шта? (Глас из већине: Бар принципијелно не можете тако говорити! Ви сте принципијелан човек!) Ја сам рекао оно што је тачно. Питајте Министре! (Глас из већине: Принципијелно немојте тако говорити!) Ја не могу да нам дам углед, који ми немамо. Убијен нам је тај углед, а убила га је Влада, којој ви служите. То је јасна ствар!

Из овога, господо, што сам казао, излази јасно, да овај буџет, који треба да буде закон за ограничење Владе г. Стојадиновића за руковање државном имовином, овај буџет народ ни по овоме, како је донет, ни по ономе, какав је, не може друкчије да сматра него да је тај буџет наметнут.

Народ, господо, зна да је његово претежно право у доношењу буџета. Народ, господо, зна да је то његово право, које је он тешком борбом стекао. Народ зна, да је то једино право, којим он учествује у јавном животу. Без тога права, он је апсолутно роб. А зар, господо, овај буџет овакав какав је, пружа њему какве заштите?

Ви кажете, да је овај буџет донет са нашом сарадњом. Па ја вас питам, господо, колико је министара долазило да брани свој буџет? Било је таквих, који нису ни хтели да дођу да бране буџет! Ја вас питам, колико је ваших сугестија примљено, колико је саслушано ваших савета, и колико је ваших предлога узето у обзир? Ех, ех, наша сарадња!

Кад би Влада знала, да јој зависи од нас ово што нам износи, онда би она водила много више рачуна о томе, шта доноси. Она би се више старала, да удовољи народним потребама, него што се стара, кад зна да јој све мора да прође, без обзира хоћемо ли то примити или не. Да Влада није била сигурна, да ће јој проћи ово што износи пред нас, не би сигурно задужила земљу за преко 6—7 милијарди и без знања Скупштине и без знања народа!

Ми смо истина чули овде од Министра финансија, ми смо чули од говорника Владине већине, да је то ради тога, да се наоружа војска, а ко је против тога, он је против наоружања војске.

Нема, господо, никога овде ко није за наоружање војске. Сви смо ми за то да се војска наоружа! Сви подједнако желимо сигурност и безбедност земље! Сви ми хоћемо да се војска наоружа, али баш зато што хоћемо да се војска наоружа, ми тражимо, да се зна да ли се она оружа. На то имамо право, јер нас чуди и мора да нас чуди, зашто би Влада морала крити наоружање војске, кад то данас нико не крије?

Ви видите, да Француска јавно каже и тражи од народа 19 милијарди за наоружање. Ви чујете, да Енглеска исто тако тражи 100 милијарди за наоружање. По чему би ми, господо, крили, зашто не би казали: треба и нама толико и толико за наоружање?! (Пљескање на левици.)

Али, господо, ја се бојим, да се то не крије на уштрб наоружања. (Одобравање на левици.) И због тога ја кажем, да то треба и мора Скупштина да зна! (Узвици на левици: Тако је!)

Ако држави треба да се наоружа, она има пута и начина да још више добије од народа за оружање. Цео народ, господо, цео народ биће готов да пружи све оно што може и што је Влади потребно за наоружање војске, али и ту треба водити рачуна, како и ко треба да да.

Ви знате, господо, да је спремање за рат део самога рата, да то чини једну целину народне одбране, да то чини једну целину заједничке одбране и да смо сви солидарно дужни да подједнако својим снагама бранимо и да дамо оно што можемо дати за одбрану земље. Према томе, Влада би много правилније и много корисније учинила да је расписала један унутрашњи зајам, да сваки према својој моћи да за наоружање, а не да на овакав начин оптерећује подједнако и милионере и највеће сиромаше, који можда немају ни хлеба. Данас не може да се каже: „Бој не бије срце у јунака, већ бој бије свијетло оружје!“ Данас бој бије заједно и срце у јунака и свијетло оружје. Једно без другога не бије бој! (Одобравање на левици.)

Зато је потребно, да г. Министар војске и Влада воде рачуна, да буде наоружано и срце и јунак. (Одобравање на левици.) А то срце и јунак може бити наоружано само онда, кад тај јунак види, да доприноси за одбрану земље и онај, који има може бити десетине милиона. (Одобравање на левици.) Јер он зна, кад се земља брани, да се њему узима све. Он зна да се њему узима и живот. А богами они, који имају милионе, често се пута извуку, да даду свој део онда, кад је најпотребније. Зато као што се у самоме рату не чини разлика, него се од свакога тражи да да што

може, према својој способности и могућности за одбрану земље, колико је потребно и за време мира, да сваки сразмерно својим моћима доприноси.

Господо, ја нећу да говорим о оним другим цифрама, о прекорачењу буџета, о оних три, четири милијарде, о којима су говорили остали, ја ћу још само да пређем на ону цифру од 625 милиона динара, цифру којом се повећава буџет.

Ви сте чули, да је г. Летица казао, да то не значи за земљу ништа, да је то мало повишење, да не штети напретку привреде итд.

Међутим, ја мислим, господо, да то још како штети народној привреди. Да је г. Летица уравнотежио буџет, водећи рачуна о расходима, водећи рачуна о корисној употреби расхода, па да је све оно што није корисно, што не доприноси општим интересима, да је те расходе мало компримирао, постигао би равнотежу. Наш државни апарат је и сувише скуп према капацитету наше привреде, па је лако могао наћи уштеде.

Ми по управном апарату можемо да се меримо са најлуксузнијим земљама, а по привреди налазимо се међу последњима.

Ја сам, господо, био у Швајцарској неколико година као дипломатски претставник и тамо нисам никада видео ниједног швајцарског министра да се вози колима, да има аутомобил и салонска кола. Једном приликом, кад смо били на једној пратњи, и кад су сви дипломатски претставници дошли аутомобилом, а господо министри швајцарски пешке, онда је један румунски претставник казао: „А ви пешке?“ на то му је један швајцарски министар одговорио: „Да, пешке, ми смо сиротиња, али зато никоме не дугујемо, и код нас нико не гладује!“

Господо, приличне су суме у овом делу које би се могле сумирати. Видели сте из једног става г. Министра финансија где каже: „Да се Влада у економско-привредној политици не руководи доктринарно-догматичким схватањима, него практичним погледима и схватањима“. Ту је Влада казала једну истину, али та истина, нажалост, погађа народ, погађа државу, јер се државна економско-финансијска политика не може да води на чисто приватној основи и бази. Постоји разлика између схватања приватних финансијера и финансијера којима је стављено у дужност да воде државне финансије. Код приватних финансијера је циљ лични профит. Код државних финансија циљ је социјално задовољење, циљ је социјални. Према томе, господо, не може Влада водити економско-финансијску политику по приватном принципу. То нам најбоље доказују неколика предузећа, као, рецимо, и „Призад“. Ето, ту, на пример, Влада води своју политику на бази тог приватног принципа. Она се брани тиме: да ако је држава путем монополисаног извоза увела у земљу 300—400 милиона, земља је добила. Али, да ли су ти милиони отишли код онога код кога је требало да оду, за њу је споредно. За њу је споредно што је неколико монополисаних људи, међу којима кажу да има чак и посланика и министара, монополисао цео извоз, и уместо зараде коју би требало да добије произвођач, та зарада остаје у џепу оних неколико монополисаних, — само неколико њих. Имате, господо, Уред за извоз стоке. Па ту су, господо, читаве афере. Један високи функционер, и то при-

падник ваше партије, прича јавно преда мном и пред људима о страховитим аферама које се дешавају у Уреду за извоз стоке. Ја сам се, каже, пријавио Претседнику Владе, чекао сам три месеца да ме прими, примио ме је, изнео сам му ствари, а он ме је истерао напоље и казао: „Иди, богати, сад ћу ја да водим рачуна и о Уреду за извоз стоке“! — Други један виши чиновник Министарства трговине и индустрије прича свој случај. Послао ме је, каже, Министар трговине, да испитам злоупотребе с опијумом у Јужној Србији. Отишао сам, испитао сам, пронашао сам да је онај сиромашни народ преварен, да му је место 200 дин. плаћено 120 динара; утврдио сам страховите злоупотребе, а затим сам дошао код Министра и поднео му извештај, који је био озваничен од стране полиције, од стране истражних власти у Јужној Србији, рекавши му: „Ево, г. Министре!“ Тај чиновник је од стране г. Министра трговине и индустрије био избачен напоље и избачен из службе. Ако хоћете да претстављамо и заступамо народне интересе, онда дајте да затражимо једну анкету за „Призад“, за Уред за извоз стоке и за Опијумско одељење, где људи исправни, људи од угледа и поштења, људи извозници тврде, да ту има злоупотреба на стотине милиона. Зар можемо рећи да заступамо народне интересе ако допуштамо да Влада спроводи овакве ствари. Ето, тако заступамо интересе, господо, а ако поднесемо предлог за анкету, ви ћете је одбити.

Господо, да пређем на још један одељак овог буџета, који се односи на расподелу кредита. Господо, та расподела кредита и у овом буџету, мора се признати, као и у свима ранијим, врши се не водећи рачуна о потребама крајева, не водећи рачуна о ономе што треба и где је невоља, него се дели по интересу и личном расположењу Министара. Ви сте, господо, имали прилике овде да чујете, када је један посланик упутио питање на Министра Крека и казао, како се у Словеначкој ништа не добије откако је дошла Влада др. Милана Стојадиновића. Онда је г. Крек са овога места казао, да најенергичније протестује што се импутира др. Корошцу таква једна ствар, када никад за Словеначку није више учињено него од доласка Владе др. Милана Стојадиновића, и да би то потврдио, да би аргументисао ту ствар, изнео је, да су само три општине у току последње године добиле 15 милиона. Прекјуче чули смо овде г. Грбу, када му је неко упао у реч да је казао: „Па шта је са Ликом, добија ли Лика?“ — он је рекао: „Хвала Богу, откако је Летица, добија, иначе никад ништа“.

Дакле видите, господо, да се кредити деле по расположењу министара. Нажалост, ја сам из једног краја где од уједињења па до данас није било министара, и због тога је тај крај остао потпуно запуштен, потпуно занемарен. Због те занемарености настало је у Црној Гори једно очајно стање. Господо, Црна Гора није пољопривредни део и она се не може назвати пољопривредним крајем. Она не роди ни за једну четвртину годишње за исхрану становништва. Пре рата, статистички подаци Црне Горе за војне обвезнике показивали су да је од 58.000—24.000 људи ишло у иностранство на зараду. Данас се је, господо, све то слегло у Црној Гори, све је то затворено у оном камењару, без икакве могућности за упослење. У Црној Гори, где да се упосли? Железнице нема, фабрике нема,

друмова нема. Остаје једина могућност да се упосли на туцању камена по путевима, а то само неколико десетина.

Једну једину ствар је имала Црна Гора, а то је монопол. Монопол, господо, који је био самосталан и који је могао да се издржава, тај монопол, који је упославао до 2.000 Црногораца, однет је и он у Босну. Као што видите, у Црној Гори од свега што држава даје, што држава троши на Црну Гору, то је на неколико гимназија, на неколико основних школа, на неколико среских начелстава и на Банску управу. Ви ћете се изненадити, али Црна Гора даје 37 милиона више него што прима од државе. Постоји фама, протура се, како Црногорци живе од пензија, како Црногорци живе на терет Југославије. Ево, господо, узмите, овде на страни 4 узмите, па ћете видети колике су те пензије. Црна Гора има 1.800 пензионера којима плаћа свега три и по милиона. Црна Гора има 2.900 инвалида, а имала је, господо, преко 15.000 мртвих за време европског рата. Е, господо, па зар су то онда суме? Узмите Словеначку! Зетска бановина господо, прима на име пензије 69 милиона, а Словеначка прима 178 милиона. Тенденција је код Словенаца 15 милиона плус за сваку годину, а тенденција је код Црне Горе сваке године 800.000 минус. Дакле, ето вам та фама о пензијама. А када би тек направили један резиме, шта је Црна Гора добила од уједињења из буџета Краљевине Југославије! Буџет Краљевине Југославије од уједињења па до данас износи 260 милијарди. Од тих 260 милијарди свега 3 милијарде утрошено је на Црну Гору, свега 3 милијарде. Црна Гора је, господо, ушла у југословенску заједницу не са мање ни моралног ни материјалног капитала, ма и од једног краја. Да је Црна Гора добила оно што јој припадало, онда би данас имала и своје железнице, и бољу економску способност за живот. Само да вам прочитам једну цифру о репарацијама.

Године 1921 утврђене су у Паризу опште репарације Србије и Црне Горе на износ од златних динара 8.496.000.000. 19.200.000.000.— франка, једно за обештећење добара, а друго за лично обештећење. Господо, од овога је Црна Гора добила 5 милиона немачких златних марака, а где је оно остало? Оно остало — немојте да ме криво схватите, ја ово не истичем, да кога окривљујем или да пребацујем појединим крајевима што су више добили, далеко је од мене свака таква помисао, јер ја не желим да будем међу онима који хоће да стварају мржњу између крајева, него истичем да се види само са колико права Црногорци траже своје. (Бранко Томић: Дајте нам шта Црногорци плаћају!) Плаћају 37 милиона више него што примају. (Бранко Томић: А гледате ли ове друге крајеве и шта они плаћају? Питајте Војводину!) Да је Црна Гора добила оно што јој је припадало онда када је извршено уједињење, не би морала да тражи ни од Војводине, ни од Словеначке ни од Шумадије.

Треба да знате једну ствар, коју морам, нажалост, кад ме потсећате овде да кажем. Ви заборавајте да је Црна Гора учинила једну велику услугу Југославији. Има она једну велику заслугу за стварање Југославије. Да Црна Гора није жртвовала себе односно жртвовала материјално, Југославија данас не би постојала колико год мислите да је то ситно. Не би постојала. (Бранко Томић: То кажу сви крајеви, и Хрватска, а овде се ради о томе шта ко плаћа!) Дакле, господо, Црногор-

ци... (Петар Галогача: У национализам Црногораца нико не сумња!) Данас се сумња, сад ћу да вам кажем и сад ћете видети. Али, господо, да се оставим овога — пошто видим да то изазива негодовање, а ја сам против истицања цифара из којих се може изводити закључак, као да је то извесна завист према другим крајевима, — и да одговорим господину на оно што каже, да нико не сумња у патриотизам Црне Горе и Црногораца.

Господо, Црна Гора се налази данас у тако очајном стању, под таквим прогонима полиције, да се црногорска крв пролијева данас без суда и осуде. 20 и неколико Црногораца погинуло је на Цетињу без икакве потребе ни за државу ни за режим. А ми ни до данас нисмо добили одговор од Министра унутрашњих послова зашто је то било и зашто се је то морало догодити. Данас преко 300—400 Црногораца налази се по логорима сконцентрисано. Пред Судом за заштиту државе има преко 30—40 Црногораца испребијаних и треба да одете тамо да видите какав приказ чине ти људи. (Глас са деснице: Од чега су?) Казаћу вам после од чега су. То, господо, не да се ни описати ни замислити. Ти људи, да би показали како су мучени, вадиле су делове тела и показивали су судијама. Пођите, господо, судије ће вам показати. Када је сам Суд за заштиту државе морао примити предлог одбране, да се сви људи који су учествовали у тим мучењима оптуже, али др. Корошец неће ове људе узети на одговорност.

Ви ме питате зашто? Зато што немају од чега да живе, што се муче и траже хлеба. Данас има 50% Црногораца неупослених, има који по три четири дана ништа не једу. Питајте само Председника Финансијског одбора г. др. Јањића, нека вам каже, колико је депеша добио ради смртних случајева од глади. И уместо да се та питања решавају апсом и прогоном, требало би Влада да потражи сретства, а то јој је и морална дужност, јер у Америци и Немачкој као и у осталим земљама, када су људи остајали без посла, Влада се је старала да буду нахрањени и да нађу посла.

Влада мисли комунизам у Црној Гори да реши митраљезима, апсом итд., а ја вас уверавам, да се тим путем неће решити питање комунизма. (Глас са деснице: Ви сте рекли да нема комунизма). Има комунизма, али тај комунизам је од муке, биједи и невоље. (Један глас са деснице: Није баш тако, господине!) Створите услове за живот, па ћете видјети, да неће бити комунизма у Црној Гори. Ја вас уверавам, када би се могао измерити патриотизам оних људи који се налазе пред Судом за заштиту државе и патриотизам г. др. Корошца и г. др. Стојадиновића, резултат би био у обратној сразмери њихових имања. Ја не устајем у одбрану комунизма, и нисам за то да се комунизам штити, али тражим да се промене методе. Са овим се методама неће излечити. Ја ћу вас потсетити шта каже један знаменити социолог Перет за оваква решења: да сваки народни покрет крвљу угушен рађа и садржи још десет нових, а других десет нових рађа стотину других, и тако редом док се и сам творац те крви не угуши у тој крви. То је један историски утврђен закон.... (Граја. — Приговори са деснице).

Potpredsednik Franjo Markić: Molim vas, gospodo, za mir, pustite gospođina govornika da na miru izloži svoje misli.

Милош Рашовић (наставља): Уместо оваквих метода којима г. др. Корошец и г. др. Стојадиновић хоће да реше незадовољство Црне Горе, ја бих им предложио, да проуче тамошње прилике, и да своју акцију скрену у томе правцу, да онемо живљу омогуће опстанак.

Основно питање на које би Влада г. др. Стојадиновића требало да обрати пажњу у погледу смирења Црне Горе јесте питање железница. Ако Влада г. др. Стојадиновића веже Црну Гору са Метохијом и Косовом, како је то обећано када је извршено Уједињење, онда Црна Гора не би била пасивна, јер би се допуњавала са равницом Метохије и Косова. Ви знате, господо, да је и Блоров зајам био закључен за израду трансбалканске железнице, а потрошен у сасвим друге сврхе. 1928 године ушао је у Финансијски закон програм изградње ове железнице. Г. др. Спахо, иако је у Влади највећег Црногорца г. др. Стојадиновића, променио је правац ове пруге, одвео је на Босну, и Црна Гора је понова осуђена на смрт.

Ја верујем, господо, да ви не знате колики је значај ове пруге, па не осећате, али и када бисте били упућени у прави значај ове пруге, ви би сасвим другу пажњу поклањали овоме што говорим.

Трансбалканска пруга је једно историско питање, које се решава још од 1898 године, када је још Русија желела да споји себе са Црном Гором и Србијом и Јадранским морем, да би у моменту потребе могла да притекне у помоћ противу заједничких нам непријатеља. И да је ова идеја била остварена раније, питање је, да ли би ми 1915 године морали да напуштамо своју земљу. Али, било је држава које су се томе противиле. Аустрија и Турска нису биле благонаклоне томе плану и тако је трајало све до 1918 године када је извршено ослобођење и уједињење Србије и Црне Горе. Тада је ово питање дошло на дневни ред, и тада је закључена конвенција са Румунијом, да се пруга Букурешт—Прахово—Ниш—Приштина—Пећ—Подгорица—Јадранско море оствари. Та конвенција закључена је 1914 године. После је дошао рат и није могла да се оствари. После рата дошли су понова преговори између нас и Румуна. Румуни су избегавали да пругу подигну на овом месту, тражили су да се подигне код Турн Северина, али како су овде у питању витални интереси наше државе, то наша држава никако није хтела да пристане док, на крају крајева, није се успело да се потпише дефинитивна конвенција да се пруга мора радити Букурешт—Циганаш—Куршумлија—Приштина—Пећ—Јадранско море. Како је то било једно судбоносно питање за нас, овакво решење тога питања дало нам је наде и ми смо били спокојни. Кад је дошла влада Милана Стојадиновића и у њој г. Мехмед Спахо, он је, не водећи ни најмање рачуна о виталним интересима земље, дозволио да Румуни оно што су два пута морали да признају и потпишу, да Румуни добију место подизања моста код Турн Северина. То је упропашћење целе ове пруге. Румунски министар унутрашњих дела кад је потписао овај уговор са Мехмедом Спахом, он је својим бирачима казао: „не можете замислити колико сам срећан што сам постигао овај успех”. Он је тим успехом задовољио своје бираче, на рачун наших државних интереса. За интерес бирача румунског министра, г. Мехмед Спахо бадио је читаву нашу тековину од неких 20 година. Али

са колико је права онај министар могао да каже, да је срећан што је успео да закључи овакву конвенцију, са исто толико права можемо да кажемо ми да смо ми исто толико, колико је он срећан, несрећни, што је г. др. Мехмед Спахо у том моменту представљао нашу државу и потписао један овако судбоносан акт за нашу државу. Ја знам да ви немате осећања за ово питање. Ја знам да га не разумете, али се чудим да моји земљаци, чудим се да они немају осећања за ово питање, кад знају да је данас Црна Гора уједињена у овом погледу без обзира на то ко којој партији припада, и сви су сложни да траже до крајњих граница могућности да се њихова права задовоље. (*Зарија Јоксимовић*: Ми се слажемо у томе, то је њено животно питање!) Видећемо да ли ћете гласати. (*Зарија Јоксимовић*: Ја говорим за мене!) Ја кажем, нема те владе, ни ове ни оне, која би дошла, која би могла издејствовати мој глас, пре него што се ово питање отпочне решавати. (Један глас: Дакле прво железницу па онда глас!)

Potpretsednik Franjo Markić: Gospodine govornice, izvolite izlagati svoja mišljenja, a ne osvrćite se na upadice g. g. poslanika.

Милош Рашовић (наставља): Господо посланици, ја нећу да говорим о унутрашњој политици владе г. Милана Стојадиновића, а тако исто ни о спољној политици, јер она нема ни своје спољне ни своје унутрашње политике. Унутрашња је политика национална деструкција, борба против национализма, помагање свих деструктивних елемената, борба против националиста, против народне одбране, против соколства, против свих патриотских институција.

Што се тиче спољне политике, она је и неодређена и колебаљива. Са таквом политиком убија се онај реноме, који је наша држава имала у погледу спољне политике, а која се оличавала у верности и у оданости наше државе речима датим, потписатим уговорима. Данас је то велико поверење, које смо имали, изгубљено.

Из ових и свих осталих разлога, које сам изнео, ја изјављујем, да за овакав буџет не могу гласати. (Пљескање и одобравање на левици).

Potpretsednik Franjo Markić: Gospodo narodni poslanici, reč ima narodni poslanik g. Žarko Tomasević.

Жарко Томашевић: Господо народни посланици, у току начелне буџетске дебате, нарочито је са ове говорнице расправљано хрватско питање. То је доминантно политичко питање, коме су говорници у буџетској дебати поклонили пуну пажњу и трудили се да својом својственом политичком идеологијом докажу у главном, да хрватско питање постоји или не постоји.

Што се тиче мене лично, ја се нећу упуштати у дискусију да доказујем да ли хрватско питање постоји или не постоји, али хоћу да подвучем, са овога места, непобитну чињеницу, која се не може одрицати или негирати, а то је да постоји незадовољство код Хрвата, и то велико незадовољство.

Господо народни посланици, Хрвати су незадовољни, јер сматрају да нису равноправни са својом браћом Србима и Словенцима и да, према томе, њихов народни индивидуалитет није дошао довољно до изражаја у нашој државној заједни-

ци. Према оваквој ситуацији политичко вођство претежног дела хрватског народа заузело је један некомпромисан став. Поведена је оштра и безкомпромисна политичка агитација у најширим хрватским масама, за аутономију Хрватске, да не кажем независност Хрватске. Хрватским народним заступницима изабраним на изборима 5 маја 1935 године, забрањено је да дођу у Народну скупштину и у њој сарађују. Прокламована је апсолутна апстиненција учешћа у државним пословима и организован је највећи отпор на самом терену. Последице оваквог става су добро познате Народној скупштини и ја не мислим да их овде понављам.

Овакав свој упоран став хрватско вођство је правдало нескрупулозним притиском ауторитативних режима на Хрвате, њихове слободе и њихова права.

После дуже буре дошло је затишје. Ово затишје је припремала Влада г. др. Милана Стојадиновића својим помирљивим ставом према Хрватима. Систем ауторитативног режима замењен је демократским схватањима и концепцијама. Строги и рудиментарни закони тумачени су најлибералније. Дакле, тиме је дата одушка силном хрватском незадовољству да се стиша и примири. То је такође непобитна чињеница коју нико не може негирати. (Гласови: Тако је!).

Најзад су дошли и преговори. Сусрет г. др. Милана Стојадиновића са г. др. Мачеком у Брежицама, без ичијег посредништва, датум је од великог политичког значаја. (Један глас са левице: Било је посредовања.) Ти тако важни и судбоносни политички преговори још су у току и о њима се не може дискутовати из појмљивих разлога. Стоји чињеница да се они воде и да су у току. Друго је питање, да ли ће доћи до потпуног споразума и каквог.

Ја смело могу да вам потврдим са овога места да г. др. Милан Стојадиновић има пуну легитимацију и овлашћење као вођа највеће и најјаче политичке странке у нашој држави да ове преговоре води и закључи споразум. (Граја на левици). Код њега и лично постоји пуна добра воља за постигнуће овог споразума, па ако је потребно да да и све гаранције, уколико би оне зависиле од њега лично.

Али, ако би тражења и претензије хрватскога вођства прелазиле границе могућег за постигнуће овог споразума, тако да до њега не би било могуће доћи, кривица за тако једно стање не би била до г. др. Милана Стојадиновића, него до хрватског вођства. (Један глас на левици: Опет Хрвати криви!)

Овде нарочито сматрам за своју дужност да истакнем неиздржљив положај Срба у Савској и Приморској бановини, којих има преко 700.000 и који ни у ком случају не могу претстављати једну количину која се има занемарити. Ако би се десила оваква схватања и тумачења, она би довела до најкобнијих последица. Тиме би се отворило српско питање, које би тада могло у истини да угрози државну целину. Овој чињеници треба нарочито придати важност при доношењу ма какве одлуке. (Гласови: Тако је!).

Господо народни посланици, једно од најважнијих питања данашњице је питање наоружања. Страх од рата и ратних заплета прожима душе

свих народа, а нарочито оних који се налазе и живе на европском континенту. (Жагор.)

У Шпанији се води братоубилачки рат на један свиреп начин, а за рачун туђина. У духове народа уноси се силна узнемиреност и као последица те узнемирености врши се оружање са највећом активношћу у свима државама.

Према речима британског државника и политичара г. Черчила, утакмица у наоружању имала би да се заврши концем ове године. Силе, вољне да извршују препаде на штету мира и слободе европских народа, покушаће, мисли г. Черчил, да то учине пре него што се наоружају земље, решене да бране основе свога развитка.

Черчил је ово рекао док још није била јасно испољена решеност у правцу војне сарадње енглеско-француске.

Француско-енглески савез данас се испољава као једина моћна заједница, која је решена да брани мир у свету. Тај савез налази подршке у Русији, у Малој-антанти, Балканском блоку и мирољубивој Америци.

По нашем скромном мишљењу једино овај савез две моћне демократије у Европи биће у стању да парализује и сузбије сваки завојевачки подвиг, ма са које стране он долазио.

Наша спољна политика налази се у сигурним рукама. Носилац наше унутрашње политике истовремено је и носилац наше спољне политике. Примена ове благотворне формуле даје пун ауторитет носиоцу да у спољној политици одреди став наше државе у оквиру наших савеза и примљених обавеза. Традиција наше дипломатије увек је била верност нашим савезницима и стриктно извршење свих примљених обавеза.

Кад је реч о нашој спољној политици пријатно ми је да истакнем и подвучем важност и значај недавно закљученог пакта пријатељства са Бугарима. Овај уговор је од нарочите важности. Не само што појачава идеју о слози и солидарности балканских народа, него за Југославију има један специјалан значај, јер се тим уговором дефинитивно решава политичка граница између Југославије и Бугарске. Овако постављена граница има да отклони све раније и евентуалне неспоразуме и трвења.

Тим начином престаје могућност вођења ма какве комитске акције на нашој граници према Бугарској; а од колико великог је значаја само ова чињеница, непотребно је и доказивати.

Овако дефинитивно повучена граница према Бугарској имаће за последицу нагло приближавање наша два братска народа, које ће се манифестовати на културном и економском пољу, па није искључена могућност, чим уговор буде консумиран, да нас доведе стицајем околности и до паринске уније са Бугарском.

Пошто имам пуно поверење у Краљевску владу, гласаћу за буџет. (Пљескање и одобравање код већине).

Potpredsednik Franjo Markić: Реč има народни посланик г. Stamenko Stošić:

Stamenko Stošić: Господо народни посланици, ја нећу да расправљам о хрватском питању. То ћу да оставим господи која су га замрсила да га и размрсе. (Смех). Али ћу да говорим, господо народни посланици, о приликама мога среза где

сам ја биран, и о стању сељака у јужним крајевима, јер сам слушао овде на овој говорници где господа министри, господа адвокати, господа лекари и професори најлепше говоре о сељаку, али онако како говоре овде о сељаку, тако не мисле тамо на терену. На терену су сви радикали радикали, а сви демократе су демократе, а овде у Београду неки су заједничари, неки су ЈНС, а неки опет ЈРЗ. (Одобравање и смех). Господо народни посланици, господа земљорадници сада су заједничари.

Господин Министар финансија у свом извештају рекао је: „Паметна, смишљена и реална политика Владе г. др. Стојадиновића дала је пуно успеха како у финансиским тако и у економско-привредним проблемима наше земље.”

Господо народни посланици, ево како изгледа ова паметна, смишљена и реална политика данашње Краљевске Владе, не само у моме изборном срезу, него и у читавој Јужној Србији.

Мој изборни срез још из времена турске царевине био је везан за Куманово и Ћустендил широким и правим, тада царским, друмом. Данас, господо, тај некадашњи широк и прав царски друм тако је напуштен и местимично непроходан, да пре личи на козју стазу него на некакав пут.

Услед тако рђаво вођене политике о путевима, не само мој изборни срез већ и кратовски и босилградски потпуно су већ годинама отсечени од осталих крајева наше земље и једина веза са њима, једина веза, господо, то су телефонске бандере са жицама.

Ништа боље није, господо, са плодном и богатом Струмичком околином. Богата и плодна какве јој нема равне у свету, Струмичка околина је, господо, са свим својим богатим производима: дуваном, памуком, пиринчом и бостаном остављена сама себи, те даје утисак као да не припада нашој држави.

Ништа није боље ни са путевима који са Скопљем као привредним центром Јужне Србије треба да вежу Битољ, Штип, Призрен и Лесковац. Неосигурани од бујица, излокани и упропашћени, тако да су у ствари непроходни, они, господо, представљају огромну сметњу сваком привредном напретку и унапређењу трговине широм целе Вардарске бановине.

Господо, земљораднички производи читаве Вардарске бановине труле и пропадају само стога што је услед овако рђавих путева онемогућен сваки извоз сељачких производа. Једина веза коју поједини крајеви бановине имају са нашом државом, то су, господо, порески извршитељи и финансиски контролори.

Зато што наш сељак баца своје производе, јер нема комé да их прода, никога, господо, у овој земљи ни глава не боли.

Ја сам, господо, био присутан када смо овде милионске кредите одобравали за изградњу путева у крајевима у којима је тих путева колико толико било. Зуцкало се тада да су ти кредити одобравани само стога, јер је требало овом или оном члану Краљевске владе осигурати избор за народног посланика. Зуцкало се, господо, али ми народни посланици из Јужне Србије том зуцкању нисмо поклањали нарочите пажње, јер смо веровали обећањима да ће се надлежни побринути и за путеве Јужне Србије.

Веровали смо, господо, обећањима Краљевске Владе, али смо на нашу жалост, а њену срамоту, дочекали, да све то остане на празним обећањима и ништа више.

А да би поруга била већа, Краљевска Влада се преко својих агената и политичких присталица, народу нашег краја изјаснила да сву одговорност за овај нерад Краљевске владе сносе они народни посланици који у Скупштини гласају против владе.

Овако јавно поткупљивање необавештеног света не памти се, господо, од када је света и века.

Најжалосније је, господо, што је остала неискоришћена народна снага дата у десетогодишњем кулуку за израду путева. Десет година, господо, народ Среза кривопаланачког кулучио је на путу Крива Паланка—Варош—Трговиште—Врање и својом снагом тај народ је урадио све што је од њега тражено. Остали су само они радови које су државни технички органи означили да се имају извршити о трошку државе, односно бановине. И због тих недовршених радова који не би коштали ни пуни милион динара, читаво благо нашег сељака труне и пропада, јер нема начина да се извезе и уновчи.

И због оваквог рада Краљевске Владе, ми, господо, имамо то жалосно стање, да је читав народ, вредан и честит печалбар и радник, одличан војник и веран поданик, остављен сам себи, заборављен од свију и свакога.

И док данашња Влада својом рђавом грађевинском политиком запоставља битне интересе Јужне Србије, дотле та иста Влада, својом страшном политиком убија сваку наду тог света да ће икада боље дочекати. А о некаквој железници која би везивала Јадранско и Црно море најкраћим путем — Куманово—Крива Паланка—Ђушево, нема ни говора, иако је ова пруга трасирана још за време Турака, иако је од великог значаја за нашу привреду на Југу.

Господо, широм целе земље познато је колико је жртва народ кршне и племените Пчиње поднео и колико је крви својих најбољих синова пролио, да би очувао и у турско време своје српско име, образ и част.

И док су се наши стари кроз мучне ноћи и дуга четовања са камом у руци и бомбом за појасом одупирали душманину, и високо држали српску националну заставу, дотле је наша тадања омладина у тумруцима и подрумима, уз лојану свећу срицала света слова из Миросављевог Јеванђеља, срицала и веровала да ће и њима синутти сунце Правде и Слободе и да неће дочекати да им у њиховој рођеној отаџбини преко 50% подигнутих школа буду затворене само због тога што држава не налази за ово средстава да плати учитеље њихове деце Али, у тој својој вери, горко су се разочарали, разочарали су се, господо, јер виде да се у њиховој Отаџбини нашло пара, да један члан Краљевске Владе у салонским железничким колима и луксузним аутомобилима, свакодневно тумара од места до места, да би на рачун државе ширио политику своје странке и говорима својим увервао народ у тобожњу демократију. Нашле су се паре за овог г. Министра, али не налазе се паре да се нашој деци пошаљу учитељи и да се спречи да читаве генерације остану слепе код очију. (Бурно одобравање и пљескање на левици.)

Имате ли срца, људи? Куда ће вам душа?

Али, зар се један банкар — просветни Министар и може запитати: „Су чим ли ћу изаћ' пред Милоша"? Зар једном банкару просветном Министру и народном посланику може да се замери што је употребом свога положаја, уз раздвајање мужа од жене и жене од мужа, све учитељске снаге у своме изборном срезу, испремештао и разбацао широм Краљевине Југославије, само стога што не хтедоше да се упишу у његову странку Јерезу. (Пљескање на левици.) И зар један банкар може наћи разумевања за апостолски рад народних учитеља. Зар се њему може замерити што не разуме нашег сељака који је црно испод ноката дао, да би својој деци подигао нове школске зграде, а те зграде, господо, зврје празне, јер су без учитеља.

Треба, господо, вратити чл. 35 Закона о народним школама, са којим би се вратила сталност наших народних учитеља, те да би могли служити просвети, а не режимима. Учитељи су, господо народни посланици, разбацани по најзабаченијим местима, а плаћени су скромно. Жена једног учитеља на селу служи данас за 600 динара, док једна служавка прима у храни и плати скоро 1000 динара.

Господо, ја сам као народни посланик долазио у тако смешну ситуацију да сам данима чукао испред Министарства просвете и распитивао се за имена оних учитеља којима достојанство не допушта да спроводе политику својих претпостављених. Чим бих до тих имена дошао, ја сам одлазио код надлежних и предлагао им: ако тог и тог хоћете да казните, поставите га за учитеља у Ђерекарцу, Широкој Планини или Метежеву, среза Криво-паланачког, тамо је народ сам подигао школе без ичије помоћи, али су оне и сада затворене. То је, господо, једини начин био да основне школе овога среза годинама не остану затворене. Требало би, господо, да вам укажем на то, да у читавим срезovima Јужне Србије већ деценијама о школским надзорницима нема ни помена. Треба ли, господо, да вам укажем и на то, да је на нашу националну срамоту тек отворена четвороразредна гимназија у Кривој Паланци затворена само стога, јер сам се ја, према речима једног Јерезиног посланика, усудио да откажем поверење данашњој влади и да останем веран свом партијском вођи г. Аци Станојевићу, да му останем веран иако та сада и уважена старина није смела бити изневерена од оних који су данас на влади, јер су они, захваљујући само њему, данас на влади.

Политичка заслепљеност и партијска застрањеност данашње Владе иду до те мере да се укида гимназија у Кривој Паланци само и једино зато што ја, Стаменко Стошић, народни посланик, родом из села Стајца среза Криво-паланачког, нисам хтео да будем издајница своје партије и свога шефа Аце Станојевића. Кад је ова гимназија, господо посланици, отворена у 1935 години, тадањи и садањи Министар просвете изјавио је да је то наша национална потреба, да је потребно, рекао је он тада, пружити могућност да се омладина из Кратовског, Босилградског и Криво-паланачког среза колико толико школује. Потребно је и стога, јер на 2 км. с оне стране наше границе, у суседној држави у Бугарској, у селу Ђушево, постоји таква гимназија. Али не прође, господо, ни пуна година дана а ова иста просветна потреба престаде да постоји. Ако је то некаква просветна политика, онда ја не знам како се она и по чему може тим именом назвати.

Али, господо, поред овакве никакве просветне политике, данашња Краљевска Влада својом наопаком верском политиком, довела је нас до верског рата у земљи.

Место верске трпеливости, ми се господо, данас поново налазимо пред борбом: за крст часни и слободу златну. (Одобравање на левици). И не изгледају далеки дани, у којима ће народ гласовите Пчиње бити готов, да по цену живота устане у одбрану своје вере и Светосавске цркве.

Господо, ми који смо грудима својим очували Немањићке задужбине у Нагоричану, Псачи, Осогову и Прохору, из којих су донешене фреске за задужбину на Опленцу, ми који у нашим свештеницима гледамо народне пријатеље и духовне вође, ми господо, отворено изјављујемо, да ћемо за своју Веру и Светосавску православну цркву животе своје положити. Нека је свима знано да наша Светосавска црква, позната са своје верске трпеливости неће више од три никакво унижавање и потискивање, без обзира на то од кога оно долазило и нећемо дозволити да се православни међу у трећу класу. Нека самозвани наследници неумрлог Николе Пашића, кад му већ ни у чему другоме нису следовали, следују бар у његовој верској политици, израженој у гледишту: да су све три вере нашега народа равноправне.

Вера и слобода, то су два идеала нашега народа и два основна и најсветија права његова, којима је он тежио од свога постанка и које ће бранити до последње капи своје крви (Одобравање и плескање на левици).

А та слобода, о којој нам г. г. Министри говоре на свима својим политичким зборовима, ево како изгледа, када се прочита службени извештај једног средског начелника, у коме говори о броју рањених на општинским изборима.

Овогодишњи буџет, господо, већи је од ланскога за 625,000,000 динара, осим оних милијарди које се крију у Финансијском закону да буџет не би превише цифарски изгледао. Само Господа Министри поднели су Народној скупштини 400 амандмана за разне кредите.

Повећања не погађају акционарска друштва, картеле, порез на дивиденде акционарима, итд.; већ она погађају директно или индиректно најшире слојеве народне масе, село и сељака. Овим буџетом повећан је порез на пословни промет за 100 милиона динара, на течевину, кућарину, царине, на земљарину тако, да по овогодишњем буџету село има да плати 460 милиона динара земљарине.

Господин Министар финансија, признавајући ова повећања нас уверава, да је, после привредне учмалости а захваљујући рекордном приносу жетве, почело оздрављење на свима линијама нашег привредног живота.

Из експозеа Министра финансија види се, да је овогодишњим буџетом повећан и број места службеника. Према статистичким подацима којима располажемо, број службеника у нашој држави пење се на 220 хиљада, а по овоме буџету отвара се још нових 5515 места за које је у буџету унесено 147 милиона. Док се за поједине гране наше народне привреде из ванредних кредита вотира просјачка сума од 120 хиљада динара, дотле се за нова постављења предвиђа свота од 147 милиона динара.

Влада се хвали преко радија како је овогодишњи приход Управе монопола преко 2 милијарде динара, а ја питам Владу, да ли јој је познато, да је те бreme од 2 милијарде динара на леђима главног потрошача села и сељака, и да у том селу има велики број оних који неславно ручавају, а у мраку вечеравају.

Кад све ово имам пред очима, онда морам отворено изјавити, као члан Југословенског радикалног клуба Народне радикалне странке, а да би се боље одужио својој савести и бирачима, да ћу гласати против овога буџета. (Одобравање и плескање на левици).

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima reč narodni poslanik g. Jeremija Protić.

Јеремија Протић: Господо народни посланици, говорим у своје име. После тридесет и неколико говорника и другова, који су дали исцрпну критику како стручну на буџет за 1937/38 годину, тако и критику политичког рада Краљевске владе, мени не остаје ништа друго до да балансирам политику Краљевске владе бацајући општи поглед на буџет за 1937/38 годину, дотичући се газдовања Краљевске владе како овим тако и будућим буџетом.

Господин Министар финансија у свом писменом и усменом експозеу бранио је свој буџет. И сасвим природно, од њега нисмо могли ништа друго ни очекивати него да га брани, то је задатак сваког министра финансија, то је задатак и онога који је био и онога који ће бити. Али оно, господо посланици, што је за нас најдрагоценије, за све нас народне посланике, то је што нам је Господин Министар финансија лојално признао, да већим делом оно повећање од 625 милиона, колико показује буџет за 1937/38 годину, да је та сума била непокривена у Финансијском закону и да је извађена из Финансијскога закона и стављена у редован буџет покривајући је новим приходима од 625 милиона.

Господо, то драгоцено признање нам јасно показује слику, да и ова сума, предвиђена по буџету за 1937/38 годину на основу разних финансијских одредаба у Финансијском закону, јесте сума без покрића и да буџет овакав каквог подноси Господин Министар финансија за 1937/38 годину, није од 10 милијарди 625 милиона, него у ствари износи 16 милијарди 625 милиона.

Господин Министар финансија нам каже, да је буџет реалан и позива се на ту реалност на плодну годину 1936/37 базирајући ту реалност у очекивању, да ће и ова наредна година бити плодна.

Господо, то очекивање Господина Министра финансија базира се на уговору са Богом, има свога основа у толико у колико Господ Бог не ради оно што раде људи и ако откаже уговор Влади, политика Министра финансија остаће окрњена и неће одговорити фактичком стању ствари. (Плескање на левици). Ја признајем Господину Министру финансија, да му је буџет у предвиђању реалан, јер је технички средио буџет онако како се сређује, показао на једној страни 10 милијарди 625 милиона прихода, а толико исту суму на другој страни као расхода. Да ли тај буџет одговара економској снази нашега народа, то Министар финансија не може да докаже, јер, господо, то може да каже само наш народ на терену, који те државне дажбине плаћа. И то ће на крају да покаже завршни рачун

за 1937-38 годину. Ја могу да вам кажем само толико, да сваки министар финансија рачунски може да доведе буџет у равнотежу у току вршења једне буџетске године, може то да доведе на тај начин што ће, ако приходи не притичу у предвиђању и очекивању његовом извршити рестрикцију расхода предвиђених и на тај начин показати рачунски реалност буџета.

Али, господо, има нешто друго. Да ли су се угасиле обавезе државе према трећим лицима из те буџетске године, ако оне нису исплаћене у тој рачунској години? Не. Те обавезе остаће и даље и то је сад оно што терети буџет наредне године. То је злокобан параграф 9 Финансијског закона који предвиђа сва плаћања из рачунских закључних година, за које су постојали предвиђени кредити, па онда онај други део, који је још тежи, исплату обавеза државе из закључених рачунских година, за које нису предвиђени никакви кредити. Све то пада, господо, на терет, како каже г. Министар финансија, обртног капитала Главне државне благајнице или државне готовине. А ја питам Г. Министра финансија и молим га да нам каже у пленуму: да ли је биланс државне готовине активан или пасиван. Ја ваџ могу уверити да је он у минусу и да је то фиктивни рачун на чији терет падају многобројни издатци без покрића. И, господо, кад г. Министар финансија није хтео да нам каже ни висину бонова издатих заинтересованим људима, који имају потраживања од државе, нити нам је казао колики су летећи дугови, иако је то Финансијски закон објаснио да је покривено државним записима који су такође државна обавеза, и кад Министар финансија није рекао ни то, колики су текући рачуни код Државне хипотекарне банке и Поштанске штедионице мимо консолидовања дуга код Поштанске штедионице од 600 милиона, онда добијамо јасну буџетску слику, као што сам рекао да овај буџет овако, како се износи пред нас, не претставља цифру од 10.625 милиона, него преко 16.625 милиона. Ја верујем да би Господин Министар финансија могао да ми одговори: јесте, али то не терети ову буџетску годину, већ наредне године, али ја бих му на то могао одвратити да је то у толико опасније и горе, јер ће то терећење наредних генерација доћи у времену, кад ће се и обавезе државе из ове и из прошлих година сустићи с тим обавезама, и ја ћу онда питати ону Краљевску владу и Министра финансија, који се затеку у тој години, кад приспеће тих бонова дође на исплату, шта ће тад да раде.

Толико о буџету, јер сматрам да ја, после исцрпне дискусије о рачунском делу коју је учинио г. Мохорич, не бих имао казати ништа друго.

А сад да се позабавим са државним газдовањем. Ја ћу почети са једном привредном установом која после посредних и непосредних пореза даје највише приходе државној каси. То је Монополска управа. Ви сви знате колико напора треба да употреби Министар финансија, да би могао реализовати предвиђене буџетске приходе, ви сви знате да морају да се врше и егзекуције и да од нашег великог газдинства на селу остаје тако мало или нимало, да је село сведено на средње и мало газдинство, и ако ми преоптеретимо то средње газдинство, оно ће потискивати мало газдинство, а мало газдинство постаће пролетер сеоски на селу и онда не треба да се чудимо једном великом при-

ливу са села, који се мучи на калдрми варошкој тражећи запослења. И док Краљевска Влада врши такве напоре да реализује тај буџет, дотле се у Монополској управи врше недопуштени послови. Господо, морам да кажем стварају се афере које се гомилају, дижу се милиони и односе у приватне цепове. Ја ћу вам изнети конкретне случајеве.

Ми имамо у Креки солану која по своме капацитету треба и мора да задовољи потребе са једном соли. Па због тога немамо никакву другу потребу да ту једну со набављамо из иностранства. Што се тиче рада у монополу и он није како треба, и уместо да се усвоји комисијски стручни извештај, па да се проширио капацитет те солане и увеле нове инсталације, које би износиле 275 хиљада динара, набавља се со из иностранства, а тиме се штети државна каса са 24 милиона динара. (Пљескање на левици.) Још један пример, господо, како се у монополу газдује. Требало је расписати лицитацију за уступање под закуп великопродаје соли. Приликом решавања у Управном одбору о тој лицитацији један члан Управног одбора нарочито је нагласио да ради једнообразности лицитације монополска управа задржава млевење соли за себе. И шта настаје? За 24 сата без лицитације уступа се млевење соли, прави се уговор и тај се уговор потписује и то све у року од 24 сата, и, господо, наноси се штета државној каси од 38 милиона динара.

Ето, то је слика рада највеће привредне државне установе, и како се газдује у нашој земљи. Али, што је најжалосније, не желећи да бацим сенку рђаву ни на кога, ја објективно говорим, а надлежни треба да провере тај рад. На крају крајева надлежнима је и дужност да провере и да воде надзор. Надзорни одбор је тражио да се изврши ревизија свестрана и уговора и преглед књига и свега осталог и Управни одбор из чисто административних разлога позвао се на § 10 Уредбе о монополу, то је одбио налазећи да надзор може бити само технички преглед не улазећи у ваљаност уговора, а таку одлуку Управног одбора одобрио је и Министар финансија.

Господо, видите то су појаве које ни најмање не служе на част и образ свих нас, а да не говорим по афери „Феникса“, чија ће се дубока позадина на крају крајева открити, јер „заклела се земља рају да се сваке тајне знају“, па онда афера са Ковницом а. д., па онда Зеница итд.

Господо, сад ћу да вас запитам, да ли је газдовање по другим министарствима у реду. Ја ћу да се осврнем на Министарство социјалне политике и народног здравља. Оно, по своме устројству, треба да чува социјални поредак у земљи. Место социјалног поретка у томе Министарству створен је болшевички поредак зато што људи нису довољно свесни свога положаја кога заузимају, и што партијски интерес стављају пред општим јавним и заједничким. (Пљескање на левици.)

Гурају се радници у штрајк, па кад се успостави однос између радника и послодаваца, онда се радници гурају натраг на посао.

Колико се људи на министарским положајима заборављају, нека вам послужи још један доказ из тог истог ресора, где Министар, да би задовољио једног свог пријатеља, а сваки од нас има права на пријатеља, пензиониса Ивана Поповића, лекара, и ако је пензији требала да претходи судска пресуда, коју он није ни сачекао само зато

што је сматрао да човека, који не иде у корак партијски са својим Министром треба да пензионисе; а пре тога тражио је да се поведе дисциплински поступак преко Управе града и дочекао је то, да Управник града Београда врати г. Министру наредбу и да му каже: не, нема места дисциплинском поступку, ја такву наредбу не могу да извршим.

Ево, господо, слике данашњице! Ето шта се све дешава у веселој земљи!

Шта да кажем о Министарству трговине? О Министарству трговине могу да вам кажем то, да ако се буде водила и даље оваква политика као до сада, ми ћемо од свих наших ситних трговаца и занатлија добити у аманет — „Тату” и „Бату”! А остављам Министру финансија да цени, да ли су му потребнији као порески обвезници, а ако хоћете и као народна одбрана, десет до петнаест хиљада занатлија и ситних трговаца, или су му потребни ови који по својим билансима плаћају дажбине? (Одобравање на левици.) Све је то у знаку оваквог газдовања.

А, господо, да се окренем још на једну ствар, која такође пружа слику газдовања у нашој земљи. Ја питам Краљевску Владу, а у овако тешким данима, зашто је стварала министарска места без портфеља. То је једно крупно питање, господо, јер то су људи који немају посла, од персонала имају само дактилографкињу, а уживају све привилегије министра ресорног. Мени се може учинити приговор, ја сам свестан, и ја га примам: па то је било увек до сад, то се радило и радиће се у свима парламентарним и најкултурнијим државама и владама. Ја то потпуно примам, господо, али се тамо узимају као министри без портфеља реномирани политички људи високог ауторитета, који су били претседници влада и чланови влада и чији високи ауторитет има да послужи Краљевској Влади да она изведе свој политички програм. Да ли је то случај и код нас или је један други случај, изволите, па цените сами.

Господо, Министарство шума и рудника кроз 30 година остаће само са фирмом, само са голом фирмом, ако остане на овој политици да се шуме наше сатиру и несразмерно пошумљавају. Јер ако прођете и кроз те босанске шуме, о којима смо много говорили, па и кроз наше у предатној Србији, видећете да постоје читаве утрине са огорелим пањевима, а нигде младице.

А сад да бацим један општи поглед на политичке прилике. (Жагор!) Молим вас да ми не упадате у реч. Ја говорим зато што одиум за сав овај политички рад желим да падне на Краљевску Владу а не на некога који је недужан за то. (Живо одобравање на левици.) Господо, долазак Владе г. др. Стојадиновића требао је да обележи нову еру нашег политичког живота и један наш политички препород. И ја верујем, да 50% са ове стране, што је отишло уз Владу, био или је главни мотив, што су очекивали да ће се приступити демократији и политичким слободама.

Али шта је било? Настало је једно утркивање између опозиције и Владине већине око те демократије, и изгледало је, као да је опозиција држала ту демократију везану у својим цеповима, па је није дала, а Влада је тражила допуштење, да би прокрчила пут ка слободи, и успела је да добије овлашћење, али поред свега тога ми тих политичких закона још немамо. (Одобравање

на левици). А зашто их немамо? (Један глас из већине: Ти вам закони неће бити повољни сигурно!).

За мене су сви закони добри, јер ја никада не идем ван закона, господо, а сад ћете чути, ко иде! Имаћете прилике да чујете.

Господо, Краљевска Влада није донела те законе и она се правда појавом комунизма, који чак постоји у средњим школама. Међутим, студенте апсе, терају их у ћорке, а гимназисти се туку и њих спремају за лојалне и јавне грађане сутра у овој земљи. Уместо васпитног завода да иду тамо, они се васпитавају у Управи града Београда!

Господо, ореол те данашње политике требао је да буде споразум са Хрватима. Настала је шетња између Загреба и Београда. Све у реду, пошло се са мртве тачке! Али нико ништа не зна, шта се ради, и изгледа ми, да постоји једна велика завеса, тешка и непровидна, пред којом стојимо ми са ове стране и не видимо, шта се ради, док с друге стране знају шта се ради, и онога момента кад се та завеса дигне и кад видимо, шта је, бојим се, господо, да не буде доцкан у овој земљи. (Одобравање и плескање на левици.)

Господо, г. др. Мачек отворено и јасно говори у овој земљи, да је против државног поретка, да је против Устава. То исто говори и Кошутић, приликом повратка из емиграције, на станици загребачкој. То исто говори г. др. Пернар. И, господо, што је најинтересантније, никога глава да заболи!

И, господо, шта бива? Па ево шта бива: Никога глава не боли, а другови наши, који су само јачи критичари били у овоме Дому... (Гласови из већине: Са револверима!), били су терани у апс, и данас седе на робији! (Одобравање и плескање на левици.)

Да оправдам, господо, овај свој говор, да га оправдам у потпуном смислу, ја ћу упутити на вас једно питање, па вас питам, да ли смо ми, господо, у Југославији унитаристичкој, јединственој и недељивој и де јуре и де факто, па ћу вам дати сам одговор, да сам ја о томе питању много размишљао и да сам дошао до уверења, да заиста са правне стране, читајући земаљски Устав, ми смо уистини јединствена, недељива, унитаристичка Југославија. Да ли смо де факто тако?

Поступци, који се врше са обе стране овде, доводе ме у сумњу да се питам: Па да није ова земља де факто савезна држава? Загледајући државно право наше, нашао сам, да и грађани државица у Савезу морају да буду у границама поретка заједничког Устава. (Живо одобравање на левици.) Да ли случајно није Државни савез? Не, господо!

Не, господо! Државни савез претставља нешто сасвим друго. То су самосталне интегралне државе, које могу базирати својим савезом само на међународним уговорима, као што је Мала антанта, Балкански споразум итд. И дошао сам до једног трећег закључка, да је де факто ова земља — земља политичких поремећаја, хаоса, нереда и југословенског политичког дефетизма. (Бурно одобравање на левици.)

Ево вам, господо, доказа! Министар унутрашњих дела, коме смо ми поверили и личну и имовну безбедност у овој земљи, јавно на збору у Љубљани пред масом људи, доноси закључак у 12 та-

чака, и кад добро прочитате садржину извесних тачака, ви ћете, господо, видети, да те тачке, онако како су оне донете, апсолутно отступају од уставног поретка и правног поретка. (Одобравање и плескање на левици.)

И уместо да је за Министра унутрашњих дела важио Закон за заштиту Државе, он седи на положају Министра унутрашњих послова! (Одобравање на левици.) То је, господо, тај исти Министар, који је само понуђен сарадник шестојануарског режима. То је аутентично! Његову сарадњу није нико изричито тражио, па ипак се усудио да критикује шестојануарски режим и да потписује пунктације! (Одобравање на левици.)

То је исти Министар унутрашњих послова, који је 1918 године у Женеви пледирао за републику, па је еволуирао у монархију, рачунајући да му неће бити рђаво ни у монархији, па се није ни преварио. (Веселост и одобравање на левици. — Гласови Словенаца из већине: То није тачно! — Гласови на левици: То је тачно!) Има људи, који то боље знају!

Господо, да се окренем и на г. Спаху. Ред је да видимо тај политички триумвират. Г. др. Спахо ћути! Ћути и ништа не говори! Сасвим природно, њему је добро! Господин Спахо је успео више у Босни, него за време покојне Аустрије. Господин Спахо покушава да створи босански национализам на штету ове земље! (Одобравање на левици.) И г. Спахо решава вакуфска добра са једном уредбом са 90% боље, него што је то и један Султан у својој рођеној земљи решио. (Одобравање на левици.)

А г. Претседник Владе, шеф странке (Протести на десници.) ћути и балансира и у спољној и унутрашњој политици. Балансира, јер је свестан, да је његова власт наслоњена на две јаке верске организације, док он лично није наслоњен ни на верску, ни на ову другу световну организацију. И кад му се измакне ма која од ове две верске организације, његова ће власт престати.

Ето, господо, то вам је слика данашњице! Ова весела земља све то гледа и трпи!

Ја ћу, господо, да бацим још један поглед на један догађај, који се одигравао у овој земљи и који болно погађа душу сваког честитог југословенског грађанина. Па зар може а да вас не боли, господо, кад видите кампању, која је предузета према Поглавару једне цркве најмногбројнијих верника; кампању која може да донесе само штету овој југословенској заједници!

Господо, тај Поглавар цркве не тражи ништа друго, него тражи да се поштује Устав у овој земљи, тражи да смо сви грађани у границама поретка. Он није тражио: дајте нам то, што добијају Конкордатом католици, (Одобравање на левици.) нити би то икада помислио да тражи, него је казао: „Сви смо равноправни и верски, и као грађани и као синови ове земље”. Води се кампања овде. Пуштају се разне верзије: те биће смењен са Поглаварства цркве, те биће бачен у манастир; па се то лансира и по свима италијанским листовима. Међутим, ни до данас Краљевска влада ни прстом није мрднула да то демантује. Ето, како вам изгледа та слика у нашој Југославији. А шта да кажем за последњи догађај, догађај који се одиграо пре месец и неколико дана — Указ о амнестији. Километарски Указ о амнестији је изишао. Сви грађани ове земље су очекивали да

амнестија обухвати у првом реду политичке људе, али амнестија није њих обухватила; обухватила је разбојнике, цепароше, окореле крадљивце а и клеветнике, чија се дела суде по приватној тужби, дакле повређено је приватно право грађана, а ниједан политички човек није обухваћен том амнестијом. И ја питам г. Министра правде, ако није био у стању да спроведе то кроз Краљевску Владу, да ли је повукао какве консеквенце из тога? (Глас са левице: Остао је и даље Министар!) Није повукао, господо. Иако је радикал, иако је по начелима слободоуман човек, иако је за политичке слободе, он и данас седи у Влади као Министар правде. Грдно се ви варате, ако мислите да ја говорим за то, да по своме својству могу себи да допустим да мољакам нечију амнестију с овога места. То није моје питање. Постоји ред и поредак на који се начин то врши. Ја то говорим као народни посланик, и сматрам за дужност да тако морам да говорим и да тако мислим. Будите уверени, господо, да у овом политичком хаосу данас и у овом дефетизму југословенском, онај који у данашњој Југославији није свестан свога југословенског национализма и нема патриотска осећања, не може имати љубави ни према држави, ни према југословенском народу. (Одобравање и плескање на левици.)

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč jma narodni poslanik g. Karel Doberšek.

Karel Doberšek: Gospodje narodni poslanci. Da izravnam teško krivico, ki se nam je zgodila od strani vladine večine s tem, da nismo dobili Slovenci v parlamentu podpretsednika, zato bom govoril danes slovensko.

Niso problemi naše zemlje v vseh pokrajinah eni in isti, ne v gospodarskem, ne duhovnem, ne socijalnem in tudi ne v političnem pogledu. Isto tako so razlike pa tudi še druge, ako posamezne pokrajine presoјamo iz vidika državno-političnega, obrambnega. Vseeno pa, iz kateregakoli vidika presoјamo posamezne pokrajine, vsi so deli naše zemlje, vsem se mora posvečati pažnja v enaki meri, da se nobena pokrajina, nobeno prebivalstvo teh pokrajin ne bo čutilo zapostavljeno. Mudrost državne oblasti mora iti za tem, da v vsaki pokrajini, pa najsi leži le ta v centrih države, ali na meji, najsi stoji bliže Beogradu, Zagrebu ali Ljubljani, ali naj bi bila pokrajina in njeno prebivalstvo v skrajnem kotu, v najzapuščenejših delih države, da najde državna uprava povsod ono važno vez, ki pritegne vsakega v interesno sfero naše države ne samo po dolžnostih, ampak tudi po pravicah, ki bi jih morali biti deležni po zakonih vsi državljani v enaki meri.

Ali se je državna uprava trudila vzpostaviti enako mero povsod, ne vem, konstatirati moram, da se ji ni posrečilo niti po dveh decenijih naše osvoboditve pridobiti zase vse one obmejne pokrajine, ki bi šele dale radi svoje oddaljene periferijske lege potrdilo, da šteјemo vse dele države v resnici tudi delom Jugoslavije.

Ali je temu stanju krivo dejstvo, da se presoја pri nas vsaka stvar samo iz politično-stranskarskega stališča, ali igrajo pri tem vlogo še vidiki, ki so daleko nevarnejši za državo, ali je v obče krivo to, da si državna oblast ni svestna svojih nalog, naj bo že kakorkoli, sigurno je, da je predvojna Srbija posvečala svojim obmeјnim srezom največјo pažnјo in to v vsakem pogledu, osobito pa gospodarskem,

a da danes naši obmejni srezi niso več deležni take pažnje, vsaj oni ne, ki leže ob naši državni meji na severo-zapadu, kjer je skrb, ki bi jo morala za nje kazati državna oblast, danes prepuščena pretežno privatni inicijativi, in še to, da se ta privatna iniciativa ne more svobodno udelejevati, ker ji pogosto dela težkoče državna oblast sama.

Sigurno, da imajo vse naše obmejne pokrajine, pa najsi ležijo ob Bolgariji, Albaniji, Italiji, Austriji, Madarski, Rumuniji, ali Grčiji, svoje posebnosti, a isto tako je sigurno, da ne vodi državna oblast računa o teh posebnostih, ali vsaj ne v oni meri, kakor bi bilo potrebno, v interesu države same. Te posebnosti, kakor že uvodoma rečeno, niso povsod enake, niso tudi ne diktirane samo po naših notranjih prilikah, one nosijo več, one nosijo tudi psihično in politično obeležje inostranstva, t.j. države, ob kateri leži obmejna pokrajina. Varali bi samega sebe, ako bi ne vodili računa, da na vsako obmejno pokrajino vpliva tudi inostranstvo.

Če potem to spoznamo, moramo smatrati obmejne pokrajine važnim posebno iz državno-političnega vidika in ne presojudati jih zgolj po gospodarski, politično strankarski ali kakih drugi važnosti. To vse mora se podrediti samo višjim interesom, višjim ciljem, državnim potrebam. In to samo tem.

O prilikah pa, ki vladajo vsaj v obmejnem ozemlju, kjer živim jaz, imam utis, da se podrejuje vsaki višji interes le policijskemu, da se smatra obmejne pokrajine za eksploatacijski teren policije, in se smatra te pokrajine več objektom a ne subjektom, kakor bi z eno besedo povedano: obmejni kraji ne pripadali naši državi. V tem pogledu, to je pri zapostavljenju obmejnih interesov, so bile menda vse vlade enake. Obmejno prebivalstvo ni nikdar čutilo, da se je v globini nekaj izpremenilo. Kar se je zanj storilo, je bilo popolnoma začasnega, rekel bi, slučajnega značaja: ni bilo nobenega sistema, kako se naj tretirajo obmejna vprašanja in obmejne naloge. Mesot da bi obmejne pokrajine bile deželne najmanj enako pažnjo kot pokrajine, kjer se da nekaj profitirati, se jih niti iz tega vidika ni presojudalo. Niti gospodarsko eksploatacijske možnosti niso prišle na svoj račun. In če še te niso, kaj bomo govorili šele o drugih problemih, ki jih ima poleg običajnih še povrhu vsaka obmejna pokrajina.

Ni vseeno, ali se naša etnografska meja krije s politično, ali pa loči brate po krvi, ni vseeno, kako se upravlja sosedna država, ni vseeno, kakih ugodnosti ali kakih neugodnosti je deležno prekomejno prebivalstvo sosede; za naše obmejne pokrajine je načeloma važno to, da postavlja prebivalstvo dvojno merilo, a ponekad i trojno za naše prilike, in to, kako je bilo prej, kako je danes, in kaj bi bilo, da smo v sosedni državi.

Zlasti na zadržno predpostavko, ki realno najbolj more vplivati na obmejno prebivalstvo in na mentaliteto tega prebivalstva tudi vpliva, je treba posebno paziti.

Ako protipostavimo vsem tem merilom naš postopek v obmejnih pokrajinah, ki je izvzemši ene edine izjeme skoro docela odvisen od privatne inicijative, boreče se povrhu še pri svojem delu proti neodgovornim vplivom ljudi, ki izkoriščajo trenutno strankarsko politično konjunkturo, potem moramo vedeti, da smo še daleč do resne, od vseh upoštevane sistematske obmejne politike.

Vsekakor ne pride v poštev samo politično važni državni, nacionalni, gospodarski, kulturni moment,

ampak tudi socialni, ki kakor je gospodom poslanecem znano, veže našega najskromnejšega državljana na državo. Niso samo etnografski momenti, ne samo etični, ampak tudi socialni, ki zahtevajo, da se obmejne krajine tretirajo z merilom, ki jih postavlja soseda. Čim večja je razlika v našo škodo, tem več je tudi temu problemu posvečati pažnje.

Obmejna naša politika mora vključiti vse, kar pripomore, da se sleherni in tudi najskromnejši naš državljan čuti edino v Jugoslaviji najpolnopravnejšega. Dokler pa v tem pogledu nismo dosegli te stopnje državljanskega čuta, nam ne preostane drugega, kakor da se tega dela lotimo še danes in vsaj pokažemo dobro voljo, da hočemo odslej spraviti sistem v naše delo v prid obmejnimi pokrajinam. Zahteva po sistematski obmejni politiki ni „novum“, ni od danes, ni samo specijalno jugoslovenska potreba. Sistematsko obmejno politiko vodijo vse države, posebno pa one, ki so že prebrodile svoje porodne bolezni, ki so prešle že preko ozkega političnega strankarstva in ki se zavedajo, da obstoj države ni odvisen od trenutnih vlastodržcev. Mi postopamo z obmejnimi pokrajinami tako, kakor bi bile vsaki čas na prodaj, kakor pri kmetu, ki ima toliko zemlje, da je ne more vse porabiti za svoj prid.

Da bom konkretnjši!

Ko so razmejitvene komisije končale svoje delo ter je dobila naša država svoj sedanji obseg, je obmejno prebivalstvo mnogokje izgubilo svoja tržišča, osobito pa kmetje in obrtniki, torej naš mali človek, na katerem sloni moč in veličina države, ki jo edini brani v nevarnosti. Letam, kjer je stala na periferiji industrija, je mali človek še našel podlogo za existenco, ostale pokrajine pa so radi izgube prejšnjih tržišč obsojene na popolno propast. Pa ne samo to, tudi one pokrajine, kjer je ostala industrija enako aktivna, so izgubile s tem, da se je dovoljevalo preseljevanje uprav teh podjetij v centre naše države, bodisi v Ljubljano, bodisi v Zagreb, bodisi v Beograd. Izgubile so torej v tem primeru naše obmejne občine dobro davčno moč, ki bi izčrpanemu obmejnemu prebivalstvu mogla dati oporo ne iz milosti, pač pa po naravni pravici: kjer imaš svoj trebuh, imej tudi svoje srce. Tako imamo danes edinstven primer, da črpajo domače in inozemske akcijske družbe svoje profite iz obmejnih pokrajin, prepuščajo pa obmejnemu prebivalstvu, da nosi, odnosno da bo še nosilo vse socialne rane, ki jih zapušča eventualna propadajoča industrija. Pa ne samo to, slabila se je s sodelovanjem naše zakonodaje do sedaj davčna moč obmejnih pokrajin in našemu malemu človeku obrtniku, kmetu a tudi delavcu je prepuščeno, da potom direktnih ali indirektnih dajatev sanira rane obmejnih občinskih uprav. Tako početje nima nobenega vojnestrategičnega ozadja, saj gre za tujezemska podjetja, ampak ima značaj čisto proste prirode: v Beogradu, v Zagrebu, v Ljubljani so občinske doklade mnogo manjše. Radi takega postopka nosijo pa obmejni davkoplačevalci tj. po večini naši mali ljudje-obrtniki, kmetje in delavci v krajih, kjer so te industrije vsa ona bremena, ki bi jih po naravnem pravu morala nositi ta industrijska podjetja. Še slabše pa je z onimi podjetji, ki imajo svoje centrale v inozemstvu.

Prikazati sem hotel z navedenim, da se favorizirajo na račun obmejnih pokrajin naši centri v državi, a tudi le v korist takih podjetij.

Pravilo bi moralo veljati: da tam, kjer v obmejni pokrajini izkorišča naravno blago obmejnega ozemlja katerekoli družba, je ista obvezana enako našemu malemu obmejnemu človeku plačevati tudi vse obve-

znosti na mestu, v katerem naravno bogastvo izkorišča. Ni mi znano, da se postopa v sosednih državah tudi v škodo obmejne prebivalstva na tak način, kakor je bil dovoljen pri nas, a to mi je znano, da se gospodarskim težkočam njihovih obmejnih pokrajin posveča mnogo več pažnje, in to baš radi tega, da je razlika vidnejša, in sicer v našo škodo.

Jasno je, da rane, ki jih napravljaja tako zapostavljenje obmejne pokrajine ne škodijo samo državnemu fiskusu, ne samo občinskim gospodarstvom prizadetih obmejnih pokrajin, ampak kulturnemu, nacionalnemu in, kakor že navedeno socialnemu napredku obmejnih pokrajin. Na drugi strani pa pozročaja tako zapostavljanje osiromašenje naših malih pridobitnih obmejnih slojev, ker radi visokih dajatev v davkih in dokladah in radi drugih tipičnih obmejnih prilik, ki jih še izložim, propadajo zaporedoma vsa naša mala obmejna gospodarstva kmetov in obrtnikov.

Ob meji kmet ne more več vnovčiti svojih pridelkov, kakor pred svetovno vojno, ko mu je bil trg še na oni strani današnje državne meje odprt. Domači trgi niso povsod v bližini obmejnih pokrajin. Domači konsum obmejnih krajev je pretežno tako neznan, da morejo kmetje vnovčiti morda eno desetino svojih pridelkov. In to radi tega, ker konkurirajo centri države tudi s tem malim našim producentom prav izdatno. Naš obmejni producent tudi ne pride v poštev pri državnih naročilih, ne pri izvozu na inozemski trg in, v kolikor bi prišel v poštev, mu dela naša oblast še teškoče.

Da navedem tipični primer:

Obmejna pokrajina od Maribora do Pece slovi radi kakovosti svojega lesa. Izvozno blago za to pokrajino je pretežno les. 60% prebivalstva se preživlja samo s tem, samo od tega more odplačevati svoje davčne obveznosti. Od tega se preživlja lesni delavec, naš splavar na Dravi, naš obrtnik v obmejni vasi. V dobi sankcij so mogli za silo plačevati svoje davčne obveznosti samo še oni kmetje, ki imajo svoje posesti v bližini železniških postaj ali v bližini Drave. Drugim, posebno planinskim kmetom, se sploh ni izplačalo stopiti v konkurenco s svojim lesom. Le ti planinski kmetje ne morejo kupiti ni soli, ni petroleja in niti drugih najelementarnejših potrebščin. Kdor od teh planinskih kmetov je bil prisiljen, da mora na vsak način priti do denarja, je prodajal les po ceni, da se niti vrnili niso davki za zemljišče, na katerem je zrasel ta les v toku 80 do 100 let.

To stanje se še do danes ni izpremenilo. Sankcije pa je izvajala na drugi strani tudi Narodna banka napram prodavcem našega lesa. Ker je bila pretežni kupec lesa naše obmejne pokrajine Madjarska, smo čakali na izplačila po več let, čeprav je bil denar nakazan naši Narodni banki. Ko že itak največ primanjkuje po naravi oddaljenim krajem denar je naravno, da je vladala in še danes vlada poostrena kriza v obmejni pokrajini radi prakse, ki jo je vpeljala Narodna banka. Intervencije so le redkokedaj uspele. Radi takega nerazumljivega zadržanja našega največjega bankarskega zavoda je bil prizadet naš kmet, naš lesni delavec, naš lesni trgovec in posredno vsi oni, ki živijo v obmejni pokrajini od lesne industrije.

Ker je lesno bogatstvo navedene obmejne pokrajine edino, ki preživlja največji del tega prebivalstva, je naravno, da so i davki i doklade ali direktno ali indirektno tega izvora. Kriza pa, poostrena

še radi nerazumljive tarifne politike Ministrstva saobračaja je provzročila, da je padla davčna moč še bolj, kakor po značaju obmejne pokrajine mora pasti.

Ker imam na razpolago posebno točne podatke naše najsevernejše in tipično planinske pokrajine t.j. Dravograjskega sreza, naj navedem, da je bilo že lansko leto v tem srezu n.pr.:

rubeži	6.000
prodaj	4.585

Prodaje so bile čisto formalnega značaja, ker kupcev ni. Kdo bi imel denar v takem času in v taki obmejni pokrajini, stoječi pod vplivom sankcij napram Italiji, pod vplivom sankcij, ki jih ji izvajala na svoj način Narodna banka, in končno pod vplivom tarifne politike našega železniškega ministrstva, pod vplivom nerazumevanja Ministrstva poljoprivrede za eno edino organizacijo, ki se je pečala s konsolidacijo obmejne ožjega trga v tem srezu, o čemur še izpregovorim!

Omenil sem, da Minister železnic ni niti najmanje imel smisla za težkoče obmejne ozemlja, in sicer najzapostavljenjšega, to je za Mežiško dolino, v srezu dravograjskem. Dolina meri v razdalji svojih 40 kilometrov, ima edino nakladno postajo v Prevaljah. Do te železniške postaje spravljajo les pretežno samo planinski kmetje, ki kakor sem že navedel, niti davkov ne dobijo vrnjenih. Ako ga prodajo, da ne zmorejo stroškov za sol, za petrolej, ali druge take potrebe, in da morejo zadostiti davčni obveznosti. Za ostale postaje na isti progi je g. Minister dal znižane železniške tarife, za zadnjo nakladalno postajo v državi t.j. Prevalje pa je napravil izvzetek. Tako imamo unikum, da vozijo kmetje les mimo državne železniške proge do Dravograda ter ga tam tovorijo na splave, sicer pa bi šlo vse po državni železnici. Vprašati se moramo, ali so državne železnice za narod, ali za generalno direkcijo. Če ne more gospod minister napraviti aktivne kje drugje, naj je tudi ne dela na račun siromašnega obmejne naroda. Zlasti pa naj ne dela to na račun take obmejne pokrajine, o kateri govorim, ki je stala in še danes stoji v stalni interesni sferi tuje propagande, ki se pojačava ob takih pogreških.

Da ilustriram s posebnim tipičnim primerom, kakšna pravica se reže od strani Ministrstva saobračaja baš v najsevernejši obmejni Mežiški dolini, naj še navedem, kako plača obmejno prebivalstvo 40-kilometerske Mežiške doline na tarifi samo pri lesu.

Od zadnje tovarne postaje Prevalje do Bogojne stane tovarnina za 10 ton lesa 2.670 dinarjev, od 11 kilometrov oddaljenega Dravograda ki leži na isti progi pa 1.470.—dinarjev. Plačajo torej Prevalje pri vsakem desetonskem vagonu celih 1.000.—dinarjev več samo za 11 kilometrov.

Drugi primer: postaja Celje za Zagreb ima tarifo 700.—dinarjev za 10 ton, Prevalje—Zagreb pa pride na 1.410.—dinarjev. Da se pri taki tarifni politiki izloča iz lesnega trga obmejna pokrajina — razume vsak otrok. Vse moje predstave tako pri g. Ministru saobračaja, kakor pri Generalni direkciji, so bile zaman.

V kolikor noče vplivati Generalna direkcija na položaj obmejne kmeta in obrtnika, ki je radi svoje teritorialne oddaljenosti od centrov itak trikrat križan, ona tudi za najrevnejšega našega obmejne državljana — za proletarca nima nobenega razumevanja; o socialnem čuti niti ne govorim.

Tako so n.pr. obmejni splavarji prišli v konkurenco z državno železniško upravo, ker splavljajo les po Dravi in Donavi ua jug naše države. Njihov zaslužek je tako beden, da bi ne menjal z njim zadnji sluga železniške direkcije. Zaprošil sem ponovno, da se izda tem delavcem olajšave, kakor jih uživajo nekateri drugi splavarji, kadar se vračajo od svoje napore in nevarne poti po vodi. A kakor v posmeh se mi je odgovorilo: Ne! Računam, da je Generalna direkcija bila mnenja, da ima obmejni delavec že tega dovolj, ako sme predstavljati pogranični proletarijat.

A niti železniška direkcija, niti Ministrstvo železnic nima ta prav. Obmejno prebivalstvo plačuje državni železnici največ dohodkov, ker mora ali direktno ali indirektno prispevati k privoznim stroškom, bodisi osebnim, bodisi blagovnim, ki ga kupuje ali prodaja in da niso tarifni stroški za te oddaljene kraje majhni, to ve vsak, kdor zna, da je iz Banata v Maribor nekoliko dalj nego od Banata do Beograda. Procentualno plača najvišje tarife na železnici, pa bodi direktno ali indirektno najoddaljenejši t.j. obmejni prebivalec in ničesar ne opravičuje, da se od njega tirja mnogo več nego more nositi. Pa če pustimo v nemar tudi ta navedena fakta, moramo zahtevati tudi to, da se obmejne sreze, da se obmejnega človeka, pa najsi je delavec ali kmet ali obrtnik, najsi bo splavar ali lesni delavec, jemlje tako v zaščito, kakor jo uživajo tujezemska industrijska akcijska podjetja, ki ne bodo branila državo, če bo treba, branil jo bo v prvi vrsti obmejni mali naš državljan, in to tembolj, čim več interesov bo imel braniti svojih lastnih z njo.

Že dejstvo samo, da se je vzelo v posebno zaščito 50-kilometerski obmejni pas, bi moral vzbuditi v vsakem ministrstvu nekoliko več pozornosti. A dozdeva se, da je ta sklep Narodne skupštine našel gluha ušesa pri sv. birokracijo v uradih, ki odločajo o tem, da se more v tem 50-kilometerskem pasu svobodnejše odirati narod, kakor drugod. Zlasti pa je pozabil komercialni oddelek Generalne železniške direkcije, da je ta 50-kilometerski obmejni pas uzakonjen radi višjih državnih interesov, od katerih narod še ne živi, ne peče iz njih kruha. Generalna direkcija je kriva, sokriva, da se je n.pr. tako poslabšal položaj planinskih posestnikov v politično nadvse važni Mežiški dolini, ki je od preobrata sem bila priča najogorčenejših borb za našo slovensko etnografsko ozemlje, priča dveh revolucij v sosedni Avstriji; na meji te doline se lovijo tudi še danes politične ideje in ekspanzivna stremjenja tuje propagande. Brez dvoma, da so razmere tudi v ostalih obmejnih pokrajinah v principu slične, a to nikakor ne opravičuje, da se ta dolina na našem skrajnem severu, da se planinski predeli naše skrajne severozapadne meje smatrajo samo objektom za iskoriščevanje, da je prebivalstvo samo zato tukaj, da plačuje leto za letom večje davke in doklade, gospodarsko pa rapidno propada.

Zgodovina zlasti dravograjskega sreza ne pomni, da bi mali obrati, kmetijski in obrtniški tako katastrofalno propadali kakor sedaj. Stare solidne obmejne firme so danes docela izčrpane in jih tudi nobena konjunktura ne bo lahko spravila več na noge. Mladi naraščaj, ki bi dopolnil to vrzel, pa po prvih poizkusih osamosvojitve umre na porodu. V enaki meri pa, kakor propada naš obmejni mali človek, rastejo socialne obveznosti občin, ki pa nimajo kritja za najelementarnejše potrebe.

Kakor sem že omenil, niso davki v pravem razmerju z gospodarskimi razmerami te naše obmejne pokrajine. Ko se je pojavila svetovna gospodarska kriza, se je pridobnina kretala med 7 in pol milijoni do okroglo 3 milijonov minulega leta. Vsakdo mora na prstih ene roke izračunati, da je posledica take davčne prakse v dobi depresije, v dobi svetovne gospodarske krize, poostrene s sankcijami, ogromna davčna zadolžitev obrtniškega in kmetskega človeka in da je povsem na mestu, ako trdim, da ni več daleč čas ko na meji v obče ne bo več samostojnih kmet-skih gospodarstev in da bodo morali dati slovo obmejni pokrajini tudi obrtniki. To svojo trditev utemeljujem s tem, da je obmejna pokrajina mnogo dovzetnejša za gospodarsko depresijo, kot kraji v centrih države. Na meji se čutijo že prvi njeni znaki, in najdalje stoji obmejna pokrajina tudi pod njenim vplivom. Da sliko davčne prakse dopolnim, naj omenim za srez dravograjski še to, da je porastel davek na zgradarino od leta 1929 do leta 1936 od 2¼ na okroglo 3 milijone dinarjev, torej za 700.000 dinarjev, čeprav stavbene delatnosti ni. Fiskus torej ni poznal nobene krize.

Ni čuda, da se mora obmejna davčna uprava po zakonu posluževati vedno pogostejših prisilnih uprav radi neplačanih davkov, ki povzročajo nove stroške prizadetim, a ne prinašajo nobenega haska, ker tudi ne morejo, saj je obmejni mali človek danes docela izčrpan. Da to ni simotrena davčna obmejna politika, to vsak prizna.

Ker naš mali pridobitnik ni zakrivil sam svoje teške gospodarske krize, ampak je povzročil njegov težak in obupen položaj po višji sili, poostreni vsled nesmotrene naše splošne obmejne politike, je treba, da se takemu propadanju malega človeka na meji postavi na pot modra obmejna politika naše državne uprave.

Tako bi bilo treba, da se povsod na naši državni periferiji in posebno tam, kjer so po razmejitvi izgubili obmejni kraji svoja stara tržišča, pristopi k organizaciji notarnjega ožjega trga na ta način, da se ožja obmejna kmetska produkcija zajame skupno s konsumom te produkcije na licu mesta. Vložil sem v tem pogledu posebno vlogo take posredovalne zadruga v srezu dravograjskem na Ministra poljoprivrede in mu posebej obrazložil važnost te ustanove. Istočasno pa sem imel čast predložiti tudi prošnjo dveh drugih zadržug tega obmejnega sreza, v prid kmetom in delavcem, ki bi naj isto tako služili obmejnemu narodu. A kakor sem dobil po mnogih intervencijah vtis, tudi poljedelsko ministarstvo tretira obmejni narod desetim bratom. Čul sem, da je te podpore dobil g. Minister Krek in upam, da jih je odstopil pravemu namenu.

Ker sem baš pri poljedelskem resoru, moram tukaj ugotoviti, da se je končalo delo za agrarno reformo na naši periferiji lansko leto in sicer na škodo ugleda naše agrarne uprave, na škodo našega obmejnega malega človeka — najemnika.

Pod agrarno reformo so prišla veleposestva deloma inozemskih aristokratov, in sicer se je v principu dalo pod agrarno reformo zemljišča, ki ležijo daleč proč od državne meje, a blizu državne meje ležeče komplekse je obdržal stari lastnik. Najemniki teh zemljišč, v kolikor so bili upravičeni do zemlje, so jo dobil v strmih bregih in pod pogoji, ki jih niso mogli sprejeti. In to je druga glavna napaka, da se je končalo to delo v največji gospodarski krizi, ko nihče ne more zemlje odkupiti, kdor je na-

jemnik, nihče ne more postati gospodar zemlje, katero obdeluje.

Ko zberem ves tozadevni material, hočem o stvari še govoriti, za danes samo opozarjam na to izvedbo agrarne reforme v obmejni pokrajini, ki je bila izvedena proti smislu in namenu kakor je bila želja Blagopokojnega Kralja: „zemlja naj bo tistega, kdor jo obdeluje“, in proti interesu države same.

Ko govorim o gospodarskih težkočah obmejnega prebivalstva, naj mi bo dovoljeno, da osvetlim z enim edinstvenim primerom skrb carinske uprave za obmejnega kmeta.

Leta 1935 je po nezakriviljeni nesreči pogorelo tik na meji ležeče gospodarsko poslopje in hiša kmetu Rižnarju v občini Prevalje. Mož je izgubil pri tej nesreči tudi premičnine in deloma tudi živino. Bil je zavarovan proti požaru, vendar samo z majhnim zneskom, ki bi komaj kril delo, ako bi restaviral svoje posestvo. Od njegovega doma do Pliberka je v Austriji lepa morda enourna pot in lahko bi on na cenen način mogel pripeljati iz Pliberka opeko za stavbo poslopja. Njegovi rojaki v Avstriji so bili pripravljani, da mu zvozijo brezplačno to opeko na dom.

Vložil sem tozadevno prošnjo na carinski oddelek finančnega ministrstva ter v obče storil vse, da bi stvar bila težko prizadetemu kmetu in njegovi družini v korist. G. načelnik carine mi prošnje ni direktno odbil, pač pa mi je znano, da se je zanimal, v katerem parlamentarnem klubu vedrim. Moralo je biti že tako, da je bil vzrok, ker sem v Radnem klubu, da se je prošnja odbila. Meni osebno je g. načelnik carin izjavil, da bo težko šlo, ker če se enemu dovoli, bodo prišli še drugi z enakimi prošnjami, kakor da bi naš obmejni kmetje bil kaka četa požigalcev.

To stvar omenjam iz razloga, ker v bližini meje na naši strani ni nobene opekarne, najbližja se nahaja v bližini Maribora. Kmet bi moral kupiti opeko in tovoriti jo pri Mariboru, iztovoriti pa na obmejni železniški postaji Prevalje, odtod po štiriurni požnji preko klancev spraviti na svoj dom. Da se stvar podraži najmanje za trikratno ceno, ni menda v interesu obmejnega kmeta. Želel bi, da bi postopala tudi carinska centralna uprava v Beogradu modrejše, saj so taki primeri naravno predmet nezakriviljenih komentarjev tako med našim obmejnem narodom, kakor tudi med onim preko državnih mejnikov, kjer se planinskim kmetom posveča vsa pažnja. Ako gre za elementarne katastrofe, je vseno ali zadenejo cele pokrajine, ali posameznika. Tu ni absolutno na mestu niti birokratska, niti strankarska oskosrčnost. Ako je dovoljeno pošiljati v takem primeru celo denarne pomoči v inozemstvo, je tembolj na mestu, da gremo na roko našemu prizadetemu obmejnemu prebivalcu, saj je on celo naš davkoplačevalec. Želel bi, da se v tem pogledu vzame gornji primer kot eksempl za posebno okrožnico carinske uprave v Beogradu.

Prihajam na najboleštnjšo točko, posebno obmejnega sreza dravograjskega in onih obmejnih pokrajin, ki so čutili na lastni koži divjanje avstrijske soldateske v letu 1919.

Gospodom poslancem je še morda v spominu da se je posrečilo avstrijskemu Volkswehr u vdreti v našo ozemlje na severu in za kratko dobo dokazati, da je čista resnica, kar je avstrijsko vojaštvo storilo v zasedeni Srbiji. Čim so vdrli v naše ozemlje, se je njihova pobesnelost lotila naših najbolj zašesljivih bra-

tov, ki so pred im med svetovno vojno stali neomejeno na jugoslovenskem stališču, bili propagatorji te ideje v naši sedanji obmejni pokrajini ter za njo doprinašali radevoljno vse krivice, ki jih je znal na njih ramena zvaliti avstrijski režim.

Docela, ali, ker je časa primanjkovalo, deloma, jih je avstrijski Volkswehr izropal neračunši pri tem vse ostale muke, ki so jih morale prestati družine in poglavarji teh prizadetih kmetov in obrtnikov. Ko se je Volkswehr mola umakniti naši vojski, sa ostali prizadeti brez vsakih sredstev. Znano mi je, da se je o teh posameznih primerih prepričal osebno armijski general g. Smiljanić, ki je šel ljudem na roko in tudi obljubil, da se bo prizadetim škoda povrnila. Komisijski se je škoda ugotovila in akti so priromali končno na socijalno ministrstvo, kjer še danes počivajo. Prizadeti oškodovanci pa so si v zaupanju, da se jim povrne škoda, nabavili z najetimi posojili nova sredstva za svoje obrate. Teh dolgov niso nikoli mogli plačati in danes, ko je kriza na meji še na vrhuncu, so radi tega dejstva v nadvse težkem položaju. A kar je iz nacionalnega vidika najbolj za obžalovati, da so prizadeti najbolj zavedni narodni možje. Prizadetih je vsega okrog 400 gospodarjev, s škodo, ki iznaša okrog 4 milijone dinarjev. V eminentnem obmejnem nacionalnem interesu bi bilo, da se država oddolži tem obmejnim našim narodnim ljudem če ne iz drugega interesa, pa vsaj radi prestiža radi ugleda na državni periferiji. Mogla bi se ta vrnitev škode vršiti tam, kjer gre za davčne zadolžitve, tudi v obliki vračunanja v davke in doklade a onim, ki so že gospodarsko propadli, da se jim izplača odškodnina v denarju.

Enako bolno točko tvori pa tudi socijalno skrbstvo za obmejne pokrajine. Ker so preoddaljene od Beograda ali od drugih centrov države, radi tega še ni da ne bi pogledalo oko Ministra za socijalno politiko tudi v obmejno pokrajino. Ker imam pred očmi naše severne planinske predele moram dodati k prejšnjim izvajanjem, da je delavstvo po teh planinah pretežno lesne stroke in ker je že leta kriza v tej industriji, vlada strahotna beda med delavci. Ne bom seveda dejal, da trpi manje brezposelni obrtnik ali drugo delavstvo, vendar hočem prav posebej poudariti, da je planinski lesni delavec najbednejši brezposelnik. Temu ni treba da se čudimo, saj planinske kmetije, ki so dajale temu delavstvu skromno existenco, danes same nimajo sredstva za obstanek, ter so izročene na milost in nemilost gotovim konjunkturistom, največ advokatom, špekulantom in morda ni več daleč čas, ko se na planinskih kmetijah ne bo več razlegala naša kmečka govornica. Kdor nima sam kruha; ga tudi ne more dati delavcu. Da more obmejna pokrajina zaposliti samo omejeno število lesnega in ostalega delavstva je razumljivo že po svoji teritorijalni omejenosti. Zato pa bi se moralo naše socijalno skrbstvo ozirati v mnogo večji meri na te predele naše obmejne pokrajine in dati ljudem možnosti, da vztrajajo na svoji zemlji. Če pomislim, kako skromna je bila naša pomoč obmejni pokrajini v lanskem letu, moram podvomiti da se jo faktično šteje k naši državni celoti, katere sestavni del politično in narodno dejansko tudi tvori. Za planinski srez dravograjski je gospod Minister za socijalno politiko nakazal samo 3 vagone korusa, a po posredovanju Ministra za šume in rudnike se je dalo številnim rudarskim breposeelnikom še en vagon. Skupno bi ta pomoč v denarju iznesla blizu 50 tisoč dinarjev, in to je bilo vse. Ako vzamemo v obzir vse že navedene težkoče gospodarske prirode, ki ubijajo eko-

nomske podlage obmejnih pokrajin, moramo povdariti, da socialne dotacije ne stojijo v nobenem zdravem razmerju z obvezami, ki jih kljub veliki krizi izpolnjuje naše obmejno prebivalstvo napram državi. Ko bi te obmejne pokrajine ležale nekoliko bližje sedežu socialnega ministarstva, bi gotovo znašale miloščine, ki jih deli v Beogradu gospod socialni minister brezposelnim, skupno mnogo več, kakor pa se daje tem oddaljenim našim pokrajinam.

Končno ne zahteva obmejna pokrajina miloščin, obmejne pokrajine so zastopljene pri javnih delih in brezposelni narod drugo ne želi kakor, da se mu preskrbi delo, zaslužek. Pri javnih delih zastopljajo obmejno pokrajino Banska uprava in državna uprava. Malenkostna dela, ki se vršijo, niso procentuelno v istem obsegu kakor v ostalih delih države, kjer gospodarska kriza ni tako ostra. Ne zahtevam ničesar drugega nego samo to, da bodi obmejna pokrajina, ravnopravna tako v pogledu javnih del, kakor v pogledu socialnih dotacij. Danes enakopravna ni.

Ne meri pa se z enakim merilom tudi ne v prosvetni politiki. V najvišjem državnem interesu je, da uredi prosvetni minister in da postavi norme za obmejno šolsko politiko. Iz teh obmejnih osnovnih šol izrašča naraščaj, nova generacija, ki bo imela vlevažno državno politično nalogo: biti predstraža naša na državni meji, tolmač naših jugoslovenskih strmljenj na periferiji. Kakor se pa danes in že leta sem prakticira, izgleda da prebivalstvo obmejne pokrajine ne spada v naš jugoslovenski rekel bi, kulturni krog. Tudi personalna politika prosvetnega ministrstva ni znala pridobiti obmejno prebivalstvo za se. Osnovne šole se še danes po 17 letih osvoboditve nahajajo n.pr. v srezu dravograjskem, pa tudi v nekaterih drugih obmejnih srezih vzdolž severne meje, deloma v priprostih kmetskih hišah, v gostilnah, v župniščih, in ni izgleda, da bi se to stanje spremenilo. Gospod prosvetni minister je prejel v tem pogledu že predstavitve 1.1935, a se ni drugega storilo, kakor to, da se je oblast interesirala v koliko so resnične osnove teh pretstavk. Od tega časa pa so se razmere še mnogo poslabšale, saj raste število šoloobvezne dece, odelenja so prenapolnjena, učiteljstva pa manjka. V srezu dravograjskem, n.pr. primanjkuje trenutno 14 učiteljskih moči. Na drugi strani pa je par brezposelnih absolviranih učiteljskih pripravnikov, ki so na meji zrastle, poznajo njene prilike, a so že po več let brezposelni. Za obmejno učiteljsko inteligenco se ne more najti kruha, čeprav bi bilo v državnem interesu, da se ta inteligentni obmejni material zaposli na meji. Intervencije niso rodile uspehov.

Kak kontrast! V nobeni državi bi obmejni brezposelni učitelj ne čakal tako zaman na zaposlitev kakor pod našo prosvetno upravo, ko so obmejne šole prenapolnjene otrok, šole brez učiteljev, obmejni učiteljski naraščaj pa brez kruha in brez zaposlitve. Res je, da niti pod prejšnjimi prosvetnimi upravami ni bilo brez takih pogreškov. Poznam obmejno šolo, ki je po svetovni vojni samo eno leto imela polnoštevilni učiteljski zbor, a vse to ne sankcionira sedanje prilike, ki so slabše nego v najreakcionarnejši dobi. Od nameščenega učiteljstva se zahteva najvestnejša izpolnitev naravnost birokratsko bolestitih nalog, na drugi strani pa ista uprava širokopotezno prepušča šolsko mladino ljubemu Bogu, da jo on napravi pismeno.

Za obmejno šolstvo bi se morala sklicati posebna anketa prosvetnega ministrstva, ki bi polo-

žila široke temelje za sistematsko šolsko obmejno politiko, saj vidimo, da smo še po 19 letih v znamenju raka. Osvetiti moram še končno prakso v naši obmejni personalni politiki.

Vložil sem topogledno par interpelacij in sicer na pravosodnega, prosvetnega in finančnega ministra. Vem, da bi te interpelacije bile pravilno naslovljene samo na gospoda ministra dr. Kreka, a ker odgovornost nosi le resorni minister, kar g. dr. Krek ni, čeprav so premeščeni državni uslužbenci iz Slovenije po njegov zaslugi premeščeni, moram samo od resornih ministrov terjati pojasnila.

Malo je število državnih uradnikov, ki bi radi vršili svojo službo v zakotni obmejni pokrajini, in to ne samo radi tega, ker je draginja nesorazmerno večja nego drugod, nego tudi, ker meja ne nudi nobenih udobnosti, zahteva pa mnogo žrtev. Če pa je navezal državni uslužbenec svoje srce na obmejno pokrajino, je čestitati ne samo obmejnemu narodu na tem še več, čestitati je državni upravi na taki pridobitvi. Služba državnega uradnika ni samo služba po paragrafu, dušo daje členom zakonov osebnost državnega uradnika, njeovo delo toraj absolutno ni nobeno mehanično delo, ako hoče biti pravi uradnik, ako neče, da ga smatramo za birokratsko karikaturo. Danes je n. pr. v diskusiji in sicer v časopisni katere lastnosti naj še dičijo dobrega jurista, sodnika, izvzemši pravniških sposobnosti.

Zahteva se, da naj bo sodnik bliže novim časom, naj bo psiholog, sociolog in ne vem kaj še vse. V principu bi se moral ne samo sodnik, ampak vsak državni uradnik podati v narod živeti popolnoma z njim, da bi ga razumel, da bi mogel državi in narodu čim več koristiti. Da je tak način povezanosti na narod državnega uslužbenca, za obmejnega uslužbenca, posebne važnosti, leži na dlani. Pričakovati bi bilo, da bi državna oblast to načelo priznala, saj ni novo, saj ni moderno, saj je enostavno prirodno. Da stoji tako mišljenje v nasprotju z stremljenimi konkurenčnimi političnimi skupin, ne morem tajiti, vendar razumem strankarsko politiko le ono pravim, ki stoji na širši etični podlagi in služi narodu kot celoti, ne pa kot se dogaja, da uničuje existenco ljudem drugega svetovnega nazora ali kakor pri nas v zadnjem letu, ko ubija najvestnejše narodne delavce samo iz razloga, ker se še niso mogli afirmirati v novi politični grupaciji. Pri takem postopku trpi vsaka moralna, pa naj se imenuje potem krščanska ali katoliška.

Za našo personalno politiko v obče stojijo le posamezniki in ne narod. Narod ne odobrava nemorale, ne odobrava tudi ne sadizma in le duhovno abnormalni ljudje se morajo veseliti progona v narodu zasidranih svojih uslužbencev. Mi smo etična celofa, to so dokazale premestitve ogromne množice učiteljstva, sodnikov, finančnih uslužbencev, političnih uradnikov in sicer po vseh banovinah naše države.

Politični moral je povsod na isti višini. Mnogo bolj bi nas veselilo, ko bi etična skupnost slonela na višji morali, da si kot bratje pomagamo a ne preganjamo. Če je ostal v nas na ruševinah krščanske in katoliške morale samo še sadizem, ki ga hočemo povzdigniti v vero novega človeka, v modernega če hočete, potem se ne čudite, ako pozabi narod ponuditi tudi drugo lice, če ste ga udarili po enem.

V obmejnih krajih so se pričeli preganjati državni uradniki po ljudeh, ki smatrajo, da sega naša

država preko cele Evrope, po moralno izprijenih inteligentnih, po korupcionajših v pravem pomenu besede, po denuncijantih, ki se prvi poskrijejo, ako terja čas od njih žrtve za narod in državu, po koristolovcih, ki so jim bili v napotje vestni uradniki, po izvržkih naroda. Nisem član JNS stranke, a kljub pogreškemu, ki jih je njen režim delal, a delali so te pogreške tudi gospodje ki danes vedre nekje drugje, moram izjaviti, da takih persekucij kakor sedaj ne pomni naša zemlja, ne pomni obmejna pokrajina. JNS režim je imel vsaj to hrabrost, da je napake popravljaj, da je kontroliral delo moralno diskvalificiranih pokvarjenecv kjer je le mogel, danes pa izgleda, da smo pod zastavo sadizma, zastavo brez križa, da lažje manifestiramo našo etično skupnost Slovenci, Hrvatje in Srbi. Kaj pomeni par sto ubitih družin našega uradništva? Naj strah nadomesti moralno ostalim! Samo da se razdivja maščevalnost posameznikov, ki hočejo s tem dokazati da vera, politika, kultura in morala nimajo nobenih vezi med seboj. Ko pride narod tudi do tega spoznanja, bo seveda izgledala stvar drugače.

Personalna politika v obmejnih pokrajinah ne zahteva samo z ozirom na moralno največje pozornosti, ampak tudi z ozirom na naše državljansko dostojanstvo. Kako nai reprezentiramo napram bližnjemu inozemstvu našo državljansko čast! Ali se sila režima v resnici mora kazati samo na tak negativen, na tak nevhvaležen način? Ali se ne bi kazala bolje na produktivnem področju. Da more vsaka vlada zmleti v prah uradnikovo eksistenco, to vemo že dolgo, da bi pa v velikem prakticirala, smo čakali do danes. Ali je bilo treba, da se avtoriteta vlade postavi na tako osnovno.

Pri personalni politiki, ki v obče za državu ni bila v korist, za one, ki so jo izvajali pa še manje, to bo pokazala bodočnost, je med inteligenco, med državnim uradništvom na meji zavladalo mnenje, da se odtegne vsakemu aktivnemu delu med narodom. Zavladala je neka letargija, ki ima svoje osnove v deistvu, da so bili brez predhodnih preiskav in disciplinskih pravdorekov, kaznovani javni delavci. Ni se oziralo na to, da imajo dolgoletno vestno službeno dobo za seboj, saj bi v disciplinskih preiskavah lahko dokazali svojo nedolžnost, da imajo desetčlanske družine. Sv. Caritas si je zavezala oči pred surovo silo. Mi se oziramo na dejstvo da so ti obojenci žrtvovali morda najboljši del svojega življenja v korist obmejnega naroda in ko so na zatonu svoje službene dobe, se jih plača po višini morale, po višini narodnega čuta, po višini nacionalne zavesti, katere so sposobni oni, ki so jih preganjali.

Naj omenim še končno edino svetlo točko, ki je od lanskega leta našim obmejnimi pokrajinam prinesla nekaj več zaupanja in to je naša vojska. Prestali so vsi obmejni incidenti, prestalo je mišljenje naroda, da prebiva v zasedenem ozemlju in če ostane na tem potu, bo vojska edina vez, ki veže nas obmejne prebivalce na Jugoslavijo, ki smo jo prav mi najbolj teško pričakovali. Tukaj je sistem, je smisel za obmejne pokrajine, tukaj je tudi edino upanje na boljše čase. Ker v tem Visokem Domu tolmačim občutke severo-zapadnega obmejnega prebivalstva, mi je dolžnost, da se vojni oblasti za njeno razumevanje najtopleje zahvaljujem.

Pa še en faktor je ki veže pozitivno naše obmejno prebivalstvo na našo državno celoto. To je naša naistarejša in največja slovenska dobrotnica družba Sv. Cirila in Metoda v Ljubljani. Njeno delo,

ki ga vrši decenije na naših mejah, je bilo tako požrtvovalno, da jo smem tako imenovati, kakor sem jo. V njenih arhivah so živi dokazi naše volje in naših bojev, naše požrtvovalnosti in smotrenosti podrobnega našega obrambenega dela. Ona je vsako leto bolj tisti vir, iz katerega še danes črpa obmejni človek svoje patriotske sile. Ko omenjam njeno delo v tem Visokem Domu, želim samo, da bi sledilo delo vseh kompetentnih faktorjev, celotne naše državne uprave, zgle dom vojske in družbe Sv. Cirila in Metoda v prid našim obmejnimi pokrajinam, posebno pa naši severozapadni meji.

Naša severo-zapadna državna meja ni nobena Krekova črta ne sme se jo tretirati kakor Mihov plot. To mejo so pomagali zarisati ravno tisti ki jih premešča gospod minister dr. Krek, ravno tisti, ki jih zapostavlja naša državna uprava že vsa leta v gospodarskem pogledu. Če primerjam našo skrb za te obmejne pokrajine s skrbjo, ki jo posvečajo sosede za svoje obmejne pokrajine, da jih z gospodarskim delom pritegnejo nase, moram samo konstatirati, da nismo storili svoje dolžnosti niti delali v interesu države.

Zato bom glasoval protiv proračunu. (Odobrava nje in ploskanje na velici).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanci, ja ću sa vašim pristankom ovog trenutka sednicu prekinuti s tim da ju nastavimo u četiri sata posle podne. (Primamo).

Sednica je prekinuta u 13.45 časova.

(Nastavak sednice u 16,15 časova)

Potpredsednik Franjo Markić: Gospodo narodni poslanici, nastavljamo jutros započetu sednicu. Reć ima narodni poslanik g. Milan Božić.

Милан Божић: Господо народни посланици, ко буде писао политичку историју од ослобођења до данас, мораће период историје, кад је управљао политиком Југославије г. др. Милан Стојадиновић, да строго одели од њених осталих поглавља. Влада г. др. Милана Стојадиновића, за ово време свега трајања, претставља посебан део југословенске политичке историје. Ја ћу у најкрупнијим потезима окарактерисати овај период, јер он то по својим основима и резултатима заслужује као један од најтрагичнијих за које зна наша политичка историја уопште.

У историји југословенских племена нису ретке појаве оваквих декаденца. Декаденце, страшна искушења народа, долазе обично после појава великих и светлих личности и епоха. У нашој државној заједници од претпрошле године, 9 октобра, запажена је констернација у свима подручјима народног живота. Народ је запао у једну страховиту депресију и може се мирне душе рећи, да његова утученост личи на очајање. Несумњиво период од смрти Блаженопочившег Краља Александра I Ујединитеља до данас болан је и судбоносан. Песимизам је дубок и далекосежан. Он је посве разумљив кад имамо у виду да је дошао као реакција, као болан јаук за Краљевом погибијом. Народ најбоље зна колико је изгубио. Они, којима је то требало, уклонили су великана, који је пуном снагом радио на своме гигантском делу. Не само то, они су ликовали и после његове смрти. Могли су да буду с пуним правом задовољни. Гробарима великог дела дато је највећег маха. Спе-

куланти и партизани који су камцијом били истерани из храма, почели су опет да се враћају оним болним временима разних работа, ради којих су били и истерани. Они су почели понова да славе свој пир, да руше његов сан и његово величанствено дело. Нација му је дала од срца и из дна душе највећа признања. Јединствена Југославија трн је у оку клики старопартијских великана, које је саставио само један заједнички и дефетистички инстинкт — мржња на дивну концепцију. То их веже и ништа више.

Атмосфера ликвидирања тога идеала значи данашњи овакав режим. Ову Владу можемо мирне душе назвати ером безвлашћа, периодом пуне декаденце. Нашли су се на окупу људи који су на кормило државе дошли из заглушних дворана берза, ускочили су у министарске фотеље из разних индустријских и банкарских концерна, освојили су ресоре трком из адвокатских бироа, из верских фронтана. Овим путевима дошло се на власт: свака са својим циљем, са посебним својим интересом, а све кобојаги због народа. Томе народу „требају“ ови људи, банкари и индустријалци, да донесу „мир“ и „благостање“. Зар могу да га усреће „духом слободе“ реакционарни политички, културни и племенски шовени.

Данашњи курс врши се у знаку кокетирања са најружнијим инстинктима маса. Дају се тобожње слободе, а те се слободе састоје само у толерисању извесних незаконитости. Ово толерисање од стране државне власти иде тако далеко, да су у многим крајевима наше Отаџбине нахушкане и избезумљене руље пљувале и блатиле наше најузвишеније народне светиње. Закони свих категорија не важе више. Државним поретком влада улица са свима својим страстима. Пред делима које оглашују многи закони и данас пуноважни, сада се власт прави луда и то се зове политичка вештина и тактика. Спољни, као и унутрашњи непријатељи, наше земље, биће дубоко благодарни овим актерима, који су ауторитет власти срушили преко ноћи ради својих јевтиних политичких ефеката. Споменућу само неколико факата који осветљавају ово стање. Недозвољеним, илегалним, бившим странкама, власти дају пуно маха. Оне раде штогод хоће без контроле и без ограничења. Овде долазе у обзир у првом реду бивше племенске странке. Власти се ругају, самом закону правећи од њега гротеску и шегу. Траже да се ове странке обележе само ознаком „бившим“ и тиме се потпуно задовољавају. Ово обнављање и буђење и политичких и друштвених организација, које су основане на племенској и верској бази, даје им снагу да одлучно и безобзирно налећу на све што носи обележје, дух и тежњу југословенства и њихов одлучан и непомирљив захтев на реорганизацији државног и друштвеног живота, а све то у циљу јачања сепаратистичких тежњи. После овога јављају се социјално-субверзивни елементи и покрети, који необично живо раде на томе, да ове тешке економске и социјалне невоље искористе у циљу рушења свих основа нашег друштвеног и државног поретка. Овакав развој нашег државног и народног живота у поменутиим тенденцијама значио би, не само уништавање југословенске мисли и свега онога што је на њеној основи сазидано, него би у крајњој линији довело до расула наше заједнице, дела и идеала свих прошлих генерација, ратника, хероја мача и духа.

Ово грубо гажење важећих закона било би довољно у свим другим приликама и свим другим режимима, да одговорни Министар сноси све законске последице и да седне на оптуженичку клупу као саучесник и помагач оних, којима је безвлашће средство за постигнуће њихових мрачних циљева. Јер, како можемо да тражимо од просјачког човека да постојећим законима призна моралну снагу, када знамо да Министар унутрашњих дела као први позвати чувар отаџбинских закона, на очиглед целог света допушта гажење закона па и самог Устава. Јасно је да све то води у безвлашће које прети да уништи творевине стечене потоцима крви наших најбољих синова.

Како ово стање води до општег хаоса и како је рад Хрватске сељачке странке на путу да створи безвлашће, општу пометњу и уништавање постојећег поретка, најбоље сведочи летак који се прије извесног времена растурао по овим деловима наше Отаџбине где је хрватски елеменат у већини.

Познато је да комунисти поседују ванредно добро организован пропагандни кадар способан да уочи све што би ишло у прилог његовим циљевима. Зато су и употребили рад, начин и паролу водећих фактора Хрватске сељачке странке, као најподесније за стварање општег хаоса, из кога би могли они да изађу као победници са свим својим разорним и обилатим циљевима. Потписани летак од „Покрајинског комитета комунистичке партије за Хрватску и Славонију“, а под насловом „Хрватски народе“ почиње већ познатом фразом тешког врећања Срба. Описујући неки измишљени покољ политичких криваца убацују опет фразу: „Уједињени револуционарни борци извесили су хрватску и црвену заставу у знак заједничке борбе.“ Величајући др. Мачека, даје даље упутства како треба Хрватски народ да се бори против насилника и окупатора и завршава: „Терајте из својих села жандарме и насилнике; слава хрватским жртвама, живела слобода Хрватске“.

Ми смо имали прилике да чујемо како Министар унутрашњих дела позива све позитивне снаге у борбу против комунизма. Ми смо убеђени да је та борба од најпречих потреба данашњице. Али признаће нам господин Министар, да се борба не води против имена које себи нађене једна или друга групација него против рада те групације. У основи један и други рад споменутих групација води ка расулу и уништавању постојећег поретка. Зашто онда тако различит поступак? Ваљда зато, јер је рушење државе на племенској основи за-слуга, а не грех.

Сваки који је прочитао резолуцију донесену на збору у Љубљани, којем је збору председавао садашњи Министар унутрашњих дела г. др. Антон Корошец, мора бити јасно, зашто се осећа толико болесне слабости према илегалним покретима. Сама резолуција доказује како мало националне свести и како мало осећаја за ову државу као целину имају г. др. Корошец и другови. Када се чита какве се привредне повластице траже, специјално за његову бановину, онда се добија утисак да г. др. Антон Корошец за своје учешће у садашњој Влади тражи у замјену разне повластице, које би требале бити додељене његовом „пашалуку“ да би и даље демагошким фразама могао заводити необавештени народ. И овде је др. Корошец дозволио себи луксуз да на рачун духа државног и

народног јединства поставља захтеве који су већ у ствари давно остварени и Уставом загарантовани. Али г. др. Корошец је, да би оправдао потребу његовог постојања на политичком пољу, наједанпут пронашао да словеначки језик ужива равноправност само на хартији и ударио на сва звона да позове народ у крсташки рат за равноправност словеначког језика који како сви знамо у ствари ужива пуну равноправност са српскохрватским. Да ли није то општа демагогија која има за циљ да се створи што дубљи јаз између појединих племена? А како је то у складу са положајем Министра унутрашњих дела кога г. др. Корошец заузима, јер му је врховна дужност да чува дух народног јединства? Али г. др. Корошец ишао је још и даље. Уосталом, чл. 16 наређено је, да све школе морају давати морално васпитање и развијати држављанску свијест у духу народног јединства. А у поминутој резолуцији тражи се да се школска младеж мора одгајати не само у словеначком језику него у словеначком духу. Нико неће да посумња да је један чисто племенски дух у великој супротности са југословенским народним духом како то тражи Устав, јер само васпитање у духу државе као целине може довести до истинског духовног уједињења нашега народа.

Јер, кад би се васпитавало у племенском правцу, онда би и наше будуће генерације доносиле тако претеране захтеве у привредном погледу као и на збору у Љубљани. Наравно, испуњење тих захтева ишло би само на штету осталих дјелова, и никада краја племенским завађеностима и несугласицама.

Све у томе стилу даље је и захтев, да се законом одобри употреба словеначке заставе, која је симбол стогодишње борбе за словеначку самосталност. Остављајући на страну мотиве који су руководили законодавца да забрани употребу племенских застава, морамо да запитамо г. Корошца да ли су хрватске, а нарочито српске заставе, симбол мање славне борбе за самосталност тих племена? Да ли то води ка племенској трпељивости или мржњи или да није то јасан доказ да се оваквом агитацијом иде за тим, да се створи међу Словенцима мржња из које би могли извући користи сви они којима је истински напредак и консолидација прилика наше државе, која има све услове да постане један јачи фактор на међународном пољу, само сметња њиховим циљевима који се све јасније, кроз море свих опаких поступака, показују?

Кад Министар унутрашњих дела поступа онако, онда није ни чудновато што је у дјечијој страни једног хрватског дневника једно дијете на постављено питање: који је најнесретнији дан за Хрвате у историји, одговорило: Први децембар 1918 године. Наравно да цензура, која марљиво плени све што би ишло у прилог народног и државног јединства, није ништа учинила да би спријечила објављивање ове вијести.

На основу свега овога што споменух није ни мало чудновато да приватна издавачка предузећа, без ичије контроле, а поводећи се за сезонским шлагерима и материјалном добити, безобзирно трују наш народ најгорим преводима и још имају дрскости да са презирањем и ниподаштавањем говоре чак и у дневној штампи о анемијности југословенске литературе, као што то јавно чини једно познато издавачко предузеће у Београду, потцењујући и наш народ и земљу и рушећи плански

и једно и друго, сијањем туђинских отрова. Изгледа да да нико у овој земљи не води рачуна шта се импортира и шта се све преводи на наш језик. У овом смислу постоји само једна наредба: ништа противу владе и противу режима, остало је све слободно! Тако се једино може разумети, што је ово споменуто издавачко предузеће усрећило наш народ преводом Марксовог „Капитала” и Фројдове „Психоанализе”, путем великих огласа у нашој дневној штампи, готово триумфујући рекламирало памфлет Џона Гинтера »Insajt Jugor« као најбољу књигу. А знате ли, господо народни посланици, какви су то прикази? То су простачке и најодвратније клевете о нашим владарима. Погрде о нашем народу и нашој војсци и уопште гнусне и недостојне лажи, које је могао да измисли само наш најцрњи душманин. И, господо, место да писац овог памфлета буде осуђен, њега наша штампа назива најбољим савременим историским политичарем.

Осим горње књиге, чији је излазак објављен има превода и других књига које Министар унутрашњих дела толерише, а које у своме преводу говоре, да су Срби за време Балканског рата, док су се Бугари храбро борили и стигли на Једрене, мучки отели Бугарима оне покрајине, које су били Бугари отели од Турака, крваво борећи се.

О пробоју Солунског фронта од речи до речи каже се тамо: „Бугарска карика се здробила и довела у опасност преостатак кохезије у читавој непријатељској коалицији. Овај догађај међутим, није био производ само околности које су владале где је избио. Он је био, последица запрепашћења коју је изазвао пораз немачке војске у Француској.” И ни ријечи више!

Када се, господо, дозвољавају овакови лажни прикази о нашој славом овенчаној војсци, којој је читав свет дао признање, није за мене ни мало чудновато, што је г. др. Корошец, као Министар унутрашњих дела, у своме органу „Словенец” од 14 маја прошле године, написао уводни чланак, приликом дочека нашег маршала Франше Депере-а, да је он творац наше државне самосталности, да није било Франшеа Депереа и његових француских војника, чија је крв квасила нашу земљу, велико је питање каква би изгледала карта Југославије. На крају споменутог чланка нарочито је нагласио, да су нас Французи ослободили или су дозволили да су северни део наших граница заузели они, које је он најпре сам ослободио.

Ни једне једине, господо, речи о нашем Великом Краљу! Ни једне речи о напорима српског народа и српске војске, ни једне о нашим добровољачким легијама.

Ја не знам, господо, како се ви можете сложити са овим, шта ће рећи наш народ и наша славом овенчана војска? У читавој овој работи ја видим план, да се настоји убити вера у све оно што је најсветије. Вера у физичку и моралну вредност наше прослављене војске, план да се сва њена славна дела што више потцене и да се вредност истих систематски ниподаштава. А шта то значи и куда ово води мислим да је и вама свима јасно. (Пљескање на левици.) Ово се све, господо, може да доведе у везу са речима опет другог Министра г. Крека, (Гласови са левице: Резервног Министра!) јесте резервног, које је изговорио на збору

у Гросупљу, Срез љубљански а на коме је збору рекао следеће: „Ти генерали без војске говоре да су националисти. Међутим, за време када није било ни јавне парламентарне критике, они су магацине наше народне војске, мјесто да их у тим годинама коњуктуре напуне и снабдију — испразнили тако, да би наши момци и људи у случају нужде морали на ратиште у шеширима и гуњевима. Ако је ово, господо, национализам, онда је националиста свака пропалица”. Орган г. Министра унутрашњих дела, обиљежио је говор г. др. Крека као „службено саопштење о политичкој ситуацији” а ове ријечи објавио је под насловом „и војничке магацине они су испразнили”.

Господо, потпуно носим одговорност пред судом и пред народом не само за ово што сам рекао него и за оно што будем и доцније казао.

Када, господо, овако наопако раде активни Министри данашње Владе онда није нимало чудо, што напуцкане и обезумљене руље врше најстраховитије ствари у разним крајевима наше земље. Код нас, господо, у извјесним деловима Босне и Херцеговине, на дневном реду је избацавање икона Св. Саве из школа као и слике наших великих Краљева из канцеларије појединих политичких општина. Поред тога нашем свету руше зидове око имања, секу воћке, уништавају вртове с поврћем, а људи су гоњени као дивље звери.

Ове се песме певају, господо, код нас редовно а ја сам уверен, да и господин Министар унутрашњих дјела зна за овакве случајеве, али ништа не предузима. И све ово, остаје, господо, некажњено. Из многих срезова у Босни и Херцеговини има огроман број тужби, ради увреда нанешених Његовом Величанству Краљу Петру II, Њеном Величанству Краљици Марији, ради вређања вјерских а националних светиња Југославије, јавног насиља и организованих нападаја на животе Срба националиста, па чак нападаја на старце, жене и дјецу. О свему овоме ми имамо, господо, податке, а знамо позитивно да те податке има и г. Министар унутрашњих дјела, али чека да почну међусобни обрачуни.

Како г. Министар унутрашњих дјела нама у Народној скупштини подноси нетачне и неистините ствари, најбоље карактерише случај, који се десило у Сарајеву 3 марта пред самом Банском управом. Споменутог дана око 400 тежака из околине три општине: Пала, Кошева и Илиће, дошли су Господину Бану да га замоле да њихову делегацију прими ради смењивања њихових општинских претседника. Мјесто да се овој оправданој молби споменутих тежака изађе у сусрет, полиција је навалила на голоруке сељаке, и том приликом била су рањена 74 сељака, за које, господо, имамо тачне податке, јер сам лично 43 тежака послао у болницу, који су добили и уверења. Сутра дан по том догађају, а то је био дан буџетске дебате у Народној скупштини, којој ми из опозиције, ви знате, нисмо присуствовали, господин др. Корошец изјавио је вама у Народној скупштини да је „било само једно ухо огребано”. (Смех на левици). Тако се, господо, приказивају ствари пред Народном скупштином од стране г. Министра унутрашњих дела.

Ја вас, господо, уверавам да је стрпљење нашег народа потпуно исцрпљено, а шта може после тога доћи, изволите, господо, ви сами на то одговорити.

Док се све ово од стране Краљевске владе у пуној мјери толерише, дотле су све патриотске организације, оне организације које неће да одступе од југословенске концепције, ударене од стране државне власти на срамни стуб. Дошао је г. др. Корошец и ми се нимало не чудимо, што је то тако. Ми би се чудили, када би ствари текле другим током. Ми не очекујемо, нити тражимо од г. др. Корошца, смјерног службеника да благосиља Соколе, Четничка удружења и сличне организације. Ми знамо, да му оне сметају као и свима онима његовога кроја. Зато је наш свијет и очекивао, да ће он почети да распушта патриотске организације, као што је то у многим крајевима већ и учинио. Није опбртано тражити да и даље функционишу наше заслужене старе патриотске организације, јер оне не миришу онима који у мутном лаву, нарочито оне браће, која у Сарајеву навлаче фесове, а у Београду гледају своја посла под шеширом, као и притајеним мајсторима око др. Корошца.

По инстинкту ова браћа устају против унитаристичких фронтова, против правог југословенског патриотизма, јер се с правом боји, да би он сатро њихове ситне периферијске и регионалне интересе. Можемо сигурно рећи, да ми данас не стојимо нимало боље него што је стајала Русија за вријеме пуног безвлашћа, само напомињемо, да се код нас не ради о никаквим социјалним немирима, него се разбуктавају инстинкти маса на умјетни начин, изазивањем племенских и вјерских оштрица од којих и живе главни ослонци данашњег режима: клерикалци др. Корошца и вјерска групација др. Мехмеда Спахе. Курс г. др. Милана Стојадиновића, актуализирао је многа регионална и племенска питања, која су с правом већ била забачена, јер их је био ликвидирао моћан и генијални политички гест великог Краља. (Одобравање на левици). Кад се тај курс гледа са једне више, историјске перспективе, тек се онда види колики је он минус за нашу националну ствар. Он је дао потстрека а националним елементима да наставе својим разорним акцијама. Он је управо и санкционисао све те акције. Зато није ни чудо што је у оваквој психози и наше правосуђе поклекнуло, како се је већ и показало у неколико маркантних случајева. Ради тога није упропашћен само ауторитет административне власти, већ у једнакој мјери и ауторитет правде.

Ми се добро сјећамо комедије са даним овлашћењима за доношење тобожњих политичких закона и слобода, од којих ни до данас није било ништа. Када би се овде радило само о теоретским недоследностима, нико не би ни толико протествовао против њих. Међутим, посреди је неискреност у свакој акцији и мистификација. Овакав политички систем може се слободно назвати: политика без скрупула.

Ја лојално признајем, да су и досада владајући фактори, да би се одбранили од критике у извјесним питањима која дубоко задиру у државни и народни живот, покушавали да ове грешке припишу другима. Али, оно што је учинила садашња Влада, правдајући потребу да се Конкордат прими, превазилази све што се досада десило у политичком животу наше земље. Наша је Влада кроз званични орган „Самоуправу”, ни мање ни више, довела с тиме у везу Блаженопочившег Краља Александра... На страну, то што ми тачно знамо,

да је овакав Конкордат рађен после Краљеве смрти, али поставља се питање: смије ли у монархији једна влада уопште да прави такове алузије на Оца владајућег Краља, чак да би Он у истини био творац тога Конкордата. (Одобравање).

Она је узела на свој нишан и другу крупну личност, узела је на нишан Патријарха српског, Господина Варнаву (Гласови: Живео!), великог националног борца и човјека који је инстинктом правог родољуба, осјетио опасност која пријети нашој држави и јединству нашега народа од владиног Конкордата. Да би угушила глас Светосавске цркве, Влада је на један заиста чудан начин пласирала пуно претњи на рачун Његове Светости, подмећући му чак и демагогију и оспоравајући му љубав према Српству, а истичући патриотизам и српско осјећање г. Милана Стојадиновића. Сваком паметном човјеку мора да се наметне питање: какву потребу има онај, који сједи на престолу Светог Саве, да буде демагог! Када не би било жалосно, било би заиста смешно!

Ја сам у верификационој дебати 17 децембра 1936 године указао на извесне моменте и чињенице, које су довеле до незапамћене одвојености и раздробљености, убијања државног ауторитета и срозавања националног морала. Централни крајеви наше отаџбине осјећају непосредно све ове наметнуте несреће, које долазе из братске борбе, племенске и вјерске нетрпељивости. Поред тешке кризе, која је притиснула све вароши и села наших централних крајева још из ранијих година, а које су дошле као последица економских, административних и психолошких разлога, данашњи режим потенцирао је ову страховиту депресију наопаким радом у свима правцима. Она жива свијест народна, која се столећима чувала страховитим напорима и жртвама и која је нарочито дошла до свог изражаја и до свог врхунца за вријеме свјетског рата, та свијест треба да буде порушена на путу ка народном јединству. Зар је, на примјер, Босна и Херцеговина заслужила да данас највише пати, што је најкрвавије жртве дала од свих данашњих области, осим Србије и Црне Горе. Нигде и ни у једној покрајини наше Отаџбине није јаче до изражаја дошло ово начело: брат је мио које вјере био, као у Босни. Ово начело није само суд здравог народног разума, него диктат Провидности, који је уткан у душу и у срце свакога од нас. То начело водило је наш свијет Југословенској мисли и тежњи ка јединству целокупног етничког подручја, да би коначно нашло свој резон у изграђивању и амалгамисању народних тежња и Срба и Хрвата и Словенаца. Ова велика истина пренашана је вјековима са кољена на кољено, крвљу и језиком. Неразмрсиво становништво ове покрајине чини језгро Југословенском мозаику, минијатуру наше државе. То је отишло тако далеко, да је Босна и Херцеговина у разном погледу сигурно један од најчистијих делова наше нације. То се види и по љепоти језика, у народњачком карактеру, народној музици и пјесми, а нарочито широком свијешћу о цијелокупном народу, мимо интереса своје области.

И данас те вјековне тековине свих прошлих генерација, које су животе давале за једну једину мисао, који су у читавим низовима натицани на колац и конопац и живи спаљивани, данас те тековине треба да претворе у прах и пепео они, који нису ни кап крви за њих дали, шта више они су се борили против њих. (Одобравање на левици).

Преко ових наших светиња, које су читави вијекови стварали, треба да пређу господа др. Мехмед Спахо, др. Шефкија Бехмен и др. Антон Корощец. То они чине као претставници вјерских и племенских фронтова, да би пољуљали онај темељни камен на коме почива читава национална и државна зграда Југословенска.

На првом мјесту извршено је неколико хиљада неправедних поступака према једном дијелу нашег чиновништва, са очитим политичким тенденцијама, јер је било оријентисано према концепцији интегралног југословенства. Овај прогон и анатемисање југословенских патриота—чиновника за рачун поузданика свих повампирених фронтова, вјерских, племенских и регионалних, иде сигурно плански за извршењем смјене југословенски оријентисаног чиновништва, које је имало шире видике и које је схватило југословенство као најшири идеал нације. Ово широкогрудо чиновништво доживело је највеће понижење на дијелу моћног југословенског препорода. Овај прогон врши се систематски и искључиво против свих југословенских националиста онако, како би то чинили најозлоглашенији противници нашег државног јединства, непријатељи ван наших граница, када би им пала власт у шаке. Ове страховите персекуције чиновника и државних службеника ишле су тако далеко, да су појединци у року од 3—4 месеца били премјештени по шест пута. Такав случај десио се је др. Николи Принципу, лекару из Чапљине, Фехиму Мусакадићу, управнику сарајевске полиције, Богдану Стајићу, средском начелнику и још стотини других виших и нижих државних службеника. Сам случај др. Николе Принципа, лекара из Чапљине, познат је не само Босни и Херцеговини него скоро у читавој земљи. (Један глас: Познат је и Скупштини!) Да, само није верно приказан. Он је, господо, у року од 3 мјесеца био премјештен шест пута и коначно је морао дати оставку на државну службу. Ја не браним др. Николу Принципа, као брата пок. Гаврила Принципа, нашег народног хероја, него га браним зато, што он спада међу најбоље и најчеститије наше љекаре, који су сав свој живот посветили за добро свога народа. Не само да је он сиротињу бадава лијечио, него је за њу плаћао и лијекове из свог џепа. Поред тога, његовом заслугом сазидан је Соколски дом у Чапљини, као и дом Црвеног Крста. Око 1.700 потписника из Чапљине и околине тражили су да др. Принцип остане и даље у Чапљини, али све је било узалуд, иако је међу потписницима био подједнак број свих вјера: и православних, муслимана и католика. Његову је главу тражио Министар Бехмен, и она је морала одлећети. Тако се десило и са г. Фехимом Мусакадићем, управником сарајевске полиције, јединим Муслиманом у Босни и Херцеговини чије груди поред многих ордена, реси и Карађорђева Звијезда са мачевима. „Совјети“ др. Спахе и др. Бехмена цинично су му добацивали: „Нека ти помогне твоја . . . — Не могу да вам кажем у Парламенту — Карађорђева Звијезда“. Сличан случај био је и са др. Војом Кеџмановићем, лекаром из Бијељине, једним од ријетко исправних људи, који је у чувеном велеиздајничком процесу у Бањој Луци 1916 године био осуђен на тешку робију и с нама заједно био у затвору од почетка до свршетка рата. Затим др. Ибрахим Хациомеровић, бивши подбан сарајевски, чије груди ресе многобројна и наша и страна

одликовања, затим наш чувени и честити књижевник Хамза Хумо, наш бивши посланички друг Омер Кајмаковић, који се данас потуцају од немила до недрага да одрже голи живот; један од ријетких соколских радника ветеринар Ахмед Садиковић, затим Момчило Луловић, из Мола у Срезу сенћанском, војни референт и резервни капетан I класе, носилац Карађорђевог Звијезде са мачевима; подбиљежник исте општине Лазар Милошевић, резервни капетан I класе, носилац Бијелог Орла и седам других одликовања. У Ади подбиљежник Драгутин Петровић, резервни поручник и носилац Карађорђевог Звијезде са мачевима; Нешован Папић, војни референт, резервни наредник-четник носилац двеју Обилићевих медаља за храброст; Војо Јовановић, војни референт из Куле, резервни капетан I класе, носилац Карађорђевог Звијезде са мачевима. У Сенти; Милоје Васић, резервни капетан I класе, војни референт и носилац двије Карађорђевог Звијезде са мачевима и још 10 разних наших и страних одликовања. У Старој Кањижи, Божидар Илић, резервни артиљериски капетан I класе, носилац Бијелог Орла с мачевима и поред њега још 16 насељеника било служитеља или редара. Јован Максимовић, резервни официр, четник-добровољац и носилац 12 одликовања. Поред поменутих, отпуштено је, премјештено и пензионисано преко 500 лица.

Када се овако поступало са најугледнијим, најчеститијим и најзаслужнијим људима, онда можете мислити како се је поступало са осталим хиљадама државних службеника не само у Босни и Херцеговини него у читавој земљи. Код нас у Босни и Херцеговини нема среза одакле није премештено 50—60 људи, и ријетко је наћи срез, гдје је остао и један државни службеник од када је настао вакат два наша „велика везира“. Нарочито наглашавам да су премештени сви срески начелници од којих добар део ван границе Босне и Херцеговине. Затим скоро сви инжињери — управитељи шумских управа, скоро сви шефови пореских управа, велики број шефова железничких станица, већина хоџа и кадија и огроман број учитеља и железничара. Сви ови премештаји уследили су на захтев Спахино-Бехменових „совјета“.

Колики су милиони бачени у овој тешкој привредној кризи на премештаје државних службеника то сам Бог зна, место да су се ти милиони употребили на разне народне потребе. А тек колики је био револт у редовима нашег народа ради овакве безпримерне работе против оних, који ово чине. Колико је кућа раскућено, јадне деце која су морала школовање да напусте, плач и грчевити јауци невине дјеце и њихове родбине итд. Све је ово посматрано од стране тих „совјета“ са весељем и злурадошћу исто онако, како је то чињено са нашим светом 1914 године, када је стављен ван закона.

Како је год рађено са државним службеницима патриотама, тако је рађено и са нашим народом. Они, који су за време општинских избора обећали гласати за Ј.Р.З. њима су у изглед стављена златна брда, шуме и узурпације и разни положаји и оружни листови и новац и све остало. А они, који нису хтели да гласају за Ј.Р.З. над њима је провађан страховит терор и од стране државне власти претило им се на све могуће начине, па су им чињено разне злобе и пакости.

По наређењу среског начелника морао је читав државни апарат на посао. Као гусенице они су се размилели по општинама, претећи свакоме ко не гласа за Ј.Р.З. као једину државну партију да ће искусити страховите последице.

Ја вас нећу замарати, али морам проговорити неколико речи о моме изборном срезу. У мом срезу вишеградском, срески начелник и десеторица чиновника нису ништа друго радили читав месец дана пред изборе, него вршили агитацију на један најбезобзирнији начин. Ништа није постојало што они нису обећавали. Ишли су од куће до куће и по дану и по ноћи. Ја вас уверавам да ни дахије нису чиниле оно што су они чинили. Правили су лажне депеше, страшили свет жандармима, делили узурпације и шуме, претили, да ће одузимати пензије и инвалиде итд. Ни дахије нису никада чиниле оно, што је у моме срезу чинио начелник срески Обркнежевић. Њега је Министар Бехмен напипао у Скопљу, где је по казни служио. О његовом наопаком раду могла би се читаву књига написати. Ја сам био присиљен да се чак жалим Високом Намесништву, а, поред тога, ја сам га тужио на основу конкретних чињеница и на основу Закона о општинама државном тужиоцу у Сарајеву. Ја сам имао прилике да видим сличне страховоте и по другим крајевима Босне и Херцеговине, које је државна власт вршила и о чему ће још говорити многи моји другови.

Тако је, господо, државна власт радила са оним нашим народом у Босни и Херцеговини а по наређењу Владе, и то са оним националним светом, чије су патње грмеле до небеса онда, када је наша трагедија била на врхунцу. Босна и Херцеговина дале су све што су могле на олтар своје Отаџбине. То су и вјекови доказали! Ова покрајина била је читава stoleћа на мртвој стражи, али зато што нисмо хтели да вашарском дреком и вишом узнемирујемо пепео наших знаних и незнаних јунака, да не би унизили достојанство њиховог мучеништва, зато што смо били скромни, нису нас разумела наша браћа у престоници, а нарочито многи они, који су од ослобођења до данас били на управи ове сретне земље. Што туђин није разумео наше душе, које су од увек пламтиле национализмом, то нам је потпуно јасно, али се чудимо, када наша браћа из Србије, чије су душе дрхтале и пред величином туђег бола, не задрхћу данас пред болом и јауком оних, који све што имадоше дадоше на олтар Отаџбине.

Док су нас stoleћима разапињали између вода и звјезда, где се тукла страховита битка за велике духове, за васкрс Правде и Слободе, ви нас предадоште на милост и немилост онима који ни кап воде не дадоште за ове данашње тековине. Ми се разапињасмо на Голготи, да би могли васкрснути у величини свога народа, хтијући на тај начин манифестовати своје право на живот, не само по Божијем праву, него и по праву наше снаге и наше способности, да се одржимо. На место тога Ви нас предадоште да будемо робље оних који су нас затварали у тамнице, вешали и стрељали. Па на коме, господо, остављамо ове наше тековине? Зар убијањем и последњег националисте мислите сачувати тешко стечено царство? Зар ви не знате ону народну: „да је лакше створити него сачувати“.

Тако су се непрестано од Ослобођења чиниле фаталне погрешке, али данас као никада. Колико их год чини данас данашња Краљевска влада за љубав др. Корошца, др. Спахе, др. Бехмена и др. Калужерчића и ради што дужег одржавања на власти, толико исто, ја тврдо верујем, и ради тога што многи чланови Краљевске владе, нијесу упознали не само прилике и менталитет појединих крајева, него савршено не познају и саму националну историју, која је крвљу писана. Ја сам јуче дубоко био тронут говором народног посланика г. Кнежевића из Крушевца и оним његовим топлим речима и апелом, који је учинио на нас из Босне и из Херцеговине, који смо за време рата били апшени и трунули по тамницама. Али наша браћа у Србији, ја вас уверавам, неће никако да знају да су национални елементи у Босни и Херцеговини били на мртвој стражи читаве вјекове; неће да знају да је аустријска влада већ од 1878 године била решена да једном за свагда скрши народ у Босни и Херцеговини, хтејући убити за сва времена национализам Срба ове покрајине. Аустрија је хтјела темељито рашчистити терен на југу Монархије, да би се одстраниле све препреке продирања Германства на Балкан, а Босна да се створи једном новом базом тога продирања. Зато је требало елиминисати све оне сирове и отпорне елементе, а на њихова места импортирати колонисте из Аустро-Угарске. Немачка и франковачка странка одисала је страховитом мржњом према Србима-Босанцима.

Да је ово све тачно, најбоље сведоче догађаји иза атентата 1914 године на Видов-дан. После страховитих и незапамћених демонстрација, које су власти организовале и после демолирања свега што је било српско, изашао је чувени проглас против Срба од стране Сарајевске градске општине, у коме је поред осталог речено и ово: „Позивамо пучанство да такве елементе, који се дају на овакве злочине, из своје средине истребе. Биће света дужност пучанства да ту срамоту опере”. Колико су била страховита насиља према Србима, можете мислити да је и сам Ивица Франк, франковачки посланик изрекао један страховит говор у Загребачком сабору 1915 године тврдећи, поред многих зала које је аустријска власт учинила у Босни и Херцеговини, да је од његових присташа тражено да у Босни убијају српске прваке.

Одмах почетком рата на десетине хиљада нашега народа у Босни и Херцеговини било је интернирано: у Араду, Шопроњеку, Коморану, Кечкмету, Талесхорфу, Гуроњу, Грацу, Добоју и Жегару. Није било мјеста у Босни и Херцеговини одакле није било интернираних по разним крајевима Аустро-Угарске. У самом Араду било их је 5.500 од којих је остало живих свега 1031. У Добоју је умрло преко 5000 душа а кроз сам Добој прошло је од 27 децембра 1915 до 5 јула 1916 године 16.673 мушкарца и 19.966 жена и дјеце из Босне и Херцеговине, од којих се није ни 5% вратило својим кућама.

О страховитим патњама нашега народа по тамницама и разним логорима објављено је више публикација. Најјача оптужба био је говор др. Тресића-Павичића у Бечком парламенту. Он је изнео тачан број интернираних и описао грдне муке у затворима.

Поред интернираних, објешено је и стрјељано у Босни и Херцеговини око 1.600 људи пресудом војног суда: у Вишеграду, Чајничу, Рогатици, Са-

рајеву, Фочи, Зворнику, Сребрници, Власеници, Мостару, Требињу, Билећу, Гацку, Невесињу, Тузли и т. д. Али највише је свијета изгинуло у Босни и Херцеговини без суда, њихов се број није могао установити. Аустромађари, да би што више уништили непоћудни српски елемент, они су одмах у почетку рата организовали нередовну војску, башибозук, коју су војску у Босни звали „шуцкори”. Ова војска плаћана је по три круне дневно. Неки од њих су извршили огроман број насиља и по томе је познат на злу гласу чувени Адемага Меших из Тешња, који је одмах у почетку рата организовао читав пук шуцкора и кренуо с њим на Србију.

У „Новој слободној преси” 1915 године госпођа Алисе Шалек, дирљиво је описала пустош и палевину по крајевима Босне и Херцеговине.

Ово, господо, споменућу ради тога, што су често падали приговори из Србије: зашто народ Босне и Херцеговине није у почетку рата дигао устанак. И зато што се из овог приговора види савршено незнање са којим су врло често третирана босанска питања из Србије и прије и послје светског рата, стога сам изнио извесне моменте да бих извео из тешке заблуде оне, који су услед непознавања прилика чинили један голем гријех, према Босни и Херцеговини. Зато се је и десило да су многи државници и политичари из Србије, све нас из Босне и Херцеговине стрпали под једну капу и коначно доводили на управу земље оне људе, који нису никада били претставници оних који су одувјек саосјећали са нашом браћом из Србије и били носиоци слободарског покрета.

Ми бисмо, господо, великодушно опростили не само на основу апела г. Кнежевића него на основу братског споразума, љубави и слоге, које ми националисти свагда желимо, ми би опростили г. др. Мехмеду Спахи као што смо опростили и хиљадама насиља од стране шуцкора, која су извршена над нашим народом у Босни и Херцеговини о чему има спомена у многобројним публикацијама. Ми бисмо опростили г. др. Мехмед Спахи и онај гест, који је он учинио 4 новембра 1914 године, када је злогласни генерал Поћорек, при повлачењу српске и црногорске војске из источне Босне био почастован од стране Сарајевске градске општине почасним грађанином на предлог г. др. Спахе. Ако желите ја ћу вам прочитати шта је казао г. др. Спахо, а овде има и записник о томе. (Упадање). Ја сам рекао да ћу и пред судом одговарати. Заборавили бисмо и то да је др. Мехмед Спахо нарочито нагласио у свом говору: „Жао ми је што вам не можемо много више учинити”. Овај гест учинио је г. др. Мехмед Спахо према крвожедном Поћореку, и највећем непријатељу Србије и српског народа у часу када је повлачење српске и црногорске војске 1914 године било прослављено од стране Аустрије, као и у читавој Хапсбуршкој монархији, као највећа победа и најзначајнији датум.

Господо, исто тако рекли бисмо и за г. Шефкију Бехмена: нека му је просто оно млијеко које је посисао у Дебрецину, као питамац злогласног мађарског друштва „Јулијан-Еђешилет” и све оно што је учинио заједно са Адемагом Нешићем, за вријеме светског рата, па би чак заборавили и речи визионерске честитог Алипаше Ризванбеговића, који је тачно окарактерисао Бехмене.

Ми идемо и даље, па би г. др. Спахи опростили и све оно што је од стране његове и његових пријатеља рађено још од 1904 године у почетку

стварања Цабића покрета: Ми бисмо и њему и г. Бехмену опростили још многе ружне ствари, које су излазиле у сарајевском „Времену“, „Правди“, „Муслиманској Слози“ и „Муслиманској свијести“, у којима су они и њихови људи сијали страховиту мржњу противу Срба а нарочито Срба у Србији. Само неколико момената, господо, на пример у „Правди“ од 11 новембра 1922 године број 222 пишу Спахини људи против Николе Пашића, нападајући га да је он послао свога секретара у Босну и Јужну Србију, да организује комитске чете.

У 226 броју истога листа пише о трулом Србијанском режиму који је потпуно огрезао у корупцији, покварености и неморалу. А у јанварској резолуцији 1933 године др. Спахо и његови другови тражили су аподиктички федеративно уређење наше државе, уније југословенских земаља од којих би безусловно једна федеративна јединица била Босна и Херцеговина у границама 1918 године са властитом унутрашњом аутономијом. војном управом, те административном и финансијском самосталношћу, са народним претставништвом и т. д.

Господо, да вас уверим да ово није теорија. Господин др. Спахо пре кратког времена отворио је филијалу Аграрне банке у Сарајеву, док Цетиње и оградници други наше државе спадају под Београд, јотле је Спахо створио филијалу у Сарајеву, за територију Босне и Херцеговине. Тражи човек федеративно уређење ове земље, као што хоће и Корошец (Један глас са деснице: То док није био на власти) и сад тражи. Ево случаја са Аграрном банком. Љубо ћете се преварити. После свих ових чула невиђених, кад год су састављане владе од ослобођења до данас, изузев јунуарски режим, увек је г. др. Спахо, улазио скоро у све владе, па како видимо и у данашњу. Сала је господо, с вама а сутра је с киме год хоћете. (Милоје Рајаковић: Кажите Ви нама има ли он сада већину Муслимана у Босни и Херцеговини или нема?) Само ви тако! Ви газите преко Албанских гробова. Није у питању квантитет него квалитет. Нису створили ову земљу други, него витезови и јвнци.

Нас Срба у Босни има милион и сто десет хиљада, Муслимана 600 хиљада, а католика има 500 хиљада. Треба имати у виду то да од 600 хиљада Муслимана има 150 хиљада Муслимана са нама.

Добро, пређимо сад на другу ствар. (Приговори на десници). Сваки своје најбоље зна, сваки бравак за свој папак. Ми знамо како је нама у Босни и Херцеговини, знамо како се нама ломи кичма и шта се данас ради, најбоље се види из ових писама мојих пријатеља која не могу сала да читам. Данас људи у Босни не могу ни своју Крсну славу да славе. (Милоје Рајаковић: Није ваљала тако!) Што ти мени сметаш, кад ја теби не сметам кад ти сечеш шуму?!

Узмимо да ЈРЗ странка заиста јесте једна комбинација, која са гледишта општих интереса представља извесне гаранције. Узмимо да је присуство г. др. Спахе у тој странци и искрено и дефинитивно; уzmимо даље, да је такође искрена и дефинитивна оријентација свих Муслимана према Београду, захваљујући баш г. Спахи као њиховом вођи. Када све то узмемо за готов грош, онда ја вас питам: који су то разлози морални и национални, па ако хоћете и политички, да се данас душмански и немилосрдно терају и уништавају сви они Муслимани националисте, који су и као војници-доброљци и као јавни и културни радници, заступали

увек београдску политичку оријентацију и безкомпромисно дјеловали и стварали правац националне српске, односно југословенске идеологије. (Душан Иванчевић: Такви, Рајаковићу, нису потребни. — Приговори на десници).

С обзиром на нови политички став г. др. Спахе према Београду, т. ј. са гледишта ове његове позитивне политике у поређењу са ранијим Спахиним политичким лутањима, ови Муслимани националисте заслужили су пуно признање г. Спахе јер се је он, приказивајући се вама у Београду и тобоже мењајући своју политику за 180 ступњева, приближио њиховим политичким и националним концепцијама.

Али, господо, ту о признању нема ни говора. Напротив, Муслимани националисти се прогоне, одузима им се хлеб, уништава им се егзистенција онако, како то не би чинили ни највећи душмани.

Ја сам говорио са претпоставкама, замишљеним само у теорији, да би могао поставити на вас питање: зашто се то тако ради? Пре вашег одговора рећи ћу вам једну истину. Сав наш народ у Босни и Херцеговини — и Муслимани и православни — свесни су и знају да се у лицу ових људи прогони идеја, за коју су се они борили и били репрезентанти њени међу Муслиманима. Зато су и последице тога прогона, са националног гледишта, потпуно негативне (Будно одобравање на левици) и зато су православни Срби у Босни, а мислим и сви ви тако осећате, устали као један човек у њихову одбрану уведени, да ова Влада и њена партија раде против националне идеје. (Живо одобравање на левици).

На малочас вама постављено питање ви нисте, господо, у стању одговорити, не што не би знали, него зато што је ваша савест окована ланцем ситних користи које вама Влада пружа. (Живо одобравање на левици. — Приговори на десници. — Сава Микић: Господине прото, овде сте прекардашили! — Жагор).

Али ја ћу вам зато на то питање одговорити. Прогоне се сви национални елементи зато што је ваш ортаклук на власти лажан, ваши су ортаци остали какви су увек били: непријатељи народног јединства и националног прогреса. (Одобравање на левици. — Приговори и жагор на десници).

Ти стари душмани, који су помогли да се ступају у аустријске тамнице Срби и сви они који су радили за слободу свога народа, навукли су јагњеће коже преко вучијих и дошли у Београд, да докучуре и последњег патриоту у Босни. (Сава Микић: Много је Босна претрпела, па ће и ово. — Жагор на левици).

Видите, господо, ви који седите на овим десним клупама и који сад мени упадате у ријеч што сам вам казао истину отворено, јер сам по своме позиву као свештеник дужан увек искрено да говорим, ја не мислим никога да вређам, далеко сам од тога, јер смо ми опраштали многима...

Видите, господо, оваквим радом и г. др. Мехмед Спахо, као и г. др. Бехмен, демантовали су и компромитовали политику сарадње између Срба православних и Муслимана, јер су они то у пракси показали у хиљадама случајева. И природна је ствар да се оваковим небратским поступцима изазива страховито огорчење и православних и Муслимана националиста и једнодушан револт против овакове наопаке политике,

Зато је увек требало имати у виду, какве год биле политичке комбинације, да је народно јединство веома нежна биљка, коју треба необично чувати и његовати. А то се једино може постићи онда, ако се у политици респектује морал. И када је већ г. др. Спахо, ушао у Владу г. др. Милана Стојадиновића, као Мачековац, онда је морао имати у виду грехе своје прошлости и не чинити овакове безобзирности, уклањањем и последњег националисте. Разумљиво је да је овакав наopak и анационалан рад морао озловољити читаву Босну и Херцеговину, јер она у овој политици не види ништа друго осим, да др. Спахо и др. Бехмен, осигуравају за сваки случај себи отступницу. То ћете ви, господо, ускоро доживети! (Пљескање на левици.)

Морал нашега света ово не може да поднесе, јер др. Бехмен и др. Спахо, у вођењу овакове политике конзеквентно, не само да руше све што је национално и напредно, него појачавају дефетизам и верску нетрпељивост оних, који су се и раније испољавали као носиоци националне неслоге. Тиме се чини двострук злочин: на једној страни рушење свих напредних и националних елемената, који су одувек били и остали сигуран ослонац и народној и државној мисли, а с друге стране давање маха онима, којима је до рушења свега онога, што води добру, стишавању и слози. Према томе, господо, овакове појаве нису у једном правцу. Оне су узеле маха на свима пољима нашег државног и народног напретка. Треба доћи на терен па видети, како је од једне покрајине, Босне, која је тако рећи, до јуче живила у пуној слози и љубави, а данас је као у паклу. (Узвици на левици: Тако је!)

И када би ми и г. др. Спахи и Бехмену, опростили све оно што су раније наopak чинили, не можемо им опростити то, што су они главни виновници, да су међу једнокрвном браћом разбуктале страсти дошле до врхунца и што ради тога трпи и целокупан народ и државотворна идеја. (Пљескање на левици.)

На основу свега овога, господо, што вам рекох, ја вас поново уверавам да нико толико не вапије за братским миром као централни крајеви наше Отаџбине, али ти крајеви не могу да дозволе да се чине експерименти са живим народним организмом, нити да се врши трговина која им одузима националну част. Ових трговања било је доста, али ово што се данас дешава и чини, то прелази све границе и мере. Све честити људи и патриоте вапију да се што пре дође до оздрављења и политичких и економских прилика. Свима онима, који часно и поштено мисле, треба омогућити да се јаче манифестују у политичком животу, али добро пазити да силници, каријеристе, дефетисте и мрачњаци не постану лучоноше.

Наши државници, поред пуног национализма, морају имати најосновнију врлину: поштење и спремност да своје високе положаје сматрају као веома тешку и одговорну службу Краљу и Отаџбини, и у којој се жртвује и до краја сагорева за идеал народног напретка. Само оваквим примерима поштења и чистог национализма одозго, могао би се почети лечити болесни морални организам наше државне администрације и свега онога, што је с њом у вези. Само оваквим узором праве жртве одозго, сигурно је, да ће планути

спремност за жртву и у широким народним слојевима.

Данашња тешка времена аподиктички налажу свима патриотама ове земље да смело и искрено погледају истини у очи. У овоме општем поремећају изгубљен је сваки компас, јер је национални морал, кривицом одозго, пао на најнижи степен. У овако инаугурисаној државној политици изгубили су се из вида они најосновнији моменти и принципи, на основу којих је наша нација дошла до свог васкрса и свог уједињења.

Држава, господо, не може бити прђија једне владе, која је овако наopak састављена и у којој долазе до изражаја ситни партиски рачуни.

Када су чувенога Молткеа питали, шта је најпотребније учинити да немачка нација крене путем што јачег прогреса, он је одговорио: „што више радити на томе да се ојача и оснажи ауторитет државе“. То је питање данас постало актуелно и у нашој земљи. Зар данашња Краљевска влада може ишта учинити у питању нашег општег прогреса, када је срозала и себе и ауторитет државне власти на нулу! Зар се може она страховита корупција, та епидемија нашег националног живота требити и истребити, када је сазидана од неваљале партизанске политике!? Зар се може тако лако утишати оправдан гњев нашег јавног мишљења о разним аферама и о милионима украђеним и отетим од државе!?

Зар ми, господо, можемо васпитавати наша поколења, ако газимо преко тих наших народних светиња и пуштамо, да се до краја зацари корупција и неморал сваке врсте!? Зар ми можемо од наше омладине тражити самоодрицање и самопрегорење у овој несретној садашњици, када се слобода, коју су извојевали милиони знаних и незнатих витезова раскива у злато — и то се злато нуди да се плате страховито тешке и кржаве жртве!?

И док наша дивна и величанствена прошлост бруји само у гуслама чађавих сеоских колиба и у пригушеном јецају сиротиње, оне сиротиње, која још једина живи у духу наших вековних традиција, дотле избијају хиљаде разних афера, ничу палате и облакодери, и по иностранству се улажу новци, купују виле и кадилаци.

У овако једном тешком и хаотичном стању излази пред нас наш државни буџет. Ви, господо, врло добро знате да државни буџет претставља крвоток нашег народног и државног организма. Он је огледало целокупног нашег јавног живота, по чијој се ваљаности огледа наша способност и наш кредит и у земљи и ван њених граница. Међутим, шта ми, господо, видимо!?

На првом месту ни по чему се не види, да ми бар издалека стремимо нашем општем оздрављењу, иако наша земља има све услове за сваку врсту и пољопривреде и индустријске привреде, као и свих осталих грана нашег народног живота. Место тога ми смо нашом наopakом политиком довели дотле, да све наше сталеже угушише претставници страних капитала, који ударише глогов колац нашој економској слободи и доведоше до једног страховитог расула. Ми помало и постепено почињемо постајати колонија овог необузданог и неконтролисаног страног капитала, који прети нашем националном достојанству.

Није нам доста што су нам упропастили све наше шуме створивши од њих гробља, него пустисмо им и велики број наших рудника и заштитних поља. А да не говорим колико су нам зала учинили импортирањем страних држављана, који су добијали сва уноснија места, и док се наши млади и свршени студенти пребијају од немила до недрага, дотле многа наша велика господа и покварењаци у служби компромитованог страног капитала врше најгоре издајство према своме рођеном народу.

На територији бивше Босне и Херцеговине има и данас велики број туђинских предузећа као: „Нашичка“ чију срамну аферу сви ви, господо, добро знате, а која је и данас држава у држави; затим „Босна Боа“; „Дестилација“ д. д. Теслић; „Угар“; „Криваја“; „Варда“; „Офа“; „Фелтринели“; „Викторија“; „Бегов Хан“ итд. Бог зна колико су стотина милиона ова туђинска предузећа оштетила нашу земљу, а и данас јој наносе страховите штете, па се не нађе ни један министар шума и руда да тима гусеницама стане на пут, него им чини све могуће уступке на штету и државе и народа. Овде напомињем да задржајем себи право да детаљније по овом питању говорим у специјалној дебати. Поред ове наопаке шумарско-рударске политике Краљевска влада затвара очи и пред страховитим вапајем нашег малог привредника: и сељака и трговца и занатлије.

И док се, господо, овако расипа Цар Немање благо, дотле за 18 година нашег самосталног живота нисмо били у стању да ријешимо два најболнија питања: питање наших ратника и добровољаца и питање ових биједних инвалида, који, гладни и голи, без очију, руку и ногу, цркавају по друмовима своје рођене земље, за чију слободу и срећу дадоше све што им је било најмилије. Зар је то хвала нације и државе према онима, који на својим плећима носише тешки крст на Голготу и који нам донесоше слободу?! Лијепо ће се будућа поколења васпитавати на оваквим примјерима наших националних мученика! Зато није никакво чудо, што је оваким наопаким радом Краљевске владе у многим крајевима наше земље створена једна невиђена психоза, која све газии руши: једни одоше у бескућнике, други у незадовољнике и комунисте, трећи у сепаратисте, а четврти створише разна питања итд. На овој судбоносној прекретници у доба и моралног и материјалног понора, нама наше освештане традиције императивно налажу да јуначки и искрено погледамо истини у очи. Ми, из опозиције, вршимо само једну патриотску дужност у отсудним часовима наше земље, да би се све патриоте тргле из овог злокобног нехаја. Данашња политика прешла је све ограде које су јој наметнуле темељне мисли на којима почива наша слобода, и насрнуто је на наша најосновнија национална добра: јединство народа и на правilan ток и сигуран развој наше државе. Овоме данашњем злу нити је крив народ, а још мање југословенска мисао, која је рођена баш у срцу и уму најјачих и највидовитијих претставника хрватског племена нашега народа. Данашња политика намеће једно страховито решење зла, тиме што се приноси на жртву народни интереси и југословенска мисао, и тим путем решава наш државни и национални живот, једне моралне основе на коју је постављена наша слобода и на којој се једино она може развијати. Племенити народ Србије, заведен од својих

партизана, не види да се овде не ради о успостављању неке слободе и демократије, него да се у овој борби ради о чувању онога што је био сан најодличнијих и најбољих генерација цјелокупног нашег народа. Што се тиче нас у Босни и Херцеговини, ми никада нећемо и не можемо прихватити политику која не би имала за полазну тачку историјске разлоге ради којих је Србија ушла у свјетски рат, и огромне жртве које је Србија поднела ради ослобођења Босне. И сада као и онда, када се раме уз раме са братском Србијом наш народ из Босне достојно борио за слободу, он је спреман да и данас прође кроз најстрашнија искушења, да би ту слободу и јединство сачувао. Ми смо спремни и на најкрајње и најкрвавије жртве. Зато нека одговорни политички фактори добро размисле о овој поруци коју им упућујемо у име националне Босне и Херцеговине, прије него што би се лакомислено заиграли са судбином и са националним највећим светињама нашег народа и наше државе. Народ Босне и Херцеговине неће никада допустити унижавање своје рођене земље и њеног достојанства, нити ће допустити да се отворе врата Отаџбине најокорелијим душманима наше Отаџбине и наше слободе. Покушати дирнути у крваве тековине, значи покушати упропастити сав плод вјековних тежњи и борби нашега народа, значи отворено водити народ у најжучнију међусобну борбу у свима крајевима, а у неким и у такве сукобе, који би сигурно претстављали прави грађански рат.

Из досадашњег рада ове Владе ја не могу закључити да она иуколико води политику, која би одговарала интересима нашега народа, а специјално народа Босне и Херцеговине. Стога изјављујем да ћу гласати против предложеног буџета. (Одобравање и плескање на левици).

Potpretsednik Franjo Markić: Има рећ народни посланик г. Миливоје Перић.

Миливоје Перић: Господо народни посланици, Краљевска влада и Народно претставништво скупа чине Врховну управу државе. Краљевска влада односи се према Народном претставништву као што се односи Управни одбор према Надзорном одбору у безименом друштвеном предузећу. Јер, господо, шта је друго држава него једно велико национално предузеће. Зато је наша дужност, да целокупни рад Краљевске владе узмемо у преглед, испитивање и оцену, да извршимо подробну смотру, колико је људски могуће, непристрасно и објективно. Не сме се за добро рећи да је рђаво, нити за рђаво да је добро. Похвалити што је за похвалу, покудити што је за покуду.

Али пре него што пређем на привредну и финансиску политику Краљевске владе, ја ћу се кратко задржати на хрватском питању о коме је овде расправу отворио други посланички говорник у генералној дебати о буџету. Али, пре свега морам извршити једну констатацију: да се на томе пољу није имала смишљена ни конзеквентно изједна спровођена политика. Све оно што се у једном отсеку времена урадило у другом отсеку времена се је покварило. И тако се више назадовало него што се напредовало.

Господо народни посланици, Шумадинци јесу у претежном броју неуступне присталице народног јединства. То долази отуда, што су они васпитаници предратне Краљевине Србије, која је свој наставни програм била подесила тако, да их у томе духу васпита и одгоји. Тако одгајивани, Шума-

динци би се непоштедно, ревносно борили и бранили би све крајеве наше отаџбине, и оне на крајњем северу и западу као и оне на крајњем истоку и југу, бранили би их као и своју рођену грудну шумедијску.

Господо народни посланици, сви водећи људи нашега народа до сада писали су, говорили су, тврдили су, да народно јединство постоји. Тако песници дубровачки и далматински 16 и 17 столећа писали су о народу словинском, који је настањен и живи на територији од обала Јадрана до обала Црнога мора. Андрија Качић-Мијошић у својој књизи „Разговори угодни народа словинског“ говори опет о народу словинском као о једној целини а не о народу хрватском ни о народу српском. Исто тако Људевит Гај и његови Илири тврдили су да постоји народно јединство и они су, да би то народно јединство означили једним именом, напустили име Срба и Хрвата и изабрали једно треће име — Илири. Штросмајер и Рачки под именом Југословени изражавали су народно јединство. Они су српско-хрватски језик називали југославенским језиком. На њихово настојање Хрватски сабор је 1861 године донео декрет, одлуку да се српско-хрватски језик назове југословенским језиком. Најзад, господо, да наведем случај са Антуном Старчевићем за кога се мисли и говори да је био највећи хрватски шовен. И он је био и неоступно стајао на становишту народног јединства, само то јединство он је крстио именом хрватским, а Србе је називао православним Хрватима. Вук Стефановић-Караџић, који је обишао све крајеве нашега народа и детаљно на терену, на лицу места језично испитивао и утврдио да постоји то јединство, предлагао је: да се сви југославени назову Србима. То је чинио због тога, што већина Југославена који говоре истим језиком тиме се именом називају. Најзад, господо, поменуто је овде да су и Фран Супило па и Стјепан Радић на томе становишту били. На томе становишту је био и први Министар спољних послова у нашој Краљевини др. Анте Трумбић. Он је на тој бази закључио Крфску декларацију 1917 године. На бази народног јединства он је спровео и закључио Версајски уговор. Најзад, господо, на томе становишту он је био нарочито у дебати уставотворној. Ја се врло добро сећам његовог става. Пок. Стјепан Радић са својим изабраним народним посланицима није хтео доћи у Народну скупштину и није хтео узети учешћа у раду Уставотворне скупштине. Тај поступак, ту апстиненцију пок. Стјепана Радића Анте Трумбић је жестоко напао и осудио. Он је тада развио теорију да Срби и Хрвати, не само да су један народ, него да су чак и једно племе. Срби и Хрвати пак по њему нису ни два племена него су једно племе.

Међутим, господо, сви ти наши први водећи људи, који су сигурно квалификовани тумачи народних тежњи, жеља и осећаја, нису увек исто говорили. Др. Анте Трумбић, сада на пример, пре извесног времена, на питање једног страног новинара одговорио је: да Срби и Хрвати нису никад били један народ, да они нису ни сада један народ и да никада неће ни бити један народ. Морам да учиним констатацију, да су ти водећи људи, кад год су тврдили да су Срби и Хрвати један народ говорили по разуму, а кад год су тврдили да Срби и Хрвати нису један народ, да су онда били обузети србобом, љућњом и инатом. (Бурно одобравање на левици.)

Господо, узима се да су за народно јединство потребне три компоненте. Прва компонента би била јединство крви или јединство расе; друга компонента била би јединство језика или језична истоветност, а трећа компонента би била јединство осећаја, а то би била морална компонента, духовна компонента. Узима се да ове прве две материјалне компоненте постоје, а оспорава се постојање ове треће компоненте. Вели се да Срби и Хрвати немају заједничког осећаја, да они не желе да буду заједно, да се они не осећају да су исто.

За ону прву компоненту, расну, извесни оспоравају да је она иста. Наводе, да се научно антрополошки ни биолошки не може утврдити. У природи ништа се не јавља чисто. Каже се да је сунце чисто и јасно и оно се узима као пример чистоће, али и на сунцу се нађе пега. Тако исто ни расе нису чисте; али за сваку расу има извесних разлика и одлика које ту расу особеном чине. Али на страну та изучавања антрополошка и биолошка, има историјских утврђених чињеница да су Срби и Хрвати исти народ, да су исте крви, јер потичу од заједничких предака, јер им је заједнички родоначелник био.

Нема народности чисте. Све су народности прошаране дугом мешавином људи и крв није остала првобитне чистоте. Сви народи изгледају као једна шареница, у којој је основа једнобојна, а потка шаролика. Исто тако је и са нашим народом, а специјално са Српским племеном. И само српско племе није чисто: оно је шароликасто.

Али, господо, што се тиче самих тих осећаја, извесни њима дају преодминантну важност и тврде да је осећај битни елемент за народност. Човек је оно, што осећа да је. Узмимо за пример да сву југословенску децу између 5 и 6 година пребацимо у Јапан; да прођу кроз школе, да прођу кроз војску и јавни живот, она би добила васпитање као Јапанци и осећали би се као Јапанци. Али осећај се ствара васпитањем, и тако, на место осећаја да нисмо једно, може се створити осећај да смо једно. (Одобравање на левици). Народ каже, старо се ломи а не савија, а младо се савија и прилагођава. Човек се ствара духовно и физички до 30 године, и оно што се изгради у првим годинама младости то остаје до смрти. Деца су будућност државе, она припадају држави и како децу будемо васпитавали таку ћемо државу имати. (Одобравање на левици). Господо, и да се не осећамо једно, разум нам налаже да будемо једно: да се у једној држави осећамо као једна духовна заједница. Јер само тако моћи ћемо направити ту државу моћном и само тако бићемо кадри да одолимо страном империализму и да сачувамо народну самосталност. У прошлости смо имали племенске државе. Оне се нису осећале националним као што се мисли да су се осећале. У средњем веку ми Срби имали смо Рашку, Захумље, Зету итд., тако су се државе звале, а становници су се звали Захумљани, Рашани, Зећани, Требињани. Национализам је нов појам који се јавља тек у 19 веку; он је триумфовао тек у светском рату и у Версајском уговору о миру. Али племенске државе ми смо видели да су биле врло кратког века; оне су лакле, биле нејачке, слабачке, те их је прва навала са стране непријатеља уништила, и народна самосталност самим тим је пропала.

Према томе, то искуство из прошлости треба да нам покаже пут, којим треба да кренемо у садашњости и будућности. Ми смо пре тога, зато

што смо били разједињени, више били туђински робови него своји господари. И на овим разлозима, у робовању, у патњама и мукама које је наш народ подносио под туђинским јармом створено је искуство изражено у оној изреци народној: „Ко неће брата за брата тај ће туђина за господара”. Јесте, то прошлост наша показује. Такву сличну изреку ни код кога другог страног народа нисам могао пронаћи. Она је заједничка творевина духовна целокупног нашег народа, то је његово искуство из прошлости, то је поука наше историје. И као што сваки човек треба својим властитим искуством да се користи, тако и један народ поукама из своје историје треба да се користи, да не би пао понова у погрешке које су му биле фаталне у прошлости.

Господо, ја ћу вам рећи да је државно јединство без духовног јединства празан појам. Тај појам се тек испуњава тим моралним јединством; тај појам тек онда добија пуну своју садржину ако се васпитањем створи заједница осећаја. У прошлости између нас и Хрвата прављен је јаз, па је то продужено и сада. У стварању тога јаза учествовали су и чиниоци са стране. Ми знамо да је аустроугарска монархија целу своју политику руководила девизом: завади па владај. Таку исту њену политику ми смо видели и у односима између Срба и Хрвата. Погроми који су од стране Хрвата вршени над Србима имали су своје конце у тој аустроугарској политици. Исто тако и сада. Ми сада имамо у суседству нашем великих и снажних држава, и ни једна од тих држава не жели да у своме суседству види нас као снажну Југославију. Природна је ствар, да наша велика западна прекоморска сусетка не мари да наша држава овако јака и снажна остане у тој моћи. Она би желела да на место велике и моћне Југославије види више мањих држава, јер тако распарчана држава није никаква опасност за њихов империјализам. (Одобравање на левици и узвици: Тако јел!) Али то што желе наши непријатељи не треба да се створи код нас, не треба да пођемо за тежњама њиховим; ми треба да пођемо за поукама које нам наша властита историја даје.

Господо, говори се о промени Устава; та промена се доводи у везу са унутрашњим уређењем наше државе. Ми имамо већ други Устав: први је из 1921 године, други из 1931 године. Ни Устав од 1921 године није честито живео; а и овај Устав од 1931 године још није ни ступио на снагу, — јер органски закони који треба да га уведу у живот још нису донесени — а већ се говори о његовом укинућу, односно замени. Устав од 1931 године пружа широке могућности за уређење наше државе (Одобравање на левици), те широке могућности треба искористити; треба испробати Устав на делу, па ако се на делу покаже да је лош, онда га ваља мењати, а не вреди га мењати пре него што је био испробан. Зато мислим, да они органски закони, који треба да уведу Устав у живот ваља неодложно донети.

Господо, после овог кратког задржавања на хрватском питању, ја ћу прећи на финансијску и привредну политику Краљевске владе.

Давно је речено, да ко хоће добре финансије мора да води добру политику, а то ће рећи, да је добра политика услов за добре финансије, а то ће рећи даље, да су политика и јавне финансије лице и наличје једне исте ствари. Ако није

добар ред у јавним финансијама, онда нема ни добре политике; или обратно: ако се добра политика води онда је сигурно да су јавне финансије у реду. Зато ћемо, испитујући јавне финансије оцењивати и сву политику Краљевске владе, њезину привредну, њезину социјалну и њезину просветну политику.

Јавне финансије се јављају у два блока. Финансије редовне, изражене у буџету, и финансије нередовне, изражене у ванредним приходима и у ванредним издацима. Ми ћемо се задржати на финансијама редовним. Наш садањи буџет, буџетски предлог има две групе, два буџета: један је буџет прихода и други је буџет расхода. Буџет расхода, господо, јесте несоцијалан, неправедан и нерационалан. Расходи у буџету расхода нерационално су распоређени; они претстављају праву неправду извршену од стране Врховне државне управе. Да би такву своју оцену потврдио, ја могу навести све примере у свима облицима државних издатака. Задржаћу се само на два-три примера. Такав пример узећу буџет — раздео расхода на пољопривреду. Раздео расхода на пољопривреду износи 110 милиона динара, а буџет расхода износи 11 милијарди динара, а то значи да је раздео издатака на пољопривреду тек стоти део буџета, а то значи, да од 100 динара расхода које држава чини, 1 динар даје само на пољопривреду. И то не даје ни тај 1 динар, јер од 110 милиона динара не троши се све на задовољењу потреба пољопривреде, јер велики део, 37 милиона динара, иде на личне издатке, а остало на стварне издатке. Према томе од 100 динара државног расхода 70 пара динарских иде само на пољопривреду. А може бити да ће се рећи: пољопривреда је код нас врло узгредна грана, на њу не треба обраћати велику пажњу, и зато што не треба обратити тако велику пажњу, ова цифра, иако багателна, таман је довољна. Али, господо, када би тако било, онда би сасвим умесно било, али тако није. Пољопривреда је највећа и најважнија грана у нашој националној привреди, она је темељ наше националне привреде. Ту и такву констатацију о важности пољопривреде добијамо и изводимо из статистичких података. Прво, по статистици од 1931 године од 15 милиона становника колико броји наша земља више од 11 милиона живи и занима се пољопривредом. Даље, од укупног извоза наше државе преко 60% долази од извезених пољопривредних производа. То значи, да велике и тешке милионе злата за наше пољопривредне производе увозимо из иностранства. И по процени националних прихода, које је извршила комисија Министарства финансија 1936, а чије је податке сам Министар финансија сервирео, пољопривреда са својим приходима улази у национални доходак са 57%. То значи од тих 57% држава узима и контролише 31%, а то ће рећи, да је пољопривреда та која највише даје националној привреди, а највише и плаћа држави порез.

Можда ће се рећи, господо, па и ако је пољопривреда најважнија грана наше националне привреде, ипак је она толико развијена и унапређена, да је достигла до врхунца, да више не вреди трошити на њу. Опет ћу се, господо, обратити на статистичке бројке, да видимо да ли је или није тако. Господо, у међународној статистици наша пољопривреда стоји скоро на последњем месту. Тако,

наше ратарство од 22 државе у Европи долази на 13 место; сточарство од 22 државе у Европи долази на 20 место. Иза нас су у погледу стоке само Албанија и Русија. Дакле, није нетачно то. Наша пољопривреда је врло назадна. Нашу пољопривреду ваља унапређивати, подизати, развијати, као неразвијену, неунапређену и заосталу. (Пљескање на левици).

Ако би, господо, симболички хтели да претставимо, како ствар стоји у погледу расхода и прихода, у облику једне трпезе, ми би видели: да су највећи приложници они, који се баве и живе од пољопривреде, и да најскупоценији и најбољи дарови и ђаконије на тој трпези јесу пољопривредни производи. А кад би посматрали трпезу са становишта трошења ђаконија, онда би видели обрнуто: да су за том софром, трпезом, заузели најбоља места они који најмање доносе и који најмање заслужују, а да пољопривредник за том општом трпезом и нема места, већ се задовољава само трошцима, које падну са трпезе.

Тако, господо, стоји ствар са пољопривредом.

Како стоји са пензионерима? Раздео пензионера јесте, после раздела расхода Министарства војске, највећи раздео нашег буџета расхода. Он износи преко 1 милијарду динара. И ако је тако велики, ипак има сталну тенденцију да расте. И ове године Краљевска је влада приновила 1700 пензионера и тако имамо преко 65.000 пензионера.

Међу пензионерима, господо, има људи, који су пензију заслужили својим дугогодишњим ревносним радом на пословима државне службе. Они су заслужили пензију. А има и таквих, који то нису заслужили. Има и таквих, који су тамо отишли гођени као политички прогнаници; има и таквих, и то знатан број, којима је пензија дана као политичка синекура. Они уживају пензију и потпуно су непродуктиван елемент у друштву, или ако су и продуктивни, они поред пензије имају још и друга уносна занимања. Очигледно, такво упоређење показује, да државна Врховна управа чини нерационалне, неправедне и несоцијалне расходе. Сигурно, Врховна државна управа је била дужна и позвана да нам као надзорном органу Врховне управе поднесе детаљан списак свих пензионера, у коме би било назначено: колики број година имају, кад су пензионисани, колико година службе имају, и ми би могли онда о том проблему пензионера, који показују сталну тенденцију да расту, да се забавимо и да томе проблему пензионера дамо по опште интересе корисно решење. Ја сматрам, господо, да тај проблем мора и заслужује да се ревидира, тако, да они који су млади и здрави, буду враћени у државну службу, да ту служе, а они који су политички синекуристи да изгубе пензију, а у исто време да они, који су пензију заслужили, да је и даље уживају као заслужену награду, коју им држава даје.

Господо, док се тако поступа са пензионерима, како се поступа са инвалидима. Инвалидина, то је дуг државе и нације. (Одобравање). Инвалидима, који су крв своју пролевали и ову државу изпрадили, од прихода те државне заједнице коју су они створили, као што видите, они имају врло мали удео. Раздео инвалидине износи тек 110 милиона динара, а то значи десет пута мање него раздео пензионера. (Један глас: Али зато више него раније.) Нема ништа; још није то свршено.

Инвалида има око 70.000, а пензионера има око 65.000, па ипак пензионери имају око десет пута више припадности него инвалиди. Тамо код пензионера има људи који нису заслужили пензију, који немају моралног и стварног основа да примају пензију. Код инвалида имате и моралне и стварне основе, да им се та инвалида даје, па ипак им се она не даје.

Социјално и праведно је, ако хоћете, да се ревизијом пензија учини исправка ове неправде, која је учињена према инвалидима.

Ја морам да се унеколико задржим и на питању чиновника. Код нас је и превише чиновника. Све скупа државних и самоуправних чиновника има око 460.000. Кад се урачунају њихове породице, то се цифра платеджника, који живе од јавне руке, приближује цифри од 2 милиона лица, а то ће рећи да је сваки осми или девети становник ове државе зачишљен са платом било државне било самоуправне касе.

Господо, то питање мора да се посматра прво са гледишта државне администрације, а затим мора да се посматра као чисто један социјални проблем. Чиновници су се последњих година јако намножили. Каже се да наша администрација захтева ту потребу увећања чиновника. Ми једнако говоримо да администрацију ваља упростити, да је она сложена, да је тешка и гломазна. А сви закони који су дошли, они су још више компликовали, сложили и гломазнијом је учинили. Па, господо, сви пословни људи који долазе у додир са државном администрацијом знају, да државна администрација не даје потстрека привредном животу, да она није довољно експедитивна, није довољно сусретљива, није довољно праведна. Место да буде помагач привредног живота, она је у ствари кочница привредног живота. Очигледно такво стање ствари изискује потребу упрошћења државне администрације, да државна администрација боље одговара свом постављеном задатку, да брже, праведније и сусретљивије решава.

Господо, уколико буде више чиновника, уколико је апарат државне администрације гломазнији, и теже и спорије одговара својој дужности. Јасно је да интерес саме службе захтева да број особља буде што мањи, да број особља буде што боље награђен, да буде више надзора над његовим радом, да би администрација била што боља. Али, одмах се појављује овај други социјални проблем: ако би се ова администрација упростила, појавила би се потреба да се велики број државних чиновника отпусти. Ти отпуштени државни чиновници нашли би се на улици, без могућности икаквог упослења. То би био један нож са две оштрице. Тешко је примати кад не треба чиновништва, а тешко га је и редуцирати. Али то је питање које улази и у социјални проблем. Тај је социјални проблем упослења школоване омладине, школованог кадра, то је проблем особени, који мора да добије своје решење у целокупном државном програму. А он може да добије то своје решење тек онда, ако будемо настали, да се наша привреда у свима својим гранама унапреди и усаврши, тако да се прилив интелектуалног кадра онде прихвати и упосли. Ја верујем, да је данас наша привреда у једном зачмалом стању, и да би редуцирани чиновници морали остати на улици, јер не би могли бити примљени ни упослени. Али то питање баш

тражи своје право решење у склопу свих питања државног и народног живота. То питање не може да буде засебно, одвојено. Ми имамо данас 5.500 нових чиновника. Ако је била у саобраћају или у просвети потреба за већим бројем чиновника, могло је се наћи за њих место смањивањем чиновника на другој страни, тако да се не би повећао укупан број чиновника. Али пролем чиновника поставља се независно од тога. Ми имамо школованих људи, који траже државну службу. Ето, у Министарству правде, мислим има око 300 молби за судске приправнике. Има их и свуда другде, у свим Министарствима, у целокупној администрацији и тешко је да добију места, а место им се мора наћи. Проблем упослења школоване омладине је проблем, коме се мора посветити сва пажња, и који мора наћи своје решење.

Оно што смо рекли за државне расходе, оно исто кажем и за државне приходе. Ти приходи су нерационални, неправедни, и не само да нису социјални, него су антисоцијални. Ми имамо један неправилан порески систем. Наше пореско законодавство није праведно, оно је антисоцијално. Антисоцијалност и неправедност нашег пореског система јесте у томе, што највећи државни приходи не долазе од непосредних, него од посредних пореза, који су два пута већи од непосредних. Само непосредни порези могу да воде рачуна о пореској правди. Посредни порези не могу да воде о томе рачуна; према томе, ови су порези неправични. До 1 јануара 1929 године било је различито пореско законодавство, кад је ступио на снагу 1928 године донесени Закон о непосредним порезима, којим је целокупно законодавство о непосредним порезима унифицирано. Мора се признати, да је тежња овог закона ишла за тим, да се увећају непосредни, а да се смање посредни порези. Зато се прве године ступања у живот Закона о непосредним порезима, а то је 1929 године, додало 600 милиона више непосредне порезе, него што је држава прикупљајући приходе на основу до онда постојећих закона добијала. Али, господо, после тога опет се вратило на старо.

Непосредне порезе су неправедне због тога, што не воде рачуна о пореском минимуму. Није минимум за издржавање остављен, а то значи Закон о непосредним порезима не води рачуна о пореској снази. На тај начин сиромашку који не заради честито ни за хлеб, узимајући му порезу узима му се у ствари сама исхрана његова и његове породице. У томе правцу, то је не само неправедно него и антисоцијално. Затим, господо, наш Закон о непосредним порезима не заводи систем порезе на приход него пореза на принос, пореза по појединим објектима, а само код порезе на приход могу се узети истински приходи у обзир. Тако имате човека, који је дужан и који није дужан, и имају исту имовину и они ће платити исти порез држави и један и други, и ако онај, који је дужан за онолико колико је дужан, има мање имовине и према томе и мање прихода.

Али, господо, тек права неправда је у области посредних пореза. Права неправда је код трошарина. Трошарина се зове сиротињска пореза. Трошарину у ствари најшире масе народне носе. Колико износи трошарина? По буџету државних

прихода трошарина износи за државу преко 800 милиона; по буџету општинских и бановинских самоуправа износи око 500 милиона динара, то је, господо, укупно 1.300 милиона. Али ту ваља причислити и порезу на промет, скупну порезу на пословни промет; скупни порез на пословни промет у ствари је трошарина, а тај износи по овом буџету 760 милиона. Кад све то саберете онда трошарина скупа износи преко 2 милијарде. Колико је то колосална цифра ви ћете најбоље видети кад је упоредите са земљарином. Земљарина укупно износи 450 милиона динара а то ће рећи да се са толико порезују 8 милиона хектара оранице, 7 милиона хектара пашњака и ливада и око 7 милиона хектара шума. Све износи 450 милиона динара, а то ће рећи да земљарина као основна пореза, фундирана пореза, није ни пети део од посредне сиротињске порезе што се зове трошарина.

Господо, ја ћу ту неправду са једно два примера да покажем. На пример, скупном порезом на пословни промет оптерећено је брашно, па према томе и хлеб. Ту је оптерећење 10%. А ко троши хлеб у држави? Наиме троше хлеб они који најмање имају, јер они који имају и уз хлеб троше хлеб мање, а они који мање троше, мање ће и платити, они који више троше више ће и платити. Више троше хлеб најсиромашнији људи, они који немају чим другим да исхране себе и своју породицу, а то ће рећи, да тај порез на намирницу, која улази у прву категорију намирница, јер је најосновнија намирница, највише носе сиромаси.

Хоћете ли други пример? Шећерна репа. Шећерна репа служи као сировина из које се прерадом добија шећер. Шећер је оптерећен једном трошарином од 8 динара по килограму. Сем тога прерађени шећер је заштићен царином, редовном увозном царином од 3 динара и поред тога, наравно, има и нередовну заштиту.

И код нас се шећер продаје 14 динара по килограму, то ће рећи да 8 динара припада држави, а 6 динара произвођачу—фабрикантима. Код нас се троши 7 хиљада вагона шећера годишње, што чини седамдесет милиона килограма; а, ако се изврши репартиција ове количине на 15 милиона становника, излази, да је код нас потрошња шећера 5 килограма с главе на главу. Кад узмемо статистику међународну, европску, онда ћемо видети: да се у Енглеској троши шећера 50 килограма с главе на главу; у Швајцарској 45 килограма; у Немачкој 42 килограма; а у Данској 40 килограма итд.

Господо, шећер је врло важна намирница за људску исхрану, и потребно је да се цена шећеру снизи и да се њиме користе и употребе га најшире народне масе. (Повици: Тако је). Како, молим вас, да се то постигне? Проста ствар: да се цена шећеру спусти. Зашто се у Енглеској троши 50 килограма с главе на главу? Зато, што у Енглеској цена шећеру износи 4 динара по килограму, док је код нас 14 динара килограм. Природно је, господо, кад би цена шећеру била мања, онда би била већа потрошња шећера, а већа потрошња шећера изазива већу продукцију шећерне репе, а шећерна репа је опет врло корисна кртоласта биљка, биљка која долази у ред тако зване интензивне културе која данас много више даје него зрнасте биљке. Према томе, сама народна привреда

би добила, а ја верујем, да ни сама државна каса не би много изгубила, јер спуштајући став трошарине, она би у већој потрошњи надокнадила оно што би изгубила спуштањем високог става садање трошарине.

Господо, код питања шећера треба се забавити и са оним уделом који припада самим фабрикантима, а тај удео је лавовски. Код нас фабрике шећера имају картеле. Картели остварују високе добити, а ту високу корист добијају зато, што уживају високу заштиту државе. Господо, ми не знамо шта кошта производња шећера у нашој држави, али можемо од прилике судити о томе према коштању исте у иностранству. На пример, у Чехословачкој знам, да производња једног килограма шећера кошта само 1.70 динара. Рецимо да су тамо фабрикације савршеније и, да је тамо производња шећера савршенија. Следствено да та рационална производња саме сировине утиче на ниске производне трошкове. Код нас производни трошкови треба да износе кад овој суми од 1.70 динара додамо нешто, да изнесу два или два ипо динара; али два и по, и шест динара, то је велика разлика, господо. Оправдано је, дакле, свестрано проучити тај проблем и дати му сходно решење, које би задовољило и потрошаче и произвођаче и саму државну касу.

Господо, исто тако је и пореска пракса дефектна. Није само законодавство под маном, него и сама пореска пракса није добра, јер знате, закон је једно, а пракса може бити друго. Закон је мртво слово, а човек је живо биће. Како ће се применити закон зависи од човека, а ако је човек човек; онда ће бити примена како ваља, а ако човек није човек, онда ће се закон применити како не ваља. И како у државној администрацији имамо људи који ваљају и који не ваљају, имамо неједнако примењивање закона. Ја ћу да вам покажем на два примера који ће драстично да илуструју ту неправду. Један пример се тиче непосредне порезе, а други посредне. Први пример непосредне порезе: у нашој држави има 1500 безимених, акционарских друштава која су обавезна по Закону о акционарским друштвима на јавно полагање рачуна. Та друштва имају властитог капитала укупно 11 милијарди динара, а туђег капитала имају 17 милијарди динара. Укупно, дакле, имају капитала 28 милијарди динара. Толики је капитал њихов који је пријављен за разрез порезе. У 1934 години ова су друштва направила обрт од 31 милијарду динара. Од тих 1500 акционарских друштава 677 су индустријска, затим имате 610 банкарских, имате 23 осигуравајућих друштава и 175 трговачких, штедионица, задруга и томе слично.

Ја ћу да уважим, господо, да 1934 година није била година пуна полета за рад на банкарству, али је била година полета за рад у индустрији. И шта је било? Целокупан разрезани порез за ту годину, предвиђен у буџету, изнео је 190 милиона, а уствари од тих друштава која имају 28 милијарди динара капитала наплаћено је свега 79 милиона динара, као што видимо, из завршног рачуна за 1935/36 годину.

Док овако стојимо са тим акционарским друштвима, да видимо сада како стојимо са занатлијама. Занатлије, укупно све занатлије у нашој земљи, имају свега капитала 2 милијарде и 250 милиона. То значи да имају властитих сретстава

пет пута мање а да имају укупно сретстава 12 пута мање. Занатлије су за 1935/36 годину платили порез исто толико као и ова друштва која су правила обрт од 31 милијарду динара. Закон је, као што знате, повластио занатлије над индустријалцима, јер занатлије плаћају на своја предузећа 8% док индустријалци плаћају 11%. Али видите сада каква је код нас пореска пракса. И ако је дакле закон повластио занатлије, опет пореска администрација их је довела у гори положај но што су ова акционарска друштва.

Други је случај са посредним порезима. Да узмемо од њих само таксе. На пример наследне таксе. Наследне таксе плаћа онај кога власт закачи. А она закачи све: имате један широк број људи који, и ако су велики наследници, ипак избегну да плате ту таксу. Та неједнакост у наплати таксе, да је један плати а други да је не плати, утиче на то да порески морал буде све нижи и нижи.

Да пређемо сада, господо, на ванредно финансирање. Основно је финансијско начело да се редовни приходи троше на редовне расходе а да се ванредним приходима подмирују ванредни расходи. Ванредне расходе ми смо покривали ванредним приходима — дуговима. Ми данас имамо један велики износ државних дугова. Врховна финансијска управа била је позвана да нам да све податке о тим дуговима. Она нам их, међутим, није дала; ми не знамо тачно данас ни колико укупно имамо јавних дугова, ни какви су они, ни одакле потичу, ни колико има консолидованих а колико неконсолидованих дугова, па не знамо ни према којим се дуговима врши ануитетска служба а према којима се не врши. Питање наших дугова претставља један велики и важан финансијски и привредни проблем наше земље.

Наша јавна дуговања износе више него једну четвртину укупног националног иметка. Сама та висина тога дуговања изискује потребу, да се с тим проблемом дуговања забавимо. А да би се могли тим проблемом забавити треба да добијемо потпун утисак о том предмету, а тај потпуни утисак могу да нам пруже само потпуни подаци; у недостатку тих података не можемо имати ни потпуни утисак о том питању. И да смо имали, господо, ту могућност да судимо по потпуном утиску свакако да би могли дати корисне сугестије у погледу консолидације или конверзије наших дугова.

То је што се тиче досадашњих, а сада да пређем на дугове који се сада праве.

Господо, основно је начело финансиско: искреност и отвореност. Све ствари што се тиче и расхода и прихода државних треба отворено и искрено изнети пред јавност. Код нас је тако раније и рађено: ни један зајам није учињен докле јавност није била потпуно обавештена о свима потребним елементима за задужење, и о висини дуга и о висини камате, и о начину употребе тога дуга. Ја се сећам у предратној нашој малој Србији, да се је о томе говорило по зборовима и по нашим селима у свима потанкостима: А шта сада бива? Сада бива то, да се праве задужења, да се изискују овлашћења за задужење, а да о томе често ни чланови Финансиског одбора не знају, а да о томе свакако ни чланови Народног претставништва не знају, и да о томе најмање може да зна широка јавност, која на крају крајева треба да зна шта се у тим стварима догађа. Ја сам дао себи труда да изнађем колико ти дугови износе од 1935

године до данас. Прегледао сам прошлогодишњи Финансијски закон и ту сам нашао разних овлашћења у износу од 2 милијарде динара. Та су овлашћења за задужења скривена у разним параграфима и требало је доста времена и прилично напора да се то пронађе. Имате још и задужења која се спроводе преко решења поменутих у Финансиском закону само под бројем деловодника и ништа више. И та решења несумњиво садрже Финансиски ефекат и у ствари значе зајам. О томе зајму не казује се ништа ни Народном претставништву а најмање народу. (Милоје Рајаковић: У Финансијском одбору могли сте то сазнати!) Нико нам није донео нити ставио до знања та решења. (Милоје Рајаковић: Г. Војислав Лазич је тражио и њему је то стављено на расположење!) Нико нам није ставио на увид а требали су нам донети.

По Уредби од фебруара 1935 године Влада је добила овлашћење за задужење једном милијардом динара за јавне радове. Та је Уредба спроведена кроз Финансиски закон од 9 јула 1935 године. Затим имамо другу Уредбу од 2 јануара 1936 за благајничке записе са овлашћењем од 500 милиона динара. Затим имамо Уредбу о уређењу београдског пристаништа где је Влада добила овлашћење за зајам од 110 милиона динара. Укупно досадашњим финансијским законима Влада је добила 3 милијарде и 600 милиона динара одобрење за задужење, а овим Финансиским законом ми смо израчунали и поднели извештај Скупштини да сума коју овај Финансиски закон садржи фиксирана је на 7 милијарди динара. Према томе укупно овлашћење за задужење, које је Влада испословала, износи и прелази суму од 10 милијарди динара.

Господо, салашња Влада је 25 влада у земљи, пре ње је било 24 владе. Од уједињења до доласка садање Владе, ова земља није се задужила толико колико се задужила за ове две године и колико је дано овлашћење за задужење. (Одобравање на левици — приговори на десници).

Господо, тако једно крупно задужење у Финансијском закону није ни споменуто, тако једно крупно задужење само је споменуто по бројевима деловодника. То је задужење од 3 и по милијарде динара у § 66 став II. Финансијског закона. То треба да се односи на наоружање и сматра се као тајна; потреба наше националне одбране искључиво, вели се, захтева да то остане тајна. Међутим ја вас уверавам да они, који то не треба да знају, знају то боље него ми, а ми који треба да знамо, ми то не знамо. Ја знам да смо се ми и раније задуживали за наоружање. Нико од нас није против да се учине издаци ванредним сретствима за наоружање, јер господо, кад за одбрану саме отаџбине и своје независности можемо давати најскупочије добро, то је властита крв, онда у толико пре можемо зато дати и свој иметак. Али, треба да знамо како се даје, што се са тим новцем ради. Јер, ми смо видели, да злоупотребе ни на томе пољу нису искључене и да је једна ефикасна контрола преко нужна, чак и спасоносна како за сам добар ред ствари у тој области тако и за саму државну целину.

Да вам дам нека упоређења, да споменем наоружање Енглеске. Енглеска се наоружава и то за баснословну суму од 120 милијарди, које даје за своје наоружање и одбрану. А то је више од половине целокупне наше државне имовине. И сад се пише на широко у целој светској јавности, па

и у самој енглеској јавности, па се то спомиње и у нашој јавности. Видите, то се не сматра тајном а код нас се сматра да је то тајна. Међутим, и пре рата није се код нас сматрало тајном. Ми смо се јавно наоружавали и водили исполинске ратове, и у Балканском рату и у Светском рату.

Господо, сада да пређем на то како се троше кредити који се овако обилно дају, који се овако неиспитујући дају. Ја морам одмах да вам кажем, да сам присталица активистичке политике у држави. То значи да држава уколико је приврела зачмала, мора и треба да се умеша и да привреду оживи, да је крене, јер самим тим кретањем и оживљавањем оживљава се цео живот. Али, господо, ја сам за употребу, за коришћење овога задужења уз највећу рационалност тј. да употреба тих кредита, којима се тако има да оптерети наша национална привреда, буде максимално искоришћена, да се од њих добије максимална корист. То мора, господо, да буде по једном плану, који би обухватио све проблеме у држави, па и онај социјални проблем о коме сам говорио, и ти проблеми морају наћи своје решење у том општем државном привредном плану. Ти проблеми морају бити проучени посебице и у потанкости, и мора да им се да у томе државном плану место. А, господо, нама Влада детаљно не показује колико је искористила од тих овлашћења, колико је задужила земљу и на шта је све употребила тај новац, и ако је употребила на јавне радове, који су објекти свршени и колико је утрошено на те свршене објекте, и јесу ли, где и под којим условима позајмице направљене. Такав један детаљан извештај Влада нама није дала, и због тога ми о утрошку новца не можемо правилно судити, а то Влада и хоће. Она не жели контролу и зато тако и ради да би избегла ту контролу. Да допустимо, господо, да је Влада имала некакав план, али тај план она треба да саопшти и земљи тако да би сви ми, и ми одавде и наша јавност, могли да узмемо у процену привредни план владин, да прокритикујемо све да би могли дати корисне сугестије и учинити за времена корисне исправке. Али тако се није урадило. Према ономе што се ради, могу казати да су то корисне ствари. Али, господо, имате ствари корисне и корисније, имате ствари добре и боље, имате ствари зле и горе, потребне и потребније. Ја ћу рећи да су ти објекти, који су изграђени, корисни, али ћу одмах додати да нису максимално корисни, да је било кориснијих ствари, које су требале бити рађене. Сви ти објекти који се сад раде, неће доносити приходе да би се могла вршити ануитетска служба позајмица, из којих се они праве, већ ће терет тих позајмица пасти на привредну снагу народа, што значи ново фискално оптерећење. Један део тих позајмица ушао је у овај буџет. Ако се сва ова овлашћења искористе, а на другој страни остави неразвијена народна привреда која клеца под теретом јавних дажбина, ја се питам како ће она поднети те нове терете. Прва брига морала је бити у томе правцу да се подигне привреда и то одоздо, господо. Основна страна наше привреде је пољопривреда. Ја сам мало час указао на статистичке бројке које говоре у каквој се заосталости налази наша пољопривреда. Ви сте видели колико Влада из редовних сретстава даје за подизање пољопривреде; и ако су редовна сретства недостајала, онда је требало дати од ванредних

сретстава на подизање пољопривреде. Ја сам мало час рекао колико се мало води бриге о главном делу наше пољопривреде о зрнастом биљу, цереалијама.

Култура интензивна индустријских повртарских баштованских махунастих и кртоластих биља врло је мала. Господо, то значи да ми благодети природе које наша земља скрива, не користимо у довољној мери. Говори се о кризи. Криза има два узрока, спољни и унутрашњи. Ми на те спољне не можемо утицати, али на унутрашње можемо, јер подизањем пољопривреде одоздо ми се успешно боримо са самом кризом. Није то свеједно да ли ћемо добијати 11 мет. центи по хектару, или ако пољопривреду подигнемо, 16 мет. центи по хектару, или чак и 17. Самим повећавањем наше производње у пољопривреди увећаће се нешто и трошкови. Али ти трошкови неће ни издалека бити толики, колики ће бити принос од тога. Спољни узроци утичу на цену. Ту ми не можемо учинити ништа, али ако производњу од 11 мет. центи повећамо на 16 мет. центи а цена је 1 мет. центи 100 динара, онда значи да смо добили по хектару 400 динара више.

Тај би новац из зајма, који би био уложен на подизање пољопривреде, сама пољопривреда брзо вратила и не само то, него пружила и друга сретства јавној руци за друге њезине задатке.

На пр. Министар финансија одавде је рекао да је извоз од нашега сточарства порастао, и да у спољној трговини увоз новца за извоз стоке, и производе сточарства износи милијарду и 370 милиона динара.

Ја ћу рећи, господо, да је ветеринарска служба код нас тако рђава да се цени да сваке године стока угине за једну милијарду динара. То значи да се национални иметак за толико смањује, и наше сточарство потребује несумњиво бољу организацију ветеринарске службе и нарочито јевтиније лечење. Узмите само да се побољшањем ветеринарске службе тај губитак смањи на 700 милиона динара, то би онда било 300 милиона добитка за национални доходак.

Господо, ја ћу још само да се задржим на фондовима.

Ако би прошли кроз наше законодавство видели би да скоро у сваком законодавству постоји по неки фонд. Ја сам их набројао 25. Само Министарство пољопривреде има их неколико. Министарство финансија и Министарство правде такође их имају.

Приход од тих фондова то је фискално оптерећење народа. Дакле фискално оптерећење народа а позвани надзорни органи Врховне управе о томе не знају.

Приход од тих фондова троши се по нахођењу дотичног министра, без парламентарне контроле. Према томе ту нема надзиравања трошења ни прикупљања прихода. То је противно добром реду ствари у јавним финансијама, па и са те тачке гледишта посматрано, за сваку осуду.

Све што има да се прими има да прође кроз буџет, све што има да се даје има да прође кроз буџет.

Искреност и јавност јесу основна начела доброг реда ствари у јавним финансијама. Искреност и јавност међутим у овим фондовима је искључена.

Као што се види у погледу финансија не постоји готово никаква контрола. Постоји само једна формална контрола. Контрола коју врши садашње Народно претставништво је само привидног, а не стварног значаја.

Ја сам на почетку казао да је однос Краљевске владе према Народном претставништву као однос управног одбора према надзорном одбору. То значи да се целокупна делатност Краљевске владе има да контролише. Краљевска влада има да ради и да води послове народне и државне, а Народно претставништво има да прати њен рад и да га надзирава. Према томе Краљевска влада има да извршује законе, а Народно претставништво има да контролише да ли се закони правилно и како треба примењују. Ту контролу Народно претставништво врши преко питања и интерпелација. Та питања и интерпелације покрећу поједине случајеве лоше примене закона на терену. О тим случајевима се дебатује и доносе се одлуке. Рад органа Владе осуђује се, или се похваљује. Налази се да је он био уместан, или неуместан.

Као што видите од три стотине и више интерпелација Краљевске владе одговорила је свега на три. Према томе надзор Народног претставништва у овој области је апсолутно никакав.

Ја сам, господо, за праве облике државне управе. Ако влада аутократија онда да буде чиста, ако влада демократија онда да буде чиста. Никако један облик управе који меша и брка демократију са аутократијом не може бити добар. А ја бих рекао, за садашњи облик управе, да је најгора мешавина ова два права облика управе. Јер, као што знате, од та два облика управе имате изопачене облике код аутократије деспотизам, код демократије демагогију. Демагогија јесте лаж, обмана, подвала која се убацује у народ да се заваара, заведе на странпутицу народ и да се његов иначе руинирани морал здравља докусури. (Живо одобравање на левици).

Они који хоће да владају аутократски имају отворено да приме сваку одговорност на себе. Господо, владати а пребацивати одговорност на друге, који у ствари немају могућности за надзор, није ни најмање ни храбро, ни јуначки.

Ето, господо, са свих тих посматрања ја не могу да одобрим ни финансиску, ни привредну политику Краљевске владе. (Бурно и дуготрајно одобравање и плескање на левици).

Potpretsednik Franjo Markić: Има реč народни посланик г. Душан Иванчевић. (Живо одобравање на левици).

Душан Иванчевић: Господо народни посланици! Један виђени претставник Српског културног клуба изјавио је у једном престоничком листу да он и његови другови хоће да воде национални рад у „затвореном породичном кругу”. Тај „затворени породични круг”, у коме хоће та господа да у будуће раде, јесу Срби сами за себе, без Хрвата и без Словенаца.

Кад сам то, господо, прочитао, мени је пала напамет ова наша Народна скупштина. Влада ова наша „демократска”... (Један глас из већине: Није демократска него радикалска! — Смех.) Не мислим партиски демократска, него мислим у смислу владања „демократска”, та је Влада од ове

наше Народне скупштине учинила један затворени породични круг. (Повици на левици: Тако је!)

Кад су седнице, на којима се дискутује овде буџет, онда је обично овде у скупштинској дворани 50—100 народних посланика. Ја се чудим, откуда је вас толико вечерас овде? (Приговори из већине.) Да нисте ту, можда би боље било! (Гласови из већине: То је због Вас!) То није због мене, него вероватно због Господина Претседника, за кога сте некако осетили да ће доћи, па сте хтели показати да сте марљиви, да на седнице долазите и да дневнице заслужујете. (Пљескање на левици. — Протести код већине.)

Народна скупштина је затворени породични круг још и зато, што, као што видите, и галерије су празне, а у новине не долази ни десети део онога, што се овде говори. (Ироничне упадице од стране већине: То је велика штета!)

Зато, господо, кад смо већ у томе затвореном породичном кругу, дозволите ми да расправимо неке наше интерне ствари, однос деснице према левици, и неке друге односе.

Ми смо, господо, овде сведоци, који седимо у Скупштини, да на ово место излазе многи говорници са деснице, и ти говорници у својим говорима нападају шестојануарски режим и његову политику. (Један глас из већине: Па Ви га сами нападате!) Па смо сведоци, господо, и тога, кад дође неко, који говори сасвим противно идеологији шестога јануара, да му десница бурно одбрана.

Шести јануар и шестојануарски режим доста је, господо, у знатној мери ограничио грађанима ове земље њихову грађанску и политичку слободу рада и кретања. Тај режим био је строг, али његове изузетне мере изазвала је партијска разузданост ранијих година, а нарочити она из године 1928, када су падале мртве главе не само у селима, него и у Народној скупштини. (Један глас из већине: То и овога пута само што није било!)

Господо, широки редови народа примили су тај строги режим шестога јануара са пуним задовољством, а отпор против њега тек се касније рађао под утицајем оних политичара и политичких вођа, који су услед овога режима изгубили реч и положај.

Ви, господо, знате, који сте пратили политику, да је и сам г. др. Мачек поздравео шести јануар са речима: „Хвала Богу, лајбец је откопчан!“ Тај лајбец је Устав, за који је тражио да се промени и захвалио је Богу, што је тај лајбец откопчан, па кад се буде наново закопчавао, надао се да ће бити боље, него што је било.

Но оправдање шестојануарског режима не лежи у тежњи, да се смире разуздане партиске страсти у год. 1928, колико у узвишеним циљевима, које је Творац шестојануарског режима имао у виду и које је хтео да спроведе за време ових изузетних и привремених мера.

Шестојануарски режим имао је за циљ да у новом државном уређењу и новом политичком животу створи код Срба, Хрвата и Словенаца све повољне услове за убрзано развијање југословенске националне свести. (Пљескање на левици.) И да новим уређењем Државе и државне управе задовољи сав југословенски народ, свестан, да та

жива свест о југословенском националном јединству и задовољству народа даје главну снагу Држави. (Мирко Урошевић: Тако је!)

Да постигне овај циљ, послужио се носилац шестојануарског режима изузетним мерама. Он је пре свега привремено докинуо партиски живот и рад Народне скупштине ради неодрживог стања 1928 године. Уставом је забранио политичко груписање на покрајинској, племенској и верској основи. Уклонио је из политичког живота оно што нас је делило, уводио оне симболе, који су нас имали да јаче зближе и уједине, а ту пре свега мислим на југословенско име Државе и на југословенску заставу у војсци.

Овом истом циљу имало је да послужи и ново, боље и праведније уређење Државе.

Кратко речено: Шестојануарски режим имао је за циљ јаку и задовољну Југославију (Мирко Урошевић: Тако је!), чија ће снага почивати на животи свести Срба, Хрвата и Словенаца, да су у националном погледу једно, уживајући као делови народа пуну једнакост и равноправност у својој националној држави. То је био циљ шестог јануара, то је његова идеологија; и то је оно, што је шестојануарском режиму привукло многе и виђене политичаре из југословенских редова. (Повици на левици: Тако је! — Живота Милановић: Али Мачек каже, да је горе закопчан лајбец!)

Краљ је скупио око себе ministre, грешне људе, и дао им власт да раде у духу тих идеја. Влада је изводила тај план, колико је знала и умела. Министри су учинили и добрих дела, али су, разуме се, и грешили, а у политици се грешило у сваком режиму.

Тај рад министара на извођењу шестојануарског плана, то је шестојануарски режим, који се некима замерио. Али добро је рекао наш посланички друг из владине већине др. Милован Грба: Разликујте шестојануарску идеологију од шестојануарског режима! — Ви, господо, имате право да критикујете дела министара, али се дубоко поклоните пред оним идеалним циљевима, које је имао носилац тога режима. (Пљескање на левици).

Трагика је Творац шестојануарског дела и свих нас, који смо га помагали, што Он своје дело није довршио. То је главни узрок зашто шестојануарско дело није успело у пуној мери.

А смрт Краљу Југославије нису задали пријатељи среће и напретка Југославије и југословенског народа, него непријатељи велике и моћне Југославије и непријатељи нашег народног јединства (Одобравање и пљескање на левици).

Господо, сад и знани и незнани бацају камење на шестојануарско дело. То је трагика свих Великих..... (Упадице са деснице) Читајте, господине, новине Удружене опозиције, па ћете видети, ко баца камење на шести јануар, а ако не читате, не знам, какав сте онда посланик? (Један глас: Зашто то?) — Па кад пита овакве ствари, које зна и политички аналфабета!

То је трагика, господо, свих великих историјских личности. Пред великим историјским личностима, које своје дело срећно доврше, са поштовањем се клања сва историја, без обзира којим су се политичким методама служиле да остваре свој државни и национални циљ.

Историја се клања пред Великим Карађорђећем, чији је суд био кратак, прек и крвав. Историја се клања пред Петром Великим, царем руским,

који је убио рођеног сина! Историја се већ сад клања пред Клемансоом, који се борио у опозицији за пуну слободу речи, али кад је дошао на власт, задржао је слободу речи само за себе.

И све је овим и оваквим људима пред историјом опроштено, јер су победили они и они велики идеали, за које су се они борили.

А да ови велики људи нису успели у својим плановима, били би осуђени као неки страховити тирани; јер, велике личности, које услед несрећног стипаја прилика не доврше своје дело, доживе судбину мртвог лава, над којим своје поруге највише њачу они који су пред њиме највише стрепили и од страха највише дрхтали. (Граја. — Пљескање на левици. — Повици из већине: Не осуђујте они Њега, него оне који су владали.) То ћемо да расправимо у четири ока. (Глас из већине: Саваднике Његове, а не Њега! — Александар Лачић: Како је то непрестано помињати Краљево име?! — Гласови из већине: Све то па то! Све ту темв!)

Сад ћемо прећи на другу тему. У овој Народној скупштини има врло мали број посланика са листе Удружене опозиције. Ти се посланици као нека засебна група и као противници југословенске националне идеологије у овој Скупштини никако и не примећују. Да ли због тога што су променили мишљење, или је то њихова тактика — ја не знам. Зато слободно можемо рећи да главну печ у овој Скупштини воде посланици са листе г. Јевтића. Ми смо, господо, сви овде дошли са једне изборне листе. Ми смо сви ишли поед народ са једним истим програмом. (Глас из већине: Са разним мишљењима!) А, тако! Тај наш програм, господо, био је сасвим у духу шестојануарске идеологије, а носилац листе био је један од изразитих претставника шестојануарског режима. (Глас из већине: Ви сте га срушили!) Он је сакупљао око себе, или је барем мислио да сакупља уверене присташе шестојануарске идеологије. Али, ко би, господо моја, сада рекао да је то тако било! Изгледа да смо ми овде дошли најмање са пет изборних листа, а не са једне. Не само да већина Народне скупштине данас мирно трпи нападаје на шестојануарску идеологију, него она бурно одобрава онима који говоре у духу Мачекове идеологије, дакле у духу идеологије највећег противника шестојануарске политике, против кога се 5 маја борила и ова скупштинска већина. (Глас из већине: Борила се да уђе унутра!)

Potpredsednik Franjo Markić: Molim vas, gospodo, da ne upadate g. govorniku u reč. Ako imate nešto stvarno da govorite, izvolite tražiti reč.

Душан Иванчевић (наставља): Противу г. Мачка на изборима се борила ова скупштинска већина, која је на изборима и добила народно поверење баш зато што је нападала г. Мачека и његове планове, а не зато што их је бранила и одобравала. И да су господа, која данас на овим клупама одобравају Мачкову политичку науку, да су и пре 5 маја била на тој линији, данас не би овде седела. (Мирко Урошевић устаје са свога места и живо се објашњава са посланицима из већине. — Жагор.)

Potpredsednik Franjo Markić: Ako želite, g. poslanice, da se objašnjavate, izvolite izaći iz dvorane, pa se tamo objašnjavajte, a nemojte ometati rad. Pustite g. govornika da nastavi govor. (Mirko Urošević: Stvar je u ovome: onaj čovek — pokazuje u

pravcu centra — nije predao arhivu!) Molim Vas da se umirite i da ne ometate rad. — Izvolite nastaviti, g. govorniče.

Душан Иванчевић (наставља): Господо народни посланици, овде се често помињу неки мученици шестојануарског режима. Ти се мученици јављају из редова посланичких клупа, а јављају се и са министарских фотеља. Чак је и Претседник Владе са овога истог места проглашен мучеником и шта више великомучеником. То додуше није пуштено у штампу, али ми који смо овде седели чули смо то. А онај министар не само да то рече и остаде жив него и даље остаде министар. Не знам, да ли има међу вама кога, ко се са највећим весељем не би мењао за мученички живот, какав је био живот Претседника г. Стојадиновића за време шестојануарског режима. Мислим да би се нашли многи и многи милиони у нашем народу који би са највећим весељем примили на себе да носе онакав мученички крст какав је на себи носио г. др. Стојадиновић.

Да пређемо, господо, на ове остале мученике. Ту пре свега постављам питање: зашто неки народни посланици овде на говорници изјављују да су били мученици? Да ли су били мученици због идеје или због неких личних сукоба са претставницима режима. Морам одмах да олабацим и помисао да су били мученици због идеје противне шестојануарској идеологији. Јер, у томе случају они се никако и ни за живу главу не би хтели да кандидују на листи, којој је био носилац изразити претставник шестојануарске идеологије и шестојануарског режима. А уколико су неки можда и били противници идеологије шестојануарског режима, ипак су је касније прихватили и онда није ред да спомињу мучке због оних идеја, којих су се одrekli и које су 5 маја јавно признали као своју погрешку и заблуду. Ако су та господа мученици имали сукобе личног карактера, зато није крив шести јануар. Зато није крив чак ни режим шестог јануара, јер ти се лични сукоби догађају у сваком режиму међу владиним присташама, па чак и међу првацима, што врло добро знају и господа из ЈРЗ. Према томе овде нема ни једног посланика са листе г. Јевтића који може имати смелости да за себе каже да је због неких својих идеја био мученик за време шестојануарског режима и ни један нема права да одобрава излагања противна идеологији 6 јануара или чак да их и сам износи. (Милан Лазаревић: Ја сам пет дана био у затвору!)

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Molim gospodina narodnog poslanika Milana Lazarevića da ne upada u reč, a ostalu gospodu molim da pažljivo saslušaju govornika.

Душан Иванчевић (наставља): Морално право на критику шестојануарског режима и његове идеологије у овоме Дому имали би само посланици са листе г. Мачка, јер су они увек били и остали противници југословенске националне политике, и противници Југославије као унитарне југословенске националне државе. Али баш ти наши другови и не дирају у та питања, него их покрећу они који су од народа добили поверење не за то да праве пртину за Мачка, него да се боре како би снег и сметови завејали све трагове онима који би хтели да код нас организују др-

жаву на федеративној основи по Мачковој науци о три народа.

Господо, наша поштована скупштинска већина радо одобрава и врши нападаје и на Југословенску националну странку и њезин режим. Да је тај режим чинио грешке, то ћу ја радо признати сваком објективном критичару, али овде нас занима нешто друго. Ви сви, господо, знате да је издана једна књига у којој се налазе биографије сенатора и народних посланика. Те биографије, односно податке за те биографије, дао је сваки посланик лично. И када те биографије прочитамо и проучимо ми видимо, да у овој Скупштини има свега око двадесетак народних посланика који се пре 5 маја нису бавили политиком, дакле има свега око 20 неполитичких људи у овој Скупштини. А од тих 20 неполитичких људи двојица се налазе на министарским фотељама. Осим тога налази се у Скупштини још око 20 народних посланика, који се за време 6 јануара и његових режима нису бавили политиком, иако су се бавили раније, то су људи који су се повукли у резервисан став. А сви остали посланици бавили су се политиком и за време шестојануарског режима. И сада, господо, ко не познаје ситуацију у нашој Народној скупштини, тај би мислио, и то са пуним правом, да цела ова десница није имала никада и никакве везе са Националном странком и њезиним режимом. Ко не познаје ситуацију у Народној скупштини, не би могао да верује да овде на десници седи преко 40 посланика, који су као посланици били чланови Југословенске националне странке, и да осим њих седи још преко стотину посланика који су били чланови и функционери Југословенске националне странке. Дакле, господо, на десници седи већина народних посланика, који су помагали Југословенску националну странку и њезин режим. На десници, господо, седи знатан број народних посланика бивших чланова ЈНС који су били и на високим местима и који су и данас на високим местима и у Народној скупштини и у Влади. Зато, господо и пријатељи са деснице, у најмању руку није другарски да већина врши нападаје на Националну странку и то не с обзиром на другове са левице, него баш с обзиром на другове са деснице. (Мирко Урошевић упада у реч.)

Potpretsednik Vojko Čvrkić: Molim gospodina narodnog poslanika Mirka Uroševića da se umiri, inače ako i dalje bude ometao govornika u njegovom izlaganju biću prinuđen da primenim Poslovník.

Душан Иванчевић (наставља): Господо, између осталих нападаја који су овде пали против Националне странке, ја сам дужан, то ми налажу част, образ и савест, да се осврнем на један нападај, који је извршен у децембру месецу од стране једног угледног члана са деснице, једног од крупних посланика деснице, који је оптужио Националну странку да је она створила такву ситуацију у нашој земљи, да су праштале бомбе и цаклене машине због њене политике и да је она својом политиком отерала оне Хрвате у Велебит у познатој побуни брушанској.

Ја могу укратко да кажем то да су ону побуну изазвале исте оне мрачне силе, које су довеле и до убиства Краља Александра у Марсељу. Изборни срез, којег сам имао част да заступам тада, а и

сада, јесте суседни срез до онога у коме је побуна избила. У томе изборном срезу има 33% Хрвата, и могу да вам кажем, да за цело време те побуне као и после ни једном Хрвату ни једна влас није са главе пала, нико од њих није био ни суђен ни затваран, а камоли батинан, и у гору теран.

Жао ми је што овде не видим једног друга са деснице, који је био сведок да сам стављао руку на ватру за Хрвате из мога среза, који су били оптужени да су у вези са побуном, а ја сам тврдио да нису криви. А знате ли ко је у то време те Хрвате оптуживао да су умешани у побуну? Оптуживали су их они исти људи који су сада у томе срезу главни ирваци удружене опозиције, они исти који сада помажу г. Мачка и Селачко-демократску коалицију, ти исти су господо, 1933 г. тражили прогона Хрвата. Могу да вам кажем и то: када смо били на једној конференцији код Министра унутрашњих дела, ја сам и тамо стављао руку на ватру за Хрвате, али зато је један други народни посланик у то време хвалио батине а тај господин данас је главни претставник Радикалске заједнице за Савску бановину. (Жагор и повици: Ко је тај?) То је г. Исо Богдановић, члан Главног одбора ЈРЗ. Господо, кад год се у овој Народној скупштини спомене реч корупција, одмах сва десница гледа на леву страну где седи Национална странка. По њиховом држању свако би рекао да је корупција нешто што иде упоредо са нашом странком. Господо, могу да вам кажем ово: све велике корупционашке афере, осим афере Хусејина Кадића, имају свој корен у времену пре 1929 године, и у свима тима великим аферама умешани су политичари и пријатељи политичара из ових истих редова, који су данас на управи земље. (Одобравање на левици — Приговори код већине).

Једна од највећих и најкрупнијих афера јесте „Нашичка“. Та афера одиграла се је на оном терену, где је била врло јака странка, којој сам имао част да припадам пре 1929 године. Господо, из те странке којој сам припадао, нема умешана у аферу ни једног политичара па чак ни чиновника, који је припадао тој странци.

Господо, сви прогони корупције, који су почели за време режима Југословенске националне странке, ликвидирани су за време владавине овога режима и сви оптужени пуштени су на слободу као најневинији јагањци бојжи! Иако је тај исти режим баш због тих афера покушао да баци љагу на образ Југословенске националне странке, која је судским путем гонила афераше док их је овај режим све ослободио. Нарочито је Влада г. др. Стојадиновића била великодушна према осуђенима у нашичком процесу, а зашто је она била тако великодушна, то су већ други објаснили.

Неколико нових афера откривено је за време Владе г. др. Стојадиновића. Новинама је дана пуна слобода да недељама пишу о тим аферама. Читаве странице доносили су листови о томе, а та је слобода листовима била дата само зато, што је неке од тих афера требало довести у било какovu везу са којим од политичких противника, а нарочито са г. Јевтићем. Али, господо моја, ево пролазе недеље и месеци, а ми не видимо да је Влада икога осудила од те велике господе која се у тим аферама спомињу. Па сваки поштен грађанин пита, зашто Влада на сва звона оглашава неке афе-

ре као врло тешке и срамотне, а после ћути о њима као заливена?!
 Господо, Министри из Владе г. др. Стојадиновића много пута су изјављивали, да су дошли на владу зато да ликвидирају шестојануарски режим. Владини људи обећавали су да ће овај режим постепено укинути све оне оштре мере које је увео тзв. „диктаторски“ режим. Наивни људи очекивали су да ће Влада г. др. Стојадиновића ликвидирати методе и законе и установе једног изузетног режима, али се убрзо показало да режим г. др. Стојадиновића иде затим, да ликвидира идеологију шестојануарску, задржавајући за своју политику и за своје циљеве све оне строге законе и установе, које је завео шестојануарски режим. А што се тиче рђавих метода, овај је режим превазишао у томе све раније режиме, па чак и злогласни режим Веље Вукићевића.

И ако је Влада г. др. Стојадиновића при доласку на власт изјавила да ће се држати основних одредаба Устава од 1931 године, тј. да ће водити политику у духу шестојануарске идеологије, да ће водити југословенску националну политику, она не само да није то учинила, него је дозволила да се муче и прогоне сви они који су остали верни идеологији шестојануарског режима, а дала је пуну слободу рада противницима шестојануарског режима. Овде морам приметити, да су господа из удружене опозиције, на које мислим као на главне противнике те политике, да су уживала ту слободу све дотле и само дотле док су нападали Југословенску националну странку и шестојануарски режим.

Али чим су само мало почели да нападају режим Радикалне заједнице, они су одмах осетили на својој грбачи песницу и корбач „демократског“ режима г. др. Милана Стојадиновића. (Смех на левици.) Један од најгрлатијих првака Сељачко-демократске коалиције, један мој бивши посланички друг г. Сава Косановић, могао је да мирно напада шестојануарску политику па чак и њеног носиоца али чим је почео да се са Југословенском радикалном заједницом отима за гласове код општинских избора, нашао се један присташа ЈРЗ-е, који га је на један врло дивљачки и подлачки начин ударио ушицом од мотике по глави, тако да још данас лежи у несвести. (Жагор на десници: Зато није власт крива!)

Режим Југословенске радикалне заједнице није ни покушао да настави политику у духу шестојануарске идеологије и у смислу Владине декларације, него је баш напротив приступио брзом ликвидирању свега онога што је било битно и најбоље у шестојануарском делу, тј. приступио је ликвидирању југословенске националне мисли и слабљењу свих оних снага и организација које су југословенску националну мисао подржавале. (Један глас из већине: Југословенске националне странке!) И без Националне странке има још националних организација! Режим Југословенске радикалне заједнице, истичући своју противност према ауторитативним режимима и прсећи се својим демократизмом, задржао је од такозваног диктаторског режима само његове оштре законе и установе, које су сасвим непотребне „демократском“ режиму, па ма баш и не био сасвим по енглеском кроју.

Под режимом Југословенске радикалне заједнице опет су се развиле не само старе племенске

заставе него је развијена и озаконена застава и четвртога народа, муслиманског. Опет су оживеле племенске и верске странке, које су организују, држе зборове, бирају претседнике, воде с Владом преговоре, изводе војне вежбе, врше терор над југословенским националним људима, па чак и убијају и појединачно и у маси, и грађане и органе државне власти, а од све законске и уставне забране рада ових племенских и верских партија, остало је само она реч „бивша“. Основна политичка одредба и главна мисао Устава давно је убијена и прегажена, али је остао само један закржљали рудимент, као ругло и за Устав и за законе.

Народно јединство је сасвим напуштено. Сад већ имамо не само три, него и четири народа. У том смислу говоре крупни преставници већине чак и са овога места, кад изађу да одговарају опозицији на њезину критику владиног рада. Од целокупне југословенске идеологије шестојануарског режима није се званично одржало ништа осим државног имена Југославија. А да се и то, господо, може изменити каквом уредбом са законском снагом или каквим амандманом у финансијском закону, већ би и оно одавно било измењено за љубав оних који траже поделу Југославије у народне државе имена српског, хрватског и словеначког.

Ето, господо, видите, у томе је основни и главни разлог зашто југословенски националисти не помажу режим Југословенске радикалне заједнице и зашто су у опозицији према њему. У схватању најне националне и државне политике између нас југословенских националиста и присташа Радикалне заједнице постоји дубока разлика и ми не само у партиској, него и у националној нашој политици претстављамо два света, чији се путеви потпуно разилазе, и што идемо даље у будућност, тај разлаз између нас све је већи. Јер, господо, кад би победила политика Радикалне заједнице, онда би се наш југословенски народ поделио у 3—4 народа, а то би ослабило јединство и снагу наше државе. (Глас са деснице: А који је то четврти народ?!) Муслимански! Са победом југословенских националиста утврдиће се југословенско национално јединство наших трију племена, чиме ће се утврдити и снага Југославије. Ја, господо, лојално признајем да верујем да другови са деснице још нису изгубљени за југословенску националну мисао. Зашто нисам ту веру у вас изгубио? — Нисам зато што тамо седи већина оних, који су и раније помагали националну политику режима Југословенске националне странке. Ту је већина оних, који су бурно клицали господину Јевтићу, који је био и остао борац за југословенску националну политику. (Глас са деснице: То није тачно!) Претседник Клуба скупштинске већине, политички увек конзеквентни г. Драгиша Цветковић, био је онај, који је г. Јевтића прогласио вођом. Дакле, да дође на власт господин Јевтић или ма ко други, који би водио југословенску националну политику, верујем да би на десници нашао најодлучнију подршку, зато што су, господо, и овде све сами уверени националисти, само што они своја уверења изражавају према држању режима, који помажу. (Пљескање на левици.)

Кад то не би било тако, онда би изборна листа господина Јевтића претстављала тројанског коња, ради кога су разорена градска врата Троје, да би скупа с коњем могли бити у Троју увучени непри-

јатељи Троје. Грци подвалише Тројанцима, а ја не знам да ли и ви можда не подвалисте господину Јевтићу.

Ликвидација изузетних мера и ограничења политичких слобода није, господо, почела за владе господина Стојадиновића, него још за живота Блаженопочившег Краља Александра из оних режима пре Његове смрти. Први велики и крупни корак ка ликвидацији изузетних мера 6 јануара учињено је сам Краљ, дајући Устав од 1931 године. Други велики корак учинио је Краљ заводећи наново парламентарни живот, а трећи велики корак учињен је тиме што је наново дозвољено партиско организовање народа, сагласно са одредбама Устава. Даљне ликвидирање изузетних мера прекинуто је наглом смрћу Великог Краља, баш доласком Владе господина Стојадиновића. Јер откад је ова Влада дошла, господо, ни један слободарски политички закон није донешен и ништа није ликвидирано од оних мера и закона, које су заведене као привремене. Ова Влада служи се са свима сретствима, којима се служио и режим, који она осуђује.

Влада Радикалне заједнице пустила је да се на терену и у практичном животу прегазе све главне одредбе Устава. Она то није чинила само зато, што се осећала слаба у одбрани ауторитета државе, закона и државне власти, већ и зато, што је и њезиним плановима ишло у прилог, да се Устав сам од себе угаси и да се на све стране створи тзв. атмосфера за ревизију Устава. Па кад данас вође Радикалне заједнице кажу, како они не могу пристати на споразум са г. Мачком на бази ревизије Устава, то они не говоре зато што хоће да бране Устав, већ зато што су у свом раду за ревизију Устава наишли на сметње са друге стране, које не могу да преброде. Они су уставобранитељи само од тешке невоље!

Кад режим Радикалне заједнице упорно настоји да ликвидира једну велику политичку идеологију, а при том задржава све законе којима се служио један изузетан и привремени режим, поставља се питање, чиме тај режим оправдава тај свој рад? Какву нам идеологију даје тај режим у замену за ону коју гони? На то нам нико не може да да јасан и одређени одговор. Декларација Владина и понеке изјаве Владине изгледају у пуној сагласности са југословенским схватањем наше националне политике, али дела целе Владе и сваког готово Министра засебно, побијају те лепе изјаве и доказују, да је цела Влада сложна само у томе, да се свака политика у овој земљи може слободније водити него југословенска национална политика. (Један глас из већине: То није тачно!)

Кад Влада ликвидира политику шестојануарског режима, она једино то чини искрено и са много труда, јер ту југословенску шестојануарску политику једнако мрзе све три Јерезине странке, нарочито српско-православна и римо-католичка. Шта место те политике треба да буде у овој земљи, то није јасно ни нама са левице, а још мање вама са деснице. Да ли ће то бити нека унитаристичка држава са једним или са четири народа, или ће бити нека федеративна заједница од неколико националних државица, које ће спајати само заједнички државни оквир, или ће то бити нешто треће, што ми сада још и не знамо, или можда ова Влада и нема никаквог израђеног свога

мишљења и никакве јасне и одређене националне политике, јер она има сложено мишљење само у негативним радњама, а никако у позитивним и конструктивним. Господо, из оних истих разлога, из којих смо против Владе коју ви помажете, из тих истих разлога смо и против Радикалне заједнице.

Ми, господо, за тај став немамо никакав лични разлог. На овој страни седи много наших другова, који су раније седели на левици или скупа с нама у истим редовима у прошлом састанку, и баш зато су ти односи толико умерени и овакви какви су сада. Ми смо против Радикалне заједнице зато, што је то коалиција трију верских странака, које су све три биле у опозицији против политике шестојануарске. Господин др. Корошец је, истина, био у режиму шестојануарском, али је из Владе иступио онда кад су почела да се решавају политичка питања. Зато, господо, кад се образовала Влада од ове три верске странке, и све три противнице југословенске националне политике, ми ни једнога часа нисмо веровали, да ће она хтети да спроводи југословенску политику, и да ће радити онако како је то обећано у декларацији. (Глас из већине: Јесте ли ви били са г. др. Стојадиновићем у Влади? — Граја).

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Ostavite, gospodo, objašnjenja izvan ovoga Doma, i pustite govornika da govori.

Душан Иванчевић (наставља): Говори се како је то велика добит што су муслимани и Словенци добивени за сарадњу са Србима. Да су муслимани господина Спаха и католици господина Корошца добивени за сарадњу на основу програма југословенске националне политике, ја признајем да би то била срећа за ову земљу и за народ, и да је Радикална заједница којом срећом искрено узела у свој програм југословенску политику, да се она примила задаће, да до краја спроведе шестојануарску мисао, она би збиља могла да постане једна велика југословенска партија, која би не само окупила, него би и задржала око себе огромну већину Југословена свих наших племена. Радикална заједница могла је да само на тај начин изврши достојно и часно велику историјску задаћу, и могла је да буде велика политичка снага и онда, кад не би имала власт у рукама, а овако сви ми знамо да је власт једино што ове три странке држи заједно. Господо, у целој нашој земљи влада тврдо уверење, кад господа сиђу са власти да ће нестати и Јерезе. (Одобравање на левици. — Један глас из већине: Ако ви то судите по ЈНС!) Не, него ја судим то по оним заједницама које су постојале и пре ЈРЗ. и у којима је био и Корошец и Спахо, а све су се распрштале, и увек је Корошец задржао све своје, а Спахо своје. Ето по томе ја судим.

Насупрот општем мишљењу, да ће се Радикална заједница растурити кад изгуби власт, ја кажем да ће се она растурити и на власти онога часа кад пређе на решавање крупних политичких питања, (Граја), јер сав рад Радикалне заједнице до сада био је чисто деструктиван. Они су ликвидирали политички систем и идеологију коју су затекли, а ништа нису створили ново; чим почну нешто ново стварати, они ће се разићи.

Ми југословенски националисти налазимо се према Радикалној заједници данас у истом положају, у ком су се налазили југословенски нацио-

налисти и према Сељачко-демократској коалицији 1928 године. У време свога оснивања ова коалиција била је савез двеју странака које су признавале тада и државно и народно јединство, и које су у срећним приликама могле да се развију у једну велику југословенску националну странку са националним југословенским програмом.

Али је крвави догађај од јуна 1928 пребацио Хрватску сељачку странку понова на искључиво хрватску политичку линију без имало разумевања и воље за југословенску националну политику. Уочи оног великог збора у Сиску 21 октобра 1928 године, као и други дан после тог збора, падале су изјаве на седницама СДК, које су јако тешко слушали југословенски националисти, који су тада били у тој коалицији. Већ тада су падале прве речи за самосталном Хрватском, чак се за везу између Хрватске и Србије спомињала само личност владаоца, дакле чисто персонална унија. И тада је један од наших највећих југословенских националиста, тадашњи народни посланик г. Првислав Гризогоно, одржао диван говор, у коме је пламеним речима настојао да Сељачко-демократску коалицију спасе за југословенску националну политику и апеловао је на Хрватску сељачку странку, т.ј. на Хрвате, јер је тада она представљала све Хрвате, да Загреб узме онај бајрак југословенски, који је најалост свих нас тада испустио из својих руку Београд. Реакција на онај догађај у Скупштини и на партизанску политику која се тада у земљи водила, по мишљењу г. Гризогона није никако требао да буде ни пречански фронт, а још мање хрватски сепаратистички фронт, него је Загреб, по његовом мишљењу, требао да узме југословенски барјак, и да у име југословенства води прву реч у земљи, и да окупља око себе не само Хрвате, него све Југословене. Његов апел остао је неуважен. Хрватска сељачка странка пустила се тада чисто хрватским водама, а Срби су седели на тим седницама Сељачко демократске коалиције у стању које је значило понижење. Њихови савезници нису их бројали ни у Србијанци ни у Хрвате ни у Југословене, него у неке хрватске Србе, који су имали дужност да се боре не за неку заједничку ствар, већ да помажу чисто хрватску политику против српске. И тада је нас 6 јануар спасао једне тешке и јако незгодне ситуације. Данас је ситуација, господо, слична оној из 1928 године. Као што је онда г. Гризогоно апелирао на Хрватску сељачку странку да узме барјак југословенства и да око себе окупи не само све Србе и Хрвате у пречанским крајевима, него и Србијанце, тако исто и ми би могли да онима, који се купе око Радикалне заједнице кажемо ово: југословенска национална политика није својина једне организације, Југословенска национална странка најмање мисли на то, да она једино за се присвоји ту политику, она не тражи то за себе и ако ви, господо, мислите да Југословенска национална странка не може да води југословенску националну политику како треба онда узмите, господо, ви југословенски барјак и ви га носите. (Гласови у центруму: Ми га и носимо!) А кад бисте ви доиста тај југословенски барјак носили, ми би се сви лако нашли заједно на југословенској линији. Господа ми упадају у реч и кажу да они носе југословенски барјак, а кад је недавно са ове говорнице говорио један говорник

у духу Купинца и излагао науку о три народа, сасвим у духу др. Мачка, њему је десница бурно одобравала. Ја, господо, не разумем како можете да одобравате ономе који тако говори, а не одобравате онима који заступају југословенску политику, иако велите да носите барјак југословенства. И шта више, кад дође говорник из већине, са деснице, као што је био г. Грба, или други неки који говори о јединству, ви ни тада нисте одобравали. Ваши посланици који су за јединство, ваши другови који су доиста за народно јединство, доживљују то, да им опозиција бурно пљеска, а ви ћутите као заливени.

Влада је, господо, у погледу наше националне политике и нејасна и неодређена. Ми знамо само то, да је она против југословенске националне политике. У осталим политичким питањима Влада је неискрена и неистинита. Она се много хвали својом демократијом, а доживела је то, да су вође Удружене опозиције прогласиле њену „демократију“ несравњено гором од оне демократије коју је опозиција рушила 5 маја. Ни један се режим није толико хвалио политичким слободама као овај, а међутим постоје читаве бановине, где грађани не само да немају и не уживају политичке слободе, но не уживају ни основна грађанска права. Има читавих покрајина где југословенски грађани страдају и трпе грдну материјалну и моралну штету само зато, што су одане присташе југословенске националне и државне мисли. Те југословенске грађане тероришу и уништавају организације протужугословенске, а власт им не даје никакву заштиту ни одбрану. Кад ово ја говорим, ви ћете рећи да то говорим зато, што сам у опозицији. Међутим, на овом истом месту био је данас пре подне један крупан претставник са деснице, крупан физички, и тај претставник деснице, који је био за овим местом, казао је три ствари јако чудне. Пре свега казао је то, да је незадовољство Хрвата изазвао ауторитативни режим, према томе су Хрвати пре 1929 године, по његовом мишљењу били јако задовољни, срећни и пресрећни, а тек после 1929 године осетило се код њих незадовољство, али каже, то незадовољство код Хрвата и те политичке страсти које су се развиле после 1929 године, нарочито после 5 маја, те страсти је посве стишао режим г. др. Стојадиновића, а завршио је, господо, с тиме, да је стање у Савској бановини неиздржљиво за 700.000 Срба. (Жагор и смех). Господа моја, ако је тамо стање тако срећно и блажено, како то да је оно неиздржљиво за 700.000 Срба?! А ја, господо, хоћу да допуним вашег говорника, јер је он погрешно што је тако казао. Није тачно то, да је стање неиздржљиво само за 700.000 Срба, него и за све Хрвате југословенске националисте. (Бурно пљескање на левици).

Овај се режим даље хвали са некаквом слободом штампе, иако наша штампа, не само што не може критиковати Владу, него не може критиковати ни владине противнике за које није добила дозволу од Владе. Јер, господо, има и таквих владиних противника који уживају пуну заштиту полиције и пуну заштиту од нападаја у штампи. И кад је г. др. Стојадиновић у Брежицама обећао г. др. Мачку доношење нових политичких закона... (Гласови: Откуд Ви знате да је он то њему обећао?) Господа ме питају откуд ја за ово знам. Ево да им кажем одакле то знам. Знао то из наше

штампе која може да напише само оно што јој Влада допусти и дозволи. А штампа је писала, да је г. др. Стојадиновић спреман да донесе политичке законе и то: закон о зборовима и изборима народних посланика, али ни једном речи није споменут закон о штампи. Дакле, чак ни у овом споразуму са др. Мачком не спомиње се закон о штампи.

Господо, ја сам, видите, казао да је ликвидација шестојануарског режима стварно почела још пре Владе г. др. Стојадиновића. Могу да кажем да је још 1932 године један врло виђени сенатор тражио и у клубу и у седницама Сената да се измени Закон о штампи и да се штампи да већа слобода. Само наши су министри учинили једну грешку као и ови ваши. И они су мислили да ће скоро сићи са власти, само што су наши били паметнији од ваших, па нису тврдили да ће седети на министарским столицама пуних 7 година.

Влада и скупштинска већина хвале се како бране и дижу углед Народне скупштине. Да вам одмах у потврду овога споменем писање наше штампе, која као што рекох, пише само оно што јој Влада допусти. А та штампа нас обавештава да ће г. др. Стојадиновић, кад буде доносио те политичке законе, донети их у споразуму са др. Мачком, дакле са једним фактором који стоји изван Народне скупштине. То доношење закона са неким фактором ван Народне скупштине јако подиже углед Народне скупштине!!! А, господо, да видите како ова Народна скупштина диже и брани углед народних посланика. Да не спомињем жалостан догађај из лањске године, који је понајвише изазван кривоцом Владе. Доста је да споменем само оно гласање од пре кратког времена, којим је скупштинска већина овластила Владу да и даље прогони оне грађане, код којих се нађу стенографске белешке у којима су штампани говори народних посланика. Дакле, кад се говори народних посланика не смеју штампати ни у новинама и кад се не смеју растурати ни стенографске белешке у којима су ти говори штампани, онда се тиме јако диже углед народних посланика!!!

Влада се, господо, хвали како је стишала страсти. Али, господо, они који живе тамо где се гине за националну мисао, кажу да су се страсти тамо само утолико стишале, што се власти више и не усуђују да се боре за ауторитет закона и за ауторитет државе. Лањске године је један Министар „наджиравао“ нешто тамо око Загреба, па кад се вратио у Београд, изјавио је како су политичке страсти тамо потпуно стишане. Међутим, три дана после тога десио се онај грозни злочин у Керестинцу крај самога Загреба, којом приликом је само једнога дана побијено деветоро људи. (Жагор и упадице).

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Ja vas molim, gospodo, da vašim upadicama ne ometate gospodina govornika, jer njegovo je vreme po Poslovniku podavno proteklo, pa vas molim da dozvolite da gospodin govornik završi u miru svoj govor, da bismo mogli na vreme da završimo ovaj važan posao koji je na dnevnom redu.

Душан Иванчевић (наставља): Господо, у овој буџетској дискусији више је говорника додирнуло и политику народног јединства. Ја и не помишљам да доказујем да су Срби и Хрвати једно. То је за многе од нас догма у коју никада нисмо посумњали. Један се народни посланик мало наругао онима

који у политици верују у догме, а ја мислим да код нас многе ствари иду тако рђаво што нам ништа није догма и ништа нам није свето ни стално. Док сви остали народи имају у својој националној политици догме у које верују са великим заносом, код нас нема ничега у шта се не сумња, нема ни једнога начела које није нагрижено јаком сумњом. Ми и даље водимо дискусију о томе да ли смо један народ или смо три народа, а државу смо створили на основу начела о народном јединству. Код нас се сматра као огромна сензација ако неки наш домаћи политичар изјави да признаје наше државне границе које су омеђене безбројним жртвама, које су признате међународним уговорима и које нико и не дира изван граница наше земље. Чак, господо, ни Италија није изазвала толику сензацију изјавом о признању наших граница, колику је сензацију изазвала изјава др. Мачка.

Наша унутрашња политика највише је страдала због тога што је одувек била безначаљна, колебљива и недоследна. Ништа нам није свето, ништа неприкосновено, ништа стално ни трајно. Сваких шест месеци мењао се политички курс и изводили разни експерименти са партиским пактовима и споразумима, код којих је главно било ко ће коме подвалити, а не како би сви скупа унапредили земљу и народ.

Спор о народном јединству свео се у овој дебити на то да смо стварно и од природе једно, само је још ствар појединца да ли осећа то јединство. Кад би зависило народно јединство од осећаја јединства, ми можемо и с тим бити посве задовољни, јер имамо све оне битне и главне услове јединства који су нам Богом дани, а који не зависе од наше воље и не дају се вештачки створити. Што се осећаја тиче, оно је ствар наше воље. Ништа није тако променљиво као осећање код људи. Тачно је да јединство јаче осећају они који имају у срцу љубав према свој брату, а теже га осећају или га можда и сасвим негирају они, који су задахнути мржњом, страхом или другим неким негативним осећајем. Но ни мржња није вечита. И она се мења. Политика и ту може да чуда почини. То видимо на примеру Југославије и Бугарске, некада двају крвних непријатеља. То се види и у нашим односима српскохрватским. И ту је било у помешаним крајевима времена са мржњом и непријатељствима, а било је и периода блиске сарадње и пријатељства, па и праве братске љубави. Српскохрватска коалиција пре рата је прва унела љубав између Срба и Хрвата. После уједињења било је жестоких сукоба између Срба и Хрвата, али је Сељачко-демократска коалиција 1927 и ту извршила велико дело народног измирења, само је то велико дело касније порушено деловањем разних рђавих утицаја и у коалицији и изван ње.

Некада је верска разлика рађала рђаве односе између Срба и Хрвата, али цркве, када хоће да послуже националним идејама, могу да унесу не само најширу верску трпеливост, него и праву и искрену љубав између једнокрвне браће. У новије време рђави односи између Срба и Хрвата имају свој узрок углавном у политичким сукобима и у политичким идејним разилажењима. На хрватској страни су политички прваци тим својим политичким акцијама дали карактер национални, радећи на томе да Хрвате оделе од Срба не само вером, него и националном идејом, учећи да су Хрвати сасвим други народ него Срби.

Као што је некад Анте Старчевић из политичких разлога тврдио да су Срби једно са Хрватима, јер да су то Хрвати православне вере, тако исто данас и Мачек и сви остали слични политичари уче да су Срби и Хрвати два народа из истих разлога, из којих је Старчевић учио да су један народ, тј. из политичких. Ако су Хрвати сасвим засебан народ, они тада имају право и на своју засебну државу. Мачек не тражи засебну државу зато што је можда најпре стекао уверење да су Срби и Хрвати два народа, па да зато требају да живе у две државе, него је он најпре поставио захтев за самосталном хрватском државом, а онда је стао да учи како су Срби и Хрвати два народа, да би јаче поткрепио свој захтев за хрватском државном самосталношћу. Мачек не пориче нпр. да су Хрвати и Словенци један народ, јер му то јединство не квари посао.

Идеје народног јединства одрекао се чак и пок. Светозар Прибићевић онда, кад је стао да тражи федеративно уређење државе, за вољу својих савезника из 1928 године. Посматрајте политичаре и видећете: чим се који стане мирити с федерацијом, одмах отступа и од народног јединства. Један прима науку да смо три народа, други је за окупљање Срба према Хрватима, а по потреби и против Хрвата, а трећи иду и даље па кажу: море, додијаше нам, ако оће и да се сасвим делимо кад кажу да нисмо једно. Што федерацију лако примају они који никада нису ни били за народно јединство, то је и поготову разумљиво.

Кад г. Мачек тражи федеративно уређење државе, он то не тражи ради неке боље администрације, већ он тражи засебну хрватску државу зато, да у њој хрватски народ може да развија своју хрватску националну свест и своју хрватску националну културу. Он хоће да осигура хрватском народу народну индивидуалност, и да спречи стапање Хрвата у једну нацију са Србима, просто зато, што не жели утапање Хрвата у неку другу националну заједницу.

Захтеви господина Мачка за федеративним уређењем државе, односно како он каже, за самосталном хрватском државом, и његово порицање народног јединства Хрвата и Срба, стоје у уској логичној вези. Његови захтеви за националном и државном самосталношћу нису оправдани, али они који пођу са те претпоставке да су Срби и Хрвати два разна народа, логично је да долазе до федерације, у најблажем случају до федерације, чак и да немају да што стварно приговоре животу у унитарној држави. Нелогични су они међу нама, који говоре да су Срби и Хрвати два народа, али никако не пристају на федерацију. Ко прими као исправну тезу да су Хрвати у националном погледу сасвим друго него Срби, мора им у исти мах, па макар само и теоретски, да призна право и на засебан државни живот, а кад се Хрватима то право призна, логично је сасвим оно, што г. Мачек учи, да ће онда Хрвати сами решавати по својој слободној вољи колико ће од своје националне суверености да жртвују за заједнички живот, при чему може бити договарања и споразумевања, али коначна одлука остаје ипак у власти „сувереног народа хрватског“. „Суверени народ“ има, разуме се, пуно право да тај уговор у свако доба откаже и да наново решава, да ли ће, докле ће и у каквој ће заједници остати са другим неким народом, а у овом случају са српским народом.

То су ето видите те клизаве странпутице, на којима посрћу и падају сви они, који малакшу у уверењу да су Срби и Хрвати један народ и који напусте југословенску националну основу, која је једина кадра да даде најбоље задовољење свих паметних и оправданих захтева Срба и Хрвата у једној и заједничкој националној држави. (Један глас: Да ли су и Бугари засебан народ). То питајте г. Мачека.

Око споразума са г. Мачком највише се досадила Удружена опозиција, односно г. Љуба Давидовић. Само је г. Љуба Давидовић и овога пута закаснио као и увек! Ако је озбиљно хтео споразум, он је за њ имао најбољу прилику 1928 године кад су га г. Радић и Прибићевић звали да уђе у коалицију с њима. Да је онда г. Давидовић ушао у СДК., никад се не би образовао пречански фронт и можда никада не би дошло до оне катастрофе у Скупштини. Али кад је г. Давидовић требао да уђе у СДК и да унесе други дух у ову политичку заједницу, дух широког југословенства који би захватио и Србију, он је изненада учинио нешто сасвим обрнуто, основао је „тврди град“ са Вељом Вукићевићем и до краја разочарао оба она темпераментна политичара који су на његову случају коначно стекли за се тврдо уверење да се са Србијанцима ништа не може направити и да су њима у мирно доба партизански интереси пречи од националних и државних.

Да ли се може постићи споразум са г. Мачком на основу науке од три народа? Не може. И нико о том озбиљно и не мисли, а и сам г. Мачек у то не верује. Ако су Срби, Хрвати и Словенци три засебна народа, онда би логично било да присташе ове науке траже федерацију на тој основи, са које и полазе, и да траже три савезне националне државе. Али триализам има нешто присташа само на српској страни. Срби федералисте мисле: кад се већ делимо, онда да одмах узмемо оно што нам припада, и при томе мисле на Босну и Херцеговину и Јужну Далмацију.

Potpretsednik Vojko Čvrkić: Gospodine poslanice, Vi se ne možete požaliti na toleranciju sa ovoga mesta, jer je vreme za Vaš govor odavno isteklo, te Vas ja molim da zaokruglite svoje misli i da završite svoj govor.

Душан Иванчевић (наставља): Господин Мачек се нигде није изјаснио за триализам, јер зна да не би добио Босну уз Хрватску, а највише се триализма боји г. Спахо, што је он врло јасно и одлучно изјавио и у бајрамској резолуцији од 1933 године. И његов је став сасвим природан. Кад би Босна била самостална федеративна јединица, онда би г. Спахо имао увек власт у рукама.

Без Спахе не могу да владају у Босни ни Срби ни Хрвати, док год су поцепани, а др. Спахо и рачуна са том поцепаношћу. Г. Спахо је доказао за ове две године да он уме да се одлично снађе и у централизму и да уме да се служи са свима користима које тако уређење даје.

Завршавајући, господо, о народном јединству и свима оним политичким тезама које долазе у везу са тим, према томе какав ко став има, желим да кажем то, да ми југословенски националисти желимо, да Хрватима у овој земљи буде барем тако добро као и Србима.

Ако се то задовољење може постићи путем неког споразума, који неће бити од штете за др-

жавно и национално јединство, ми ћемо га одушевљено поздравити. У споразум на бази теорије од три народа и путем федерације — ми не верујемо. Сви они који раде у том правцу они или обмањују себе саме или друге, али ми имамо право да од ове Владе, која је на овим општинским изборима свакојаким средствима стекла тако зв. „српску карту“ за коју се борила, имамо право да захтевамо од ње да већ једном приђе решавању хрватског питања. Ако то питање срећно реши, сви ћемо то решење поздравити, јер свакоме је од нас много стало до тога, да се смири ова земља и овај народ. А ако она то питање не може да реши, треба да се целом народу отворено и јасно каже, да је споразум на бази три народа велика заблуда и обмана, и онда долази време за Југословенску националну политику, која је једина у стању да праведно задовољи све делове југословенског народа. (Пљескање на левици).

Ја понављам да победа југословенске националне мисли не зависи од неке партијске организа-

ције, ни од ЈРЗ ни од ЈНС. Та мисао може имати и својих дезертера, великих и малих, али никада југословенска мисао не може бити поражена. Она ће сигурно победити. . . . (Пљескање на левици) . . . јер то је велика и света мисао на којој се заснива срећа ове земље и наших поколења. (Бурно одобравање и пљескање на левици).

Potpretsednik Vojko Čvrkić: Gospodo narodni poslanici, pošto je vreme već poodmaklo, to ovu sednicu, sa vašim pristankom, zaključujem. Iduću sednicu zakazujem za sutra, 24 februara, u 8 časova pre podne, sa ovim dnevnim redom: Nastavak pretresa u načelu izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za 1937/38 godinu. Prima li Narodna skupština predloženi dnevni red (Prima). Objavljujem da je predloženi dnevni red primljen. Zaključujem današnju sednicu.

Sednica je zaključena u 21.15 časova.

PRILOZI

INTERPELACIJA

Milana Mravlje-ta in tovarišev, narodnih poslancev, na Gospoda ministra notranjih zadev, zaradi izdaje uradne tajnosti in zlorabe oblasti upravnika policije v Ljubljani g. dr. Josipa Hacina.

Za interpelaciju zahtevamo hitnost.

GOSPOD MINISTER!

Dne 6 februarja 1937 je prejela zadruga Kmetijska družba v Ljubljani dekret od Policijske uprave, s katero se razveljavljajo sklepi občnih zborov društva Kmetijska družba od 8-VI-1932 in 29-XII-1932. Ta dekret je bil pov. št. izročен Kmetijski družbi in predsedniku g. Oto Deteli.

Že v soboto istega dne je prinesel vsebino citiranega odloka Policijske uprave ljubljanski dnevnik »Slovenec«, a drugi dan, 7 februarja, pa doslovno ves tekst citiranega dekreta.

»Slovenec« odloka ni dobil niti od Kmetijske družbe, niti od predsednika g. Otona Detele. Ostane toraj edina možnost, da ga je dobil od policijskega upravnika g. dr. Josipa Hacina, ki je edini zanj vedel.

Ker je tako postopanje g. upravnika očitna kršitev uradne tajnosti, s katero se je ob enem povzročila občutna materijalna škoda Kmetijski družbi, čast mi je vprašati Vas, gospod minister:

1) Ali vam je znano, da je izdal g. dr. Josip Hacin uradno tajnost in s tem kršil zakon o državnih uslužbencih?

2) Ali vam je znano, da je s tem činom ob enem povzročil veliko materijalno škodo zadrugi Kmetijski družbi?

3) Ali vam je znano in je li hočete nemudoma uvesti preiskavo proti policijskemu upravniku g. dr. Josipu Hacinu?

4) Ali ga hočete poklicati na odgovornost in najstrože po zakonu kaznovati radi izdaje uradne tajnosti?

5) Ali hočete odrediti, da g. upravnik policije poravnava vso materijalno škodo, ki jo je povzročil zadrugi Kmetijski družbi, torej zadrugi, ki ima v vrhovni inštanci tudi Vas za svojega predsednika?

Prosim za ustmen odgovor v Narodni skupščini.

Beograd, 19 februarja 1937

Narodni poslanci:
Milan Mravlje, s. r.
Koman Albin, s. r.
Ante Kovač, s. r.

